

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Annotationes Ioannis Bugenhagij Pomerani in decem epistolas Pauli

Bugenhagen, Johannes

Basileae, 1524

VD16 B 9232

urn:nbn:de:hbz:466:1-36165

Th. 365.

ANNO TA

T I O N E S I O A N N I S

Bugenhagij Pomerani in decem episto-
las Pauli, scilicet ad

Ephesios,

Philippenses,

Colossenses,

Thessalonicenses primam & secundam,

Timotheum primam & secundam,

Titum,

Philemonem,

Hebræos.

I T E M C O N C O R D I A

Euangelistarum de Resurrectione ac
Ascensione domini.

ANNO

1712

1713

1714

1715

1716

1717

1718

1719

1720

1721

1722

1723

1724

1725

IN EPISTO

L A M P A V L I A D E P H E

sios Annotationes Ioannis Bugenhagij

Pomerani.

ARGVMENTVM EPISTOLAE.

HAEC EPISTOLA paucis quidem uerbis, sed mire fecundis, ita ut nihil addere queas, summam totius praedicationis Paulinae, atq; adeo Euangelicae complectitur. Euangelium enim, & Euangelij libertatem ac efficaciam expressissime praedicat tribus primis capitibus. In reliquis uero, post fidem, qua sola iustificamur, uitam Christianam, ut solet, instituit, quae est fructus internae fidei, id est iustificationis. Monet enim qd oēs, quidq; singuli sequantur. Hoc de argumēto.

DE LOCIS.

Loci uero insignes, in hac epistola sunt. Primus, de diuina praedestinatione: quod praedestinati sumus antequam mundus fieret, secundum beneplacitum gra-

ANNO. IOANNIS POMERANI

tie dei patris (cap. 1. 2. & 3.) ut habeamus de quo
gaudeamus, nempe salute gratis data. Non habeamus
uero unde gloriemur: quis enim prior dedit deo, &
Maledicta retribuetur ei? Secundus, de cognitione huius gratie
ergo no- (cap. 1.) uult Paulus (ut ferè ubique in epistolis) nos
stra pru- agnoscere uirtutem spiritus dei operantis in nobis.
dentia. Est enim immensa gratia, ex qua tantū possides, quan-
tum credere potes: non autem potes nisi per potentia
dei, nempe eandem qua suscitauit Iesum à mortuis, &
exaltauit eum super omnia. Tertius idem cum priore
(cap. 2.) quod ad hanc gratiam nihil faciunt opera,
ut solius maneat gloria dei. Quartus (cap. 2. & 3.)
quod ad hanc gratiam, etiam nos gētes pertineamus:
id quod ante erat incognitum, nunc tandem reuelatū
est: atq; hoc loco quammaxime nos confirmari oportet.
Copia est locus. Nō enī in unū corpus coire potuerūt gentes cū
huius epi- Iudeis, nisi hoc per Christū ablato interstitio. Idē lo-
stolæ ad Co cus est in Coloss. **Sextus** (cap. 4.) de unitate spiritus,
lossenses. & unitate doctrinæ. Postq̃ unū corpus facti sumus, ne
circūferamur omni uēto doctrinæ. Septimus (cap. 5)
de unitate Christi & ecclesiæ sub typo matrimonij
carnalis. Octauus (ca. 6.) de nō cōtēnēda, imò nullis
hūanis uiribus superāda colluctatiōe, aduersus et uim
& insidias ueteris serpētis, q̃ solo uerbo fidei supatur.

I IN EPI. PAULI AD EPHES. 3

CAPVT PRIMVM.

Per uoluntatem.

H. 323
PER uoluntatem dei, dicit, non ut pseudapostoli, Actorū 19. qui ueniunt à semetipso, non uocati. 2. 10 lege qd E-
Gratia est remissio omnium peccatorū gratis. Pax phesijs fece
uero est cognitio illius gratiæ, qua gaudet conscientia rit.
in spiritu sancto sibi remissam esse culpam &c.

Deum uocat patrem nostrum, ne trepides adcede-
re ad tantam maiestatem, qui nomine patris uult à no-
bis adpellari. Iesum autem uocat dominum: ne conte-
mnas, quod propter te suscepit formas crucis &c.

Benedictus &c.

Statim à gratulatione incipiens, Euangelium. id est
omnium peccatorum remissionem, & uitæ æternæ
hereditatem, plenius uerbis prædicat, per Iesum Chri-
stum: quandoquidem non solum iusti per fidem in
Christum facti sumus, sed & filij dei. Atque hic mox
apertis multisq; uerbis interserit diuinam prædesti-
nationem, quæ maximam parit consolationem fide-
bus, qui sciunt omnia esse in manu dei, & quicquid il-
lis accidit, esse bonam dei uoluntatem. Quid enim mi-
hi dulcius quam scire salutem meam, & præterea hæc prehēsi-
bitam meam esse in manu dei? Non rapiet (inquit) cre-
lis carni.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Hoc scito- dentes oues quisquam è manu mea, & nemo potest ra-
te, si credi- pere è manu patris mei, Ioannis 10. Alioqui si in ma-
deritis uos nu mea esset salus, iandudum perisset. De prædestina-
esse præde tione lege in locis Philippi, de qua hic est tam apertus
stinatos, ue locus, ut nusquam ferè apertior, tametsi eam ubiq; in-
re estis. scripturis deprehenderis. Impij ubi prædestinatione
Hoc autem audiunt, uertunt eam ad impietatis argumenta. Ve-
ualde gran rum hoc ipsum ut nō Paulum, ita nec nos terreat: quin
de est. libere confiteamur, omnia sicut à deo condita sunt, ita
ipsius manu gubernari.

Deus sic benedictus dicitur, sicut & sanctus: quia be-
Quando nos nedicit & sanctificat. Nos uero benedicti dicimur, quia
benedici- benedictionem accepimus. Sancti, quia sanctificati su-
mus deo, mus. Oratio tamen simplex est, benedictus deus, id est
uerba sunt: sit laus deo, gratias ago deo.

quando ipse In omni benedictione, id est multiplicatione, augmē-
nobis, res to. Benedictio corporalis est, quando præstat deus ex-
sunt. terna. Benedictio spiritualis, quando præstat inuisibi-
lia, ut gratiam, pacem, hæreditatem cœlestem.

In cœlestibus.

Ter ponitur in hac epistola, id est in superioribus,
sive in rebus quæ sunt supra nos, quæ sunt inuisibiles,
& iudicio carnis non adparentes. Hoc dico, ut intelli-
gas quod in fine epistolæ dicitur, aduersus spirituales
nequitias in cœlestibus. In aëre enim isto, qui etiā cœ-

IN EPI. PAULI AD EPHES. 4

lum adpellatur, agere spiritus nequam, Paulus in hac epistola non semel dicit &c.

Christo.

Est datius, ut intelligas, ad Christum, uel (ut alij legunt) in Christo, id est per Christum, seu per fidem in Christum.

Anteq̃m iacovm funda:
Scriptura loquitur, non solum de deo, sed etiam de operibus dei, humano more. Sic deo tribuit aures, oculos, os, manus. & de operibus eius loquitur, quasi de operibus hominū. ut: Manus tuæ domine fecerūt me. Et de mūdo, quasi de mundo cōdita, dicit: Quādo appendebat fundamēta terræ. Pro. 8. & in Psal. Quoniam ipse super maria fundavit eū. Item: Qui fundasti terrā super stabilitatē suā, sicut & hic, cum tamē uerrissime in Iob dictū sit: Qui suspēdit terram in nihili.

Coram illo.

Vt maxime mundus damnaret, hic damnatur hypocrisis: damnatur & ficta fides, cum addit, per charitatem, scilicet, inter uos mutuam. Habes breuiter summam totius rei Christianæ, ut simus sancti per fidem coram deo. Inter nos uero mutua charitate coniungamur. Iesus Christus est natura filius secundum deitatem, est & per adoptionem filius secundum humanitatem, sicut & nos per illum.

*W optaret
in filios*

ANNOT. IOANNIS POMERANI

In sese, id est ad seipsum: id est, ut nos essemus eius filij, & ipse pater noster.

Secundum beneplacitum suum &c.

Non iuxta aliqua merita, ut non nostra, sed ipsius gratie sit gloria.

Vt gloria &c. id est ut gloria maneat solius gratie suae, qua gratia reddidit nos sibi charos per dilectum Christum. *C. Charos*

Sic aptissime reddi potuisset, dilectos reddidit nos Filios nos per dilectum. sicut enim de Christo dixit: Hic est filius dilectus, in quo mihi bene complacui. ita & de singulis dicit credentibus.

Vbertim.

Legem uni populo dedit, gratiam omnibus predicari uoluit, ut scias qd' pater esse maluit quam iudex. Sic enī dicit in Ezech. 18. Nolo mortē peccatoris &c. Abūde effusum est, tantū accipiamus: dedit non solum gratiā, sed etiā gratie cognitionē: uerū hae idē sunt.

Prudentia
Sapientia
Sapientia, id est intellectu spirituali. Prudentia, qua cauemus rursus cadere in infidelitatē. Sapientia facit intelligere quae dei sunt: prudentia aut facit in his permanere, ut nō seducamur rursus uarijs doctrinis &c.

Arcano uoluntatis suae, id est Euangelio.

Iuxta beneplacitum suum.

Ergo

IN EPI. PAULI AD EPHE. 5

Ergo ne intelligere quidē potes hoc arcanum: id est credere non potes, nisi deus tibi aperiat: non propter tuum studiū aut meritū, sed iuxta beneplacitū suum.

Apoc. 21. Ecce noua facio omnia. Cœlestia descenderant à terrenis, quia pax erat inter ea dirempta per hominis peccatum, quo per sanguinem Christi rursum ablato, rursum innouata sunt omnia in cœlo & in ter-
ra: pax enim antiqua redijt. Sic legis Colos. 1. Pacificatus per sanguinem crucis &c. Vnde nato Christo canunt angeli, Gloria in excelsis &c.

Vsq; ad &c.

Id est, quousque in plenitudinem temporis (hoc est quando tempora complerentur, in quibus præfinierat deus reuelandum suum Euangelium) dispensaret, & distribueret per totā suam domū, in toto orbe hoc arcanum. Sic in Galat. 4. At ubi uenit plenitudo temporis &c. Euangelica gratia erat semper, per quam saluati sunt etiam omnes sancti ante Christi incarnationem: sed reuelanda erat per Christū tempore à patre præfinito. Sic ubique loquitur Paulus de reuelato mysterio, arcano Euangelio &c. ut in Gal. Conclussit in eam fidē, quæ reuelāda erat. Et hoc exoptat Paulus ferē ubiq; ut indies magis magisq; hæc gratia oculis cordis nostri reueletur. ut infra: Quapropter & ego, &c. ut pergamus ex fide in fidē, de uirtute in uirtutē,

Reuelatio
uultus do-
mini.

ANNOTAT. IOAN. POM.

à gloria in gloriam, sicut à domini spiritu.

Quod scilicet arcanum, proposuerat in seipso, apud se continebat in secreto. Vt summa, id est simul.

Vt simus nos in laudem.

Hac periphrasi nos qui priores sperauimus in Christo, Iudæos Christo credentes significat: puta se cum alijs apostolis & discipulis qui crediderunt, siue sperauerunt in Christo, antequam gentes: è quarum numero sunt Ephesij, qui postea prædicante Paulo sperauerunt, crediderunt. de quibus additur: In quo & uos scilicet estis, qui audistis uerbum ueritatis Euangelij salutis uestre, &c. Hæc est uera huius loci intelligentia, si quid tota requirat epistola respicias. Gentes enim docet æque ac Iudæos ad hanc reuelatā quoque Christi pertinere gratiam, ut uides quoq; cap. 2. & 3. Idcirco nunc in Græcis corrupte legi, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς pro ὑμῖν, ut reliqua taceam, etiam ipse contextus orationis ostendit. Et sic quoq; legit uetus interpres, & Ambrosius et Hieronymus sic interpretatur.

Priores, id est ante gētes. In quo & uos, scilicet estis, uel speratis, uos scilicet gentes: In quo, id est per quod uerbum ueritatis.

Obsignati.

Sicut uides 2. Cor. 1. Hic est spiritus promissionis, id

IN EPIST. PAULI AD EPHE. 6

est spiritus promissus, quē promisit Christus credenti
bus, ut saepe legis in Ioāne. Qui quia datus est in cordi
bus nostris, certū pignus est, quod deus in reliquis pro
missis non fallat, qd' deus pro iustis acceptet nos, quan
do quidem etiam nunc dignatur in nobis habitare. Ad
Rhom. 8. Ipse spiritus testimonium &c.

In redemptionem, inquit, acquiretæ possessionis, id
est, ut redimatur, & nostra sit acquisita per Christum
nobis hereditas, ut inde laudetur gloria ipsius. Sic in
Gala. cap. 3. Hoc solum cupio discere à uobis &c. qui
igitur subministrat &c.

Qui est pignus.

Vt certi simus de hereditate accipienda. In redimen
do, id est ut nostra sit acquisita per Christum possessio,
non in gloriam meritorum nostrorum.

Quapropter.

De hoc supra dixi. Distributionem Paulinam diligen
ter nota: Fide agendum cum deo, charitate cum proxi
mo. Fide agimus cum deo, & cum Christo unum su
mus: charitate autem cum proximis. Sapientiae, ut scia
tis: & reuelationis, ut reueletur uobis. Spes, scilicet
hereditatis, ad quam spem ille uocauit. Potentiæ &c.
qua operatur in uobis.

Quæ sit excellens.

ANNOTAT. IOANNIS POM.

Hic uides quàm ingens potentia, & efficacia spiritus dei operetur in nobis fidem: nempe eadem quæ suscitauit Iesum à mortuis, & regnare fecit sup omnia: ut scias nihil habere fidei, qui facile se credere posse putatur sine o- tant, quasi suis uiribus, aut uoluntate. Atq; hinc conperibus, nō tempta fide, opera magnificiunt, in iniuriam nostri re nostris, christi demptoris, cuius solius operibus saluamur. Contra sti autem. quos est, quod capite sequenti aperte dicitur: Gratia estis seruati per fidem, & hoc non ex uobis: dei enim donum est, ne quis gloriatur.

Supra omnem principatum.

Id est, supra omne quicquid altum est, siue in cœlo, siue in terra. Sic enim ipse dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Quid trepidamus sub isto rege, imò sub isto capite, cum quo unū sumus: nempe mēbra eius. Omnia enim & ipsi in Christo possumus, & domini sumus mortis, peccati, inferorum, & omnium. Quis enim separabit nos à charitate dei? &c. Hæc cap. 2. sic dicuntur: Conuiuificauit nos unā cum Christo, & cætera.

CAPVT II.

*Contra carnales
libertatem carnis
pro spiritus
arripientes*
Carnales cum audiunt fidem prædicari, securi uiuunt: quasi iam tales sint, quales eos deus esse uelit, & libertatem carnis arripiunt pro libertate

spiritus: quæ non est, nisi ubi domini spiritus est. 2. ad Cor. 3. Vbi uero domini spiritus non est, ibi adhuc seruitus legis est, atq; adeò maledictio. 1. Tim. 1. Lex iusto non est posita, sed iniustis &c. Est autem illic spiritus dei, ubi semper agnoscitur & quod fuimus, & quod facti sumus. Vbi sit spiritus dei. Fuimus nò hoc uel illo solum opere, sed ex ipsa natura filij iræ & maledictionis. Ne quid boni in te cogites fuisse, unde tibi aliquid arroges: quæ arbor, quæ so, quos fructus ferre potuit, nisi malos? Vt uides, nihil esse liberū arbitriū: ducebāmur secundū concupiscentias carnis, ut dicitur Rhom. 1. secundum omnem uoluntatem principis aeris huius, id est, mundi, qui alibi deus quoq; huius seculi dicitur: qui adhuc agit in illis, qui non obediunt ueritati, sed mendacio, ut dicitur. 2. Thess. 2. Sicut in pijs agit spiritus dei, ad Romanos 8. Facti uero sumus non solum iusti, non imputante deo propter Christum peccatum, sed etiam domini omnium, super omnia cum Christo & per Christum exaltati in dextera patris in cœlestibus, ut diximus capite superiori. & hoc nullo merito nostro uel opere: quippe dum adhuc eramus mortui per delicta, & natura filij iræ, id est, ut dicitur ad Romanos 5. dum adhuc eramus inimici eius: tantum abest, ut mereri potuissemus. Hæc ergo duo, spiritus in nobis nos agnoscere fecit. Alterum efficit, ne securi ui-

securi uiuamus, quasi iam saturi gratia dei: quia hic
semper spiritus postulat pro sanctis, gemitibus inenar-
rabilibus, dicēs: Infelix ego homo &c. Alterum uero
efficit, ne aliquo peccatorum, quantumuis magnorū,
quorū nobis conscij sumus, respectu desperemus. Alte-
rum facit, ne ingratus sis: alterum, ut coram deo persi-
stas, sciens non hoc tui negocij esse, sed dei gratie. In
altero uidemus nos publicanos, peccatores & mere-
trices, in altero misericordiam per Christum consecu-
tos. Vtrunq; Paulus uult ubiq; agnosci, alterum ut ad
ipsum reuertamur, alterum ut ipso crescamus pergen-
tes ex fide in fidem, donec, ut infra dicitur, occurrā-
mus omnes in uirum perfectum &c. Porro cum pau-
latim per Christū, spiritu dei uegetata crescit arbor
bona: quā fiet ut non etiam bonos fructus sua sponte,
suoq; tempore proferat? ut discant tandē erubescere,
qui dicunt nos prohibere opera bona, dum docemus
secundum Euangelij ueritatem, ex operibus neminē
iustificari. Boni fructus non faciunt arborem bonam,
sed indicant: bona uero arbor nō indicat, sed facit fru-
ctus bonos. Vnde quod hic ait, ipsius opus sumus: non
de creatione dicit, qua nascimur ob peccatū Adā filij
iræ, sed de recreatiōe, qua nascimur ex gratia filij dei
per Christum ad opera bona: non quæ sibi pręstituūt
operarij illi, sed quæ pręparauit deus, ut in eis uiue-

Cap. 5

IN EPI. PAULI AD EPHE.

remus: quæ sunt, charitas, gaudium, pax, &c. ad Galatas. 5. Talia non nos efficimus, sed spiritus dei in nobis, per quem natura mutata in gratiam, non carnis, sed spiritus proferimus fructus.

Quapropter &c.

Hic est egregius locus, pendens ex præcedentibus, quod gentes quoque pertinent ad benedictionem seminis Abraham, id est Christi. Sic enim accepit promissionem Abraham: In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Item, Patrem multarum gentium uocaui te. Id quod alijs ætatibus non innotuit, quemadmodum &c. infra cap. 3. Iudæi qui non erant docti, hoc ipsum sentiebant Messiae regnum & benedictionem ad se tantum pertinere. Deinde, ut maxime uiderent in scripturis (ut sæpe in Esaia, in Psal. & prophetis) gentes quoque uocandas, tamen se meliores fore præferendos somniabant, sicut uidemus in epistolis apostolorum &c. pseudapostolos qui erant ex Iudæis sensisse, ut interim non dicam, quod ex multis locis sibi fingeant carnale scilicet regnum super gentes futurum, ut ibi Psal. 46. Subiecit populos nobis. Idcirco autem non erat adhuc reuelatum hoc grande mysterium, quod gentes quoque ad semen pertinerent Israelis per fidem in Christum, quæ alienæ fuerant à testamenti promissionum dei, per quas hereditas serua-

etur: atq; qui erant sine deo uero. Sed in hoc mundo hoc mysterium adeo occultum erat, ut ne Petrus quidem accepto etiam spiritu sancto, cognorit. Siquidem reuelatione singulari hoc didicit, ut legis Actorū. 10. & 11. Vnde illic quoq; additur: Et obstupuerūt ex circuncisione fideles &c. Hoc Paulus & Barnabas sic interpretantur ex Esaia (Actorum. 13.) Vobis oportebat primum loqui uerbum dei &c.

Quæ circuncisio.

Ad Rho. 2. Circūcisio cordis, nō litera, sed spiritus.

Ipse enim est pax nostra &c.

Quia ergo gentes cum Iudeis futuri erant unum corpus sub uno capite Christo, & unum ædificiū constructum supra fundamentum apostolorum & prophetarum, quod positum est supra petram Christum. Hoc fieri non potuit, nisi interstitium, quod separauit duos maxime diuersos populos, auferetur. Erat autē lex, quam uocat inimicitias, in carne Christi, id est, Iudeis. Lex inquam non cceremoniarum solum, ut quidā interpretātur, aut iudiciorum, sed & morum, siue ut hic Paulus dicit, lex mandatorum, quæ erat sita in decretis & statutis dei, quæ omnes homines reos agebat, & sub maledicto tenebat. & ad Coloss. 2. Deleto quod aduersum nos erat chirographo, quod erat contrarium nobis per decreta, & illud sustulit de medio adfixum

Non occi-
des, non fu-
rtū facies.

des, non fu-
rtū facies.

adfixum cruci &c. Hæc lex circumcisione inaugu-
rabatur. Circumcisi separabant à se incircumcisos, ut
secundum legem immundos. Porro circumcissionem se-
quebantur omnia onera legis, sicut Galat. dicit Pau-
lus: Testificor rursus omni homini circumcidenti se,
quod debitor est uniuersæ legis faciendæ. Hæc onera
neq; nos, inquit Petrus Acto. 15. neque patres nostri
portare potuimus. Et Paulus Act. 13. A peccatis non
potuistis in lege Mosi iustificari. In lege dicit, non in
ceremonijs solum. Et Rhoman. 8. Quod impossibile
erat legi &c. Neesse ergo erat eam abrogari, tan-
tum aberat ut gentibus quoque imponeretur. Iudæi
lege fidebant, qua ablata uiderunt se nihilo gentibus
meliores, quandoquidem scriptura cōclusit omnia sub
peccato. Gentes enim palam erant impiæ, inde et ipsi
inuenti sunt peccatores, postquam intellexerunt ope-
ra legis non iustificari. Porro lex quia dei erat, abro-
gari nō potuit, nisi ei in æternum satisfaceret: cui satisfi-
eri per nos, ut dictum est, non potuit, necesse erat illū
legi subdi, & legem implere, qui legi nihil debuit, hic
est Christus Iesus, qui per sanguinem crucis fecit sibi
Gentes & Iudæos unum corpus: nostra sanctificatio,
iustitia, & satisfactio. Cui quisquis fide adhæret, cum
eorum est, & habet quicquid ipse habet. Satisfactio
ergo Christi mea est, ita ut lex iam me damnare non

3. 20:

b

ANNOT. IOANNIS POMERANI

possit: & peccatum, quod in carne mea reliquum mihi, propter fidem in Christum non imputetur. Itaque iam spiritus Christi in credentibus hoc agit, ut ex corde diligatur deus & proximus, id quod lex requirebat quidem, sed dare non potuit. Litera enim erat, non spiritus. In quibus autem non est spiritus Christi, hi stulte de abrogatione legis gloriantur. Cetera omnia quae non continentur sub dilectione dei & proximi, ita media sunt, siue sint in lege Mosi, siue non, ut facere tibi liceat uel omittere, prout tibi placuerit, modo uites scandalum, & in eis non colles rationem tuae salutis. Ceterum quae huc pertinet de abrogatione legis, in locis Philippi habes. Igitur testamenta, & promissiones dei, tam aequae nostra sunt ac Iudaeorum &c.

Nota galat
v. 18. 19.
in d. 15

CAPVT III.

Testimonium & signaculum uere praedicationis est, non negare nomen Christi in persecutione. Vnde omnibus qui audierunt uerbum, luce clarius est spiritum dei in cordibus doctorum confirmasse hoc uerbum, pro quo uincula non uerentur. Hoc autem testimonio auditores confirmati, gloriari possunt apud se, certi quod dei audierint uerbum. Vnde infra: Quia propter peto &c. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis, mercenarius autem &c.

Dispensationem.

Actorum 22. Vade, quoniam in nationes longe mit-
tam te. Et ad Ananiam Actorum 9. Vas electionis est
mihi iste &c.

Secundum reuelationem.

Ad Gala. 1. Notū uobis facio Euangeliū &c. Vbiq; Non sunt
uult se cognosci ministrum uerbi à deo missum, sicut Pauli, sed
abunde uides in secunda epistola Corinth. ut omnino Christi uer-
ceri simus hoc uerbum esse dei, quod Paulus prædi- ba.
cat &c. Hoc non est gloriā tuā, sed illius gloriā
à quo missus es quærere, & cetera. Propterea Pau-
lus in se descendens, addit: Mihi minimo omnium san-
ctorum data est gratia hæc. quasi diceret, deus ita uo-
luit operari per me minimum. Qui sum minimus, non
solum quod persecutus sum ecclesiam dei (sicut alibi ne Paulus
dicit) sed & quod ex me nihil sum. Quod hæc nō sunt dicatur mi-
humanarum uirium, ut maior uideatur gloria dei, dū nimus apo-
tam stupenda operatur per infirma uascula fragilita- stolorum.
tis humane, ut hic nemo intēdat in hominem, dum uir-
tus dei per hominem utcumque despectum operatur.
Sic habetur 2. ad Corinth. 4. Habemus thesaurum
istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis dei, et
non ex nobis.

Imperuestigabiles &c.

ANNOT. IOANNIS POMERANI.

Infra: Quæ sit latitudo &c. De his Psal. 50. Incer-
ta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

Communio.

Scilicet quod Euangelium dispensandum sit non so-
lum Iudæis, sed & gentibus: id est, quod Euangelium
omnibus sit commune.

Principatibus ac potestatibus &c.

Eosdē intellige de quibus legis infra capite 6. Ver-
ba hæc sunt spiritu feruentia. quasi diceret, ita in lucē
proferimus hoc mysterium nobis creditum, ut sentiat
totum inferorum regnum, cui dicimus: Tollite portas
principes uestras &c. Utq; sentiāt quotquot sub prin-
cipatu tenebrarum militant, ut feliciter ipsa ueritatis
lucē deuiēti, in regnum lucis contendant. Sufficaba-
tur quidem diabolus, aut etiam scripturis prædicen-
tibus, sciebat fore, ut genus humanum redimeretur: sed
hanc tam uariam & ignotam dei sapientiam, qui sci-
re potuit, quod deus & mundi stultitiam esset ductu-
rus ad sapientiam, per crucem ad gloriam, per mortē
ad uitam: sicut legis 1. ad Corinth. 2. Si principes seculi
hanc dei sapientiam, quæ est crucis stultitia, cognou-
issent, nunquam dominū gloriæ crucifixissent. Quod
hic in cœlestibus addit, supra exposuimus. In superio-
re aëre, id est in mundo hoc, in quo uiuimus: unde prin-

Sapientia dei

ceps mundi dicitur.

Huius rei gratia.

Hoc est quod supra diximus, quod Paulus ubique
 vult à nobis agnosci, tam immensam gratiam & in-
 comprehensam, ut spiritu fortificati intelligamus hu-
 ius gratiæ altitudinem, quia penetrat cœlos: profundi-
 tatem, quia penetrat inferos. Longitudinem & lati-
 tudinem, quia replet orbē terræ, ut nō solū intelligas
 iam in Iudæa notū, ut i Psal. Misericordia domini ple-
 na est terra. Itē: Domine dominus noster quā admī-
 rabile est nomen tuum in uniuersa terra.

Tantum ha-
 bes, quantū
 agnoscis.

Psal. 75.

Psal. 118.

Psal. 8.

Ex quo &c.

Ipse est caput Christi, sicut habes in Corinthijs, de-
 inde & cœlestium & terrestrium omnia coniungens
 in unum, in cœlis & terris ipse est paterfamilias, &
 gubernator suorum, ex quo fluit omnis cognatio spiri-
 tualis, ipse est pater omniū: ergo qui ei per fidem con-
 iunguntur, non iudicem formidabunt, quia patrem ha-
 bent &c.

In internum hominem.

Id est, ut internus homo spiritu crescat, & fortis fi-
 at, infra cap. 4. Donec peruenimus omnes &c.

Fixis &c.

Vt sit charitas non ficta, ut alibi dicit, sed constans

b 3

IANNOT. IOANNIS POMERANI

& perpetua, etiam si tibi male fiat ab ijs, quos diligis.
Hæc ita constans, constantis intus fidei indicium &
fructus est:

Et fundamento iacto.

Vide quod nam fundamentum uocet Paulus, nempe
fortificatum spiritu fidei interiore hominem, qui cha-
ritatis nõ fictæ producit fructus. Hoc (inquit) ceu fun-
damento iacto. Deinde pergendum est ex fide in fidẽ,
ut indies augeatur in nobis cognitio incomprehensæ
gloriæ gratiæ dei, ut non falsò nos cõprehendisse esti-
memus. Id quidem lege ad Philip. 3.

Cognosceretur &c.

Sicut unus Non potest gratia & misericordia dei cognosci, nisi
est deus, ita per Christum, ut habes 1. ad Corint. 1. Hanc enim ad-
unus est me secuti sumus per Christum, nullo nostro merito, sed
diator, nul- quia ardentem & supra modum dilexit nos, ita ut tra-
lus ergo diderit animam suam pro nobis, qua charitate nulla
præterea maior est, ut ipse quoq; dicit in Ioanne. Quotus quisq;
intercessor est qui tam insignem Christi in nos charitatem agno-
scit. Hanc autem scire non leue quiddam est, sed ut hic
Paulus ait, quod eminet, & supergreditur omnem hu-
manam cognitionem, & scientiam.

Impleamini.

Id est, ut crescatis ad omnia quæ dei sunt, ut nihil co-

IN EPI. PAULI AD EPHES. 12

gnitionis spiritualis uobis desit, ut crescatis in uirum perfectum &c. ut infra dicemus.

Ei uero.

Non frustrabimur nostris uotis, qui patrem habemus omnipotentem, qui potest supra modum prestare quæ petimus, & priusquàm petimus &c. Vnde dominus in Luca: Vos cum sitis mali &c. Iuxta uim suã 11 qua ipse agit in nobis, ne quid in hac gratia nostro conatui adscribamus, quoniam ipsius solius est gloria, nostra autem gratiarum actio.

Sit gloria in ecclesia.

Sicut omnis salus descendit à deo ad nos per Christum, ita rursum omnis gloria ascendit ad deum à nobis per Christum.

Seculi seculorum.

Id est illius seculi, quod succedentibus perpetuo seculis nūquā habebit finē. Ista periphrasi Hebræi uulgo exprimūt æternitatē, sicut sæpe uides in sacris literis.

CAPVT IIII.

Post tanta fidei mysteria, Paræneses morum, ut solet, admonens ut sancte uiuant, qui tam sancta uocatione à deo honorati sunt 1. Thessa. 4. Non uocauit nos deus in immundiciam, sed in sanctificationem.

b 4

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Nemo plā-Supra cap. 2. Ipsius sumus opus &c. Et ut hoc agat,
tat bonā ar primum omnium morum Christianorum tangit ca-
borē, ut ma put, scilicet ut seruetur in mansuetudine charitatis
los pferat unitas spiritus: unum enim corpus non nisi uno spiritu
fructus. regipotest, & uiuificari, & præterea omnia. Vnde
Christiani sumus, unitate nobis commendantur, unū
(inquit) corpus &c. Hanc unitatē rescindunt qui se-
lectis operibus nouas religiones instituunt, qui doctri-
nis humanis & uarijs ab unica & germana Christi
doctrina deficiunt. Vnde natæ sunt superstitiones, se-
ctæ, hæreses, per quæ dum quisque se alijs præfert dia-
bolica superbia, Christi in totum fides extinguitur, si-
cut factum uidemus. Talia apud Corinthios coepe-
rant, quibus scribit Paulus 1. ad Corinthios 1. Obse-
cro uos fratres &c. Vnitatem ergo spiritus unitas do-
ctrinæ consequitur, per quam crescimus in agnitio-
nem Christi, donec fiamus uiri perfecti, ut non am-
plius simus pueri &c. Porro huic unitati nihil offi-
cit, quod alij alijs insigniti sunt à spiritu sancti donis.
Nam hæc nihil aliud sunt, quàm ministeria unitatis
ædificandæ: quibus si prodes ecclesiæ, recte ea habes,
& augentur tibi, non solum dona hæc, sed & gra-
tia. Si uero non prodes ecclesiæ per hæc, sed negli-
gis donum quod tibi datum est, uel abuteris eo in
tuam superbiam, lucrum, aut etiam in proximi scan-
dalum,

datum, non recte habes, & auferetur iusto dei iudicio
à te & gratia & donum. Sic enim habes in euangelio: Matt. 24.
Omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autē qui
non habet, & quod uidetur habere auferetur ab eo.
Hec ita expressit Paulus, 1. ad Corin. 12. Vnicuique
data spiritus manifestatio ad utilitatem non suam, sed
ecclesie, alij datur per spiritum &c. Vbi dicitur, spiri-
tus diuidit singulis pro ut uult. Hinc autem quod uni-
cuiq; datur gratia iuxta mensuram donationis Chri-
sti: ergo Christus & spiritus sanctus unum operan-
tur, & unius sunt uoluntatis. Hinc fit ut quidam facti
sunt à Christo apostoli, qui mitterentur in omnem ter-
ram: Quidam prophete, id est, scripturæ interpretes:
Quidam Euangeliste, id est apostolorum ministri, &
uerbi. Vbi apostoli non sunt præcones: quidam pasto-
res, id est, episcopi in singulis ciuitatibus: quidam do-
ctores, id est, qui fideliter docent ab alijs accepta. Ut-
cumq; ista distinxeris, ministri uerbi dei significantur
ita clare, ut nemo aliter intelligere possit. Nam addi-
tur ad instaurationem sanctorum &c. ut non putent
se hic comprehensos, qui natura ecclesie utilitate solis
inflantur nominibus & titulis. Hæc dicit Paulus de uni-
tate ecclesie, & de uarijs donis eius. Verum obiter
quædam alicubi interserit, quæ scorsum uidebimus.

Apostoli
prophete
Euangeliste
doctores
pastores

ANNOTAT. IOANN. POMERANI.
Captiuam duxit captiuitatem,

Exposuimus in Psal. 67. & propter hanc particulam non citat Paulus hunc locum, sed propter hanc quæ sequitur, Dedit dona hominibus. Dona sunt illa quæ supra diximus. Verum occasione huius citationis, in qua dicitur, cum ascēdisset in altum, interferit hoc. Ceterum istud, ascendit &c. nullius iustitia accepta est coram deo, nisi illius qui ad nos iustificandos descendit, sic Ioan. 3. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Luce ultimo: Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. ut impleret, inquit, omnia. qui à resurrectione dixit: Data est mihi potestas omnis in cœlo & in terra.

In uirum perfectum.

Hæc quidam retulerunt ad quantitatem, & ætatem resurgentium corporum in nouissimo die, quod scilicet resurrecturi simus ea ætate, qua mortuus est Christus. Sed pudet refellere tam manifestatum errorem huius textus non intellecti, cum tamen apertissime dicat de doctrina, qua crescimus ad perfectionem cognitionis Christi, siue qua crescimus plene in Christum, ut tandē nihil tribuamus externis rebus, quemadmodū dum adhuc paruuli quibusdā operibus, & ceremonijs manu ducuntur (Lex enim pædagogus est in

IN EPIST. PAULI AD EPHE. 14

Christum) sed plane, & plena fide agnoscamus solum
Christum nostram esse salutem, eò dum ueneris, in ui-
rum euasisti perfectū &c. Attende hic, quod multa
astutia doctrinae hominum hanc edificationem & per-
fectionem nituntur impedire &c.

Veritatem.

Hebraico more fidem adpellat. Elegans ergo con-
nexio est, ueritatē sectantes in charitate. Veritas, sana
doctrina & fides idē sunt, quarū fructus est charitas.

Veritas

Sana doctrina

fides

In quo totum corpus.

Sicut spiritus uitalis defluit in omnia membra, non
æque, sed pro mēbri mēsurā, & utilitate &c. Metha-
phoram membrorum corporis & capitis lege elegan-
tissime descriptam, 1. ad Corinth. 12.

Hoc itaq; dico &c.

Redit ad id quod instituit in principio huius capitis,
ut spiritu renouati in nouitate uitæ ambulemus.

In uanitate.

Vide quæ portenta impietatis illic sint, ubi uerbi il-
luminatio non est, sicut legis ad Rhoma. 1. Ipietatis
pœna cecitas est, cecitatis fructus est obstinatio & se-
cunditas. Esaie 28. Percussimus fœdus cum morte &c.
& 30. Cesset à facie &c.

Veritas in Iesu.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Omnia ueteris hominis sunt falsitas, mendacium, uanitas, cæcitas, infidelitas: quibus omnibus ueritas Iesu opponitur, quæ non solū in uerbis, sed & in factis quæ Christi deiq; sunt intelligenda est, unde supra ueritatem sectantes in charitate. Ioann. 3. Qui autem facit ueritatem &c. *uenit in hunc*

Veritatis.

Addit, contra iustitiam & sanctitatem uanitatis, & hypocriticæ fidei & speciosæ superstitionis. Veritate enim suo more fidem adpellat & dei cognitionem.

Et ne spiritum sanctū contristetis.

Tam in uobis, quàm in auditoribus. Solēt enim pie mentes dolere, si turpia audierint, in quorum cordibus habitator est spiritus ille dei. Scriptura adfectus humanos deo tribuit: non enim aliter nobis loqui potest. Si-

Ex abundantia cor des in parabola Lucæ 15. sic rursus dolere de peccatis os loqui tis nostris. Hæc enim odit, Gen. 6. Videns deus quod tur. Si uis multa malicia hominum &c. Satis ista admonitione & negare te turpibus deterret &c.

turpē, facis

deū menda

cem. qualis

fons. talis

agua.

Obsignati.

Supra cap. 1. Sed quid est quod addit, in diem redemptionis? id est, usq; ad eum diem in qua plena accepta hereditate plene redimemini. id est, in diem aduen-

IN EPIST. PAULI AD EPHES. 15

tus Christi, ad Rhoma. 8. Ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum dei, expectantes redemptionem corporis nostri.

CAPVT V.

Imitatores dei. Hoc exponitur Matth. 5. Vt non solum amicos, sed & inimicos beneficio adficiamus, ut inquit: Sitis filij patris uestri qui in coelis est, qui solem suum &c. Et addit Paulus summum illud charitatis exemplar dicens, quemadmodum & Christus.

Oblationem.

Post hanc unam Christi oblationem, iam non amplius est oblatio pro peccatis. Hæc enim in æternum sanctificat, ut est in epistola, ad Heb. Christus seipsum tradidit. & Pater tradidit eum, ad Rho. 8. Obtulit se & oblatus est, Esaia 53. Quid ergo trepidamus, pro quibus tantum precium persolutum est? Sed hoc agit Paulus, ut charitatē rependamus in fratres, qui tanta charitate & liberati, & filij dei facti sumus.

In odorem bonæ fragrantia.

Adludit ad oblationem, & incensa, quæ olim fiebat in templo siue in tabernaculo Moyfi.

Ne nominetur &c.

Pius enim homo talia non dicit, & neq; libenter au-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

dit. Vide ergo ne & tu pecces in te, & consciētiā la-
das auditoris, scādalo ei factus, lege Matth. 12. Ex fru-
ctu arbor cognoscitur.

Gratiarum actio.

Id est, talis sermo unde laudetur deus, non sanctifice-
tur nomē eius. Supra: Si q̄s est bonus ad ædificationē.
Sic infra: Loquentes uobismetipsis per Psalm. &c.

Libidinem, quam detestatur deus, exemplo satis hor-
rendo, sunt diluuium, & interitus Sodomorum.

Auaritia. Auaritiā autē Paulus ferē ubiq; scribit idolorū ser-
uitutem, ut scias ex diametro pugnare cum deo uero.
Vnde Christus: Non potestis deo seruire & māmonē.
Qui enim pecuniæ fidei, deo fidere non potest. Vnde 1.
ad Tim. 6. Existimant quæstum pietatem &c.

Ne quisquam uos decipiat.

Hi sunt qui impudice hodie dicunt simplicem fornicā-
tionem non esse peccatū, quam tamen Paulus damnat
& ob quam uitandam, uult ut quisq; habeat suam uxo-
rem, ut Christus Matth. 19. dicit, deum in hoc institu-
isse ab initio matrimonium, & inseparabili coniunctis
se uinculo, ut essent duo in carne una. Sunt etiam qui
auaritiā defendentes, impijs uerbis derident, aut con-
temnūt pij patris dei curā, prouidentiam, & sollicitu-
dinem erga nos, dicentes: Nisi tu prouideris, quis tibi
prouidebit? Et cum Iuuenale: Nemo unde has habēas

querit, sed oportet habere.

Sed omnia dum produntur &c.

Sicut uobis contigit in salutem, ut uestre tenebrae uerbo dei detegerentur, ut erubescerent resipisceretis. Sic & ijs qui adhuc in turpibus uiuunt continget in salutem, si ipsis eorum scelera & errores uerbo dei aperiantur, ut suam agnoscentes sceditate resipiscant. Hoc non fit infamia aliqua, sed uulnere quo mordetur a uerbo dei conscientia auditoris. Sicut habes. 1. Cor. 14. Occulta cordis eius manifesta fiunt &c.

Dicit, scilicet deus. Hoc in scripturis non reperitur, sed more prophetarum uidetur Paulus dicere: dicunt enim, subinde dicit dominus.

Videte igitur.

Non more gentium in tenebris, sed in lumine sapientiae dei: id est, ut infra dicitur. Intelligentes quae sit uoluntas domini, ut eius, non uestram sequamini uoluntatem.

Redimentes occasionem.

Id est, querentes utcumque potestis temporis opportunitatem ad beneficiendum, & curandum ea quae Christi sunt, ut quacumque occasione promoueat rem Christi, & pietatis opus, eo quod dies mali sint: id est, non solum externa persecutioe pleni, sed multo magis seductioe & impedimento pietatis et uerbi Euangelici. Diabolus enim ab omni parte negotium euangelicum nititur im-

Dies mali
pro periculo
Dies salutis

ANNOT. IOANNIS POMERANI
pedire. Ita hic Paulus uocauit dies malos, quemadmo-
dum 2. ad Timo. 3. tempora periculosa. Sic quoque in
scripturis adpellantur dies salutis, dies perditionis, di-
es iræ, &c. non propter tēpora, quæ à deo creata bo-
na sunt, sed propter ea, quæ in temporibus illis quibus-
dam hominibus accidunt.

Et ne inebriemini uino.

In quo, id est in qua re, siue in qua uini inebriatione,
ut non referas ad uinum solum: hoc enim esset uinum
creaturam dei bonam condemnare. In quo est luxus,
id est, superfluitas, et nulla necessitas. Hinc leuitas cor-
dis sequitur, stultiloquium, inanes fabulæ, facetiæ, in-
eptæ cantiones, indecora conuersatio, ob quæ ut ma-
xime nihil aliud mali facias, tamen despiceris, despe-
cta autem nostra conuersatione, quis recte sentiet de
nobis? Itaq; hæc res uergit in blasphemiam nominis
Christiani. Et præterea inebriatio te ipsum uertit à
deo. unde monet saluator Luca. 21. Attendite uobis
ne grauentur corda uestra crapula & ebrietate, &
curis huius uitæ, & superueniet in uos repentina di-
es illa. Sed implemini spiritu. Hoc opponit inebriatio-
ni uini: id est, potius hoc contēdite adeò, ut ebrij sitis
spiritu: id est adfectu dei, ut sapiant uobis illa quæ sunt
spiritus, ut si conuenitis ad mutuò uos consolandos, col-
latio uestra sit de scripturis sanctis, psalmis, & alijs
dei

IN EPI. PAULI AD EPHES. 17

dei laudibus, ut canatis domino spirituale canticū in
cordibus uestris. Quid quæso dulcius foret conscien-
tijs nostris, quā sic collocutos fuisse? ut non dicam
quanta promotione uerbi dei hoc fieret, dum sancta
conuersatione non solum nos inuaremus, sed & mul-
tos prouocaremus ad sanctificandum nomen domini,
quod tales haberet seruos, contra quos ne aduersarius
quidem haberet quod iuste reprehenderet.

Subditi uicissim.

Verum ubique serpens ille antiquus insidiatur, &
quisq; ubi scripturas conferimus. Itemq; in alijs plus
ceteris sapere uult, unde contentiones & dissidia,
quæ Christianam uiolant charitatem, oriuntur. Idcirco addit Paulus: subditi uicissim alius alij cum timore Honore inui-
dei, ut quisque timeat deum, & credat fratri. cem præue-
am, quod erret frater, non plus sapiat quā oportet: nientes.
ad Rhom. 12. Honore inuicem præuenientes. Atque
hac occasione, iam subdit de iure prælationis & subdi-
tionis. Primum inter coniuges, deinde inter parentes
& filios, tertio inter dominos & seruos.

Vxores proprijs uiris.

Si omnia rhetorum argumenta in unum conijcias,
non tam persuaferis cōiugibus dilectionem mutuam,
quā hic Paulus. Carnalis homo hæc superuacua iu-
dicat. Sed uide quā magnificerit Paulus, ut interim

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ex unitate coniugum, depingat nobis illam incompre-
hensam unitatem Christi & ecclesiae: & charitatem
immensam, qua nos persecutus est Christus: de qua re
lege Lutherum de libertate Christiana. Diabolus nam-
que (qui scortationes promouet, & adulteria amat, cuius doctrina quoque est, ut Paulus ait, ista prohibitio ma-
trimonij, qua stabilitus est coelibatus clericorum, ut li-
berius libido propagaretur, sicut uidemus) miro inge-
nio conatur, ut separet quos deus coniunxit: semper
enim suis ordinationibus subuertere nititur quod de-
us ordinauit. Et certe iam malo nostro experti sumus,
qua cecitatis poena plectendi sint, qui quae dei sunt co-
temnentes, meliora facere uolunt. Quanto uero dia-
bolus discordiarum semina, etiam inter coniuges semi-
net, qui nullo timore dei tenentur, horror est uel ho-
die intueri, & multae animae pereunt, dum non est spi-
ritualis homo, qui sancto consilio adiuet laborantes:
in quo deploranda sunt nostra tempora, quibus etiam
ui prohibemur, ne consilio aliquo subueniatur peritu-
ris. Hinc ob duritiam cordis Iudaeorum, olim permisit
Moses libellum repudij, Matth. 19. &c.

CAPVT VI.

Honora dicit, non solum dilige. Honor enim tra-
het timorem annexum, quemadmodum supra
dixit, uxor autem ut reueretur uirum. Vult enim ut

filijs in omnibus obediant parentibus, & seruiant eorum uoluntati, & si opus fuerit, etiam necessitati. Hoc preceptum non simpliciter est primum, sed primum in promissione, id est quod habet hanc carnalem promissionem annexam, ut bene sit tibi, & longæuis sis super terram, ut uides Exodi 20. Quod uel hinc accipe, quod etiam carnales promissiones Christianis non sint aspernandæ, & credi suo uerbo ut iustificeris. De qua re lege in locis Philippi.

Si.

In fine huius epistolæ, diligenter monet ne securi postquam iustificati sumus, uiuamus: siquidem non esse uisibiles hostes, sed inuisibiles & potentes, qui nostram inuadunt & insidijs & aperto Marte salutem. Sic quoque 1. Pet. 5. Sobrii estote &c. His humana uiresisti non potest: quia non sunt caro & sanguis, id est homines. Sicut Christus accipit Matthæi 16. Caro & sanguis non reuelauit tibi. Sed hic opus habemus fortitudine spiritus, ut spiritibus, spiritualibus ramis resistamus, nempe uerbo dei, si ei forti fide inhæserimus, sicut diximus in Psal. Scuto circūdabit te ueritas eius. 92

Id est, non ex homine didicisti.

State igitur.

Verbis militaribus scriptura sæpe libenterque utitur.

Baltheo.

Nam pars circa lumbos baltheo laminis cōserto in

ANNOT. IO. POM. AD EPHES.

bello tegi solet. Esa. II. de Christo: Et erit (inquit) iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius.

In omni deprecatione.

Hic uide quanta improbitate, hoc est, sine cessatione, quanto seruiore & studio inuocandus sit deus, in primis, ut mittat operarios in messem suam, Matthæi 9. & non solum hoc, uerum etiam ut iisdem operarijs detur robur spiritus, ut cum fiducia & animi libertate loquantur uerbum: id quod dum Paulus postulat, certe nostram, qui omnia præsumimus, temeritatem accusat. Vnde orant discipuli, Actorum 4. Et tu domine respice in minas &c.

Cum synceritate.

Id est sincero adfectu, & intelligentia, quæ purum sapiat Christum, & non sit adulterata extraneis doctrinis, quæ non solum obscurant, sed & obliterant Christum. Amen.

F I N I S.

IN EPISTOLA

PAULI AD PHILIPPENSES

Annotationes Ioannis Bugen
hagij Pomerani.

Iustificatis per fidem Christi hæc epistola scribitur, quapropter monet eos Paulus in uinculis, ut pergāt crescere in fide Christi, & mutua inter se charitate. Vtraque uastant insigniter humanæ iustitiæ prædicatores siue doctores. Dū enim ab eis docti iustitiā & salutem operibus tribuimus, ueram iustitiam & salutem, id est Christum amittimus. Nihil enim Christus nobis utilis est, si ex operibus est iustitia. ad Gala. 2. Si per legem est iustitia, igitur Christus frustra mortuus est. Et 5. Christus factus est uobis ociosus, id est nihil utilis: quicumque per legem iustificamini, à gratia excidistis. Vbi uero iustitias operum amplexi fuerimus, quæ quæso concordia inter nos esse potest? Non enim fieri potest, ut neglecta uera iustificatione, alij alijs suis operibus præferant, alij alios non iudicent, cum alijs non contendant &c. Hinc surgunt odia, æmulationes, sectæ: quales fructus hactenus uidimus, Christianam charitatem

ANNOT. IOANNIS POMERANI

nusquam uidimus. Maledicta ergo operum iustitia
 quæ tales peperit fructus. Idcirco in hac epistola ma-
 los operarios, & hosce iustitiæ humanæ prædicato-
 res egregia infamia damnat, & cauere iubet, nempe
 qui sunt totius Christiani ædificij destructores. Nisi
 enim Christi iustitia nos saluet, manemus id quod su-
 mus, id est cæci & damnati. Saluat autē si in eum cre-
 dimus. Porro si uere in eum credimus, id erimus fra-
 tribus, quod ipse factus est nobis, ut sicut ipse se humi-
 liauit propter nos, ita nos inuicem subiecti simus in ti-
 more dei per charitatem. Aduerte, quod ubi apostoli
 dei præcipiunt opera, non alia præcipiunt quàm illa,
 quæ necessaria fidem comitantur, & quæ spiritus, qui
 cor possidet, sua natura requirit. Vnde fructus spiri-
 tus adpellat Paulus ad Gala. 5. Sunt enim uiuæ testi-
 monia uiuentis intus fidei. Et hoc ideo præcipiunt, si-
 ue potius monent, ne torpentes diripiamus fastidire
 quæ spiritus sunt: ut agnoscētes ex uerbo dei, quò per-
 gendum sit, suspiremus sæpe ad deum, sine quo nihil
 possumus facere, qui dat nobis & uelle, & posse pro
 sua bona uoluntate: & quod coepit ipse in nobis opus
 bonum, perficiet usque ad aduentum suum: ut hic dicitur
 tur cap. 1. & 2. Vbi uides nihil tribui nostris conatis
 bus, ne initium quidem fidei. Pseudapostoli uero, ubi
 præcipiunt opera, sic præcipiunt, ut in ipsis doceant
 queri iustitiam, immo ipsam esse iustitiam, nō iustitiæ

*Opera testimo-
 nia uiuentis
 fidei*

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 20

præcedentis fructū: & præpostere, ex fructibus arborum producere uolunt. Et præterea in primis operæ docent, & magnificiunt, quæ spiritus ipse non requirit. Et item illa uetant, quæ spiritui nihil aduersantur: id quod ideo faciunt, ut suæ gloriæ consulant & uentri, quos hic uocat inimicos crucis Christi, & qui deū habeant uentrem, & finem gloriæ suæ confusionem.

Paulus ac Timotheus serui Iesu Christi.

Iste est uerus titulus Christianorum & ministro-
rum uerbi dei.

Vnà cum episcopis ac diaconis.

Vide plures episcopos in una ciuitate. Sunt ergo ministri uerbi dei, & dispensatores mysteriorum. sicut Paulus ad Corinthios uocat. Diaconi autem sunt sanctorum ministri ad hoc ab ecclesia electi, ut dispensent bona ecclesiæ pauperibus, seruiētes eis pro ut opus fuerit. Ad hoc debent eligi probatissimi ciues, qui fideliter rem curent, ne fiat sicut hætenus, quādo neglectis pauperibus occuparūt sibi bona ecclesiæ, qui dispēsatōres esse debebant. Sic enim apostoli diaconos electuri cōsultabāt. Act. 6. Non est æquū nos derelinquere uerbū dei, & ministrare mēsis. Cōsyderate ergo fratres uiros ex uobis boni testimonij septē, plenos spiri-
tus sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc

ANNOT. IOANNIS POMERANI

opus: nos uero orationi & ministerio uerbi instantes erimus. Et placuit sermo corā omni multitudine. De episcopis & diaconis, legis 1. Timoth. 3.

Gratia uobis & pax &c.

Deo, quod est nomen maiestatis, addidit nomen patris, ne uerearis nomen maiestatis, quia audis & patrem esse & patrem tuum. Iesu Christo uero nomen maiestatis, addit, dominum uocans, ne ut uilem contemnas, quod pro te homo factus sit.

Gratias ago deo meo in omni &c.

Veri apostoli est non solum prædicare, sed & orare ut spiritus dei operetur in cordibus auditorū, & præterea iugiter gratias agere deo, sicubi senserit uerbū dei promouisse. Talis enim ostendit se uere à deo missum, & auditorum quærere & sitire salutem. Cuius hic egregium exemplum uides in Paulo.

Persuasum habens hoc ipsum.

Vides hic quod supra diximus tantum abesse, ut nostro arbitrio, nostrisq; uiribus & consilijs in re salutis aliquid tribuatur, ut etiam ne incipere quidem possis. quod bonū est, nisi deus det. Ipse enim est alpha & ω, principium & finis omnium. Porro bonum opus, primum est fides, Ioan. 6. Hoc est opus dei &c. Deinde charitas, id est fidei fructus.

Perficiet usq; ad diem Iesu Christi.

Perseuerantiam

IN EPIS. PAULI AD PHILIP. 21

Perseuerantiam notat: nisi enim perseueraueris, nō peruenies ad finem. Inter principiū uero ei finem experieris quā necessariū sit tibi Christus. Nisi enim ipse stultarum ~~omnium~~ pastor esset, quis inter tot casus, tot tentationes mētis & corporis persisteret? Psalmo 36. A domino gressus hominis dirigentur, &c.

Sicut iustum est mihi.

Qui uere diligit in Christo, non potest male sentire de fratre. timere uero fratri potest, atq; hoc ipsum facit charitas. Habes igitur hic exemplum ueri pastoris ponentis, exemplo Christi, animam suam pro ouibus suis, & diligentes etiam in uinculis, non carnali aliquo, sed Christiano adfectu: id quod dicit in uisceribus Iesu Christi.

Et illud oro ut charitas uestra, & cætera.

Vult augeri inter nos mutuam charitatē, sed in agnitione & omni sciētia: id est, in fide & cognitione Christi, ne ipsa opera incipiamus præferre fidei, uel pro iustitia accipere: hoc est, quod in Rhom. ait: Ex fide in fidē, ut spirituales simus, quo dijudicamus omnia. ut probetis inquit, quæ sunt præstantia: id est, quæ bona placēt diuinæ uoluntati. Id quod ad Rhom. 12. sic dicitur, ut probetis quæ sit uoluntas dei, quod bonum est acceptumq; & perfectum, ut bene placeat nobis quicquid,

ANNO. IOANNIS POMERANI

quacūq; etiam occasione, siue propter euangelium, siue propter peccatum nostrum nobis acciderit: scientibus quod omnia ē manu benigni patris & pastoris nostri accipimus. Præstantia ergo sunt, ut deum præferamus omnibus hominibus, & charitatē omnibus præceptis & legibus, & operibus. Sicut Christus in Euangelio docet sæpe, & ipso exemplo ostendit.

Vt sitis synceri.

Synceri primum fide, ne patiamini cognitionē Christi traditionibus, & doctrinis humanis permisceri. Deinde charitate, ut talis sit adfectus in proximum, qui etiam sciat tolerare eius infirmitatem, ne scandalo simus quocūq; modo. Charitas enim omnia suffert, sicut uides Christū multa in infirmis discipulis dissimulasse et tulisse. In summa, sic nos scire uult, ut nostra scientia non abutamur. 1. Cor. 8. Scientia inflat, charitas ædificat. Si quis existimat se scire aliquid &c.

In diem Christi.

Rursum perseverantiam notat.

Scire autem uos uolo fratres.

Quia diligit, ut amicis quæ circa eum acta sunt notificat, simul per hoc cauens, ne ista sua persecutio scandalo sit infirmis adhuc mentibus, donec discant oportere nos cruce glorificari, quæcunque tandem nobis a deo imponitur. Sic ad Ephes. 3. Obsecro, inquit, uos

ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quæ sit gloria uestra. Diligentibus deum (ut est in Rhoma.) 8 omnia cooperantur in bonum, etiam ea quæ caro iudicat pessima. Ita dum confessores Euāgelij impetuntur maledictis, persecutionibus, morte, tantū abest ut hæc noceant, ut per hoc mirus ille artifex deus, Euāgelium promoueat, ut incredulis, & adhuc ignorantibus notum fiat quid agatur, qui forte nondum audierunt: & iam credentes confirmentur, uidentes non seductores fuisse prædicationem, pro qua prædicator iam audet mori.

Nonnulli quidē per inuidiam.

Nihil hic dicit de illis prædicatoribus, quæ aliud quam Christi doctrinam prædicant, qualium iam plenus est orbis. Quomodo enim de illis gauderet Paulus? Et ipse hoc satis expressit, dicens: Christus tamen adnuntiatur. de illis ergo dicit: Qui Christi doctrinam prædicant. quorum quidam hoc ipsum faciunt maligno animo, ne scilicet liberetur Paulus, qui talis sectæ author, propter quam ubique suscitatur tumultus, & perturbatur reipublicæ tranquillitas. Hæc uero quatuor genera prædicatorum, ut quidam putant, hic describuntur: sed tantum duo. Duo autem quæ uidentur membra posteriora, expositio tantum sunt, & declaratio duorum præcedentium. Atq; hic habes quod etiam ipsa ueritas à multis, nō tamen uere annuntiatur.

ANNO. IOANNIS POMERANI

ut semper cogites regnum dei non esse in sermone, sed
in uirtute, &c.

Nam mihi uita Christus est.

Exponit qd' dixerat, Magnificabitur Christus &c.
Siue enim uixero, Christo uixero nō mihi, eius gloriā
predicabo, & opere predicationis fructū faciā: id est,
utilis ero ijs qui audituri sunt ex me uerbū. sic Gal. 2.
Viuo autē iam nō ego etc. siue moriar, meo lucro mori
ar. Defunctus enim huius uitæ periculis et meo officio,
cū Christo coronabor in illo die. sicut dicit 2. Tim. 4.
Ego iam delibor &c. Hoc quanquā mihi melius esset,
illud tamen magis uobis necessarium. Hic est sublimis
sanctorum affectus, quē nos, tam ad spiritualia adhuc
rudes, intelligere non possumus: tamen ad hoc ista uti-
liter legimus, ut uideamus & agnoscamus nostram im-
becillitatem, quā longe scilicet adhuc absimus à re-
gno dei, qui crucem & mortem, ut rem damnatissimā,
fugimus & horremus: & tamē cū Paulus sit traditus,
dicit infra ca. 3. Nō quod apprehēderim & perfectus
iam sim, &c. Vbi ergo sunt qui frigidis suis operibus,
& ceremonijs & sectis uēdicant sibi perfectionē? &c.

In uestrum profectū, & gaudium.

In gaudium fidei uestre: id est, ut gaudeat fides uestra,
ut gloriemini, siue exultetis ubertim, et pleno gau-
dio per Christi spiritū. Gloriemini inquā in me, uel de

de tantis

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 23

me quod ad uos redierim. Vide mutuum sanctorum gaudium. Illi gloriantur de Paulo, & Paulus de ipsis. sicut sequenti capite dicit: Ut gloriari possim in die Christi &c. Non est hæc carnalis gloria, sed quæ fit, ut ait, per Christum Iesum. Sic ad Rho. 1. Ut communem capiam consolationem in uobis, per mutuam fidem uestram simul & meam. 1. Corin. 12. Si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.

Tantum ut dignum est Euāgelio.

Ab hoc loco usque ad eum locum ubi dicit in sequenti capite: Spero autem in domino Iesu &c. maxime commendat charitatem inter ipsos mutuam, quæ non potest esse, nisi sine contentione nobis mutuò subdamur, uno animo idem sentientes. Id fiet si impermixtam & puram seruamus Christi doctrinam, non admittentes doctrinam hominum, gloriantium in operibus, & misere (quia canes sunt) lacerantium sacrum Christi corpus. Non enim fieri potest, ubi alius admiserimus, quàm purum dei uerbum, ut non contendamus, ut non gloriemur in nobis, ut non iudicemus alios, ut nō alijs nos præferamus, ut sectis nō separemur à Christi corpore. Sicut Esaie 1. dominus dicit: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis plena mendacij. Iusticia habitauit in ea &c. Et certe hætenus insignis cæcitatis & monstruosorum scelerū pœnas incurrimus ob contemptū euangelij, & receptas

Canes:

Matth. 15. doctrinas humanas .de quibus saluator: Frustra collit
me, docētes doctrinas, etc. Id quod est uere idololatriā
cōmittere, & erigere aliud scilicet quā dei, & in lo
co dei erigere, & humana pro diuinis adorare. Cōtrā
ubi purum est Euangelium, illinc simplex est fides, &
syncera charitas. Nō enim possunt dissentire, qui unū
habent dei uerbum: gloriari in se, qui norunt omnia se
per misericordiam dei accepisse: iudicare alios, qui
semper cogitant illud, Domino suo stat aut cadit. Hic
licet diuersa sint dona, diuersa opera, diuersa exera
citia, diuersæ cruces: nemo tamen studijs alterius ob
loquitur, quicquid singuli faciunt placet omnibus. In
firmitates aliorum tolerant, donis mutuò utuntur ad
utilitatem, alter alteri condolet, alter alterum iuuat.
Et in summa quisq; se submittit alijs, nō æquat aut pre
fert. Sic sentiūt uere Christiani. Atq; ut hoc persuades
at Paulus, maximo utitur Christi exēplo, qui se summe
deijciendo & submittēdo ad summā peruenit gloriā:
ut hic merito pudeant qui Christianū sibi uendican
tes nomē, contentione & inani gloria sua spectant &
sequuntur, nunquā ad ueram gloriā peruenturi, qui
potius scandala sunt Christianorū, quā Christi mem
bra, & fiunt tandem doctrinarum humanarum autho
res, qui de Euangelio gloriabantur.

Et hoc à deo.

Quod scilicet hoc, est uobis causa salutis, ne meritū

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 24

tibi adscribas, quia pateris. Habes enim hic locū, quod Patip deo pati non potest pro deo: sicut nec credere deo, nisi de- donū est. us det. Nouimus Petrum suæ præsumptioni poenas de disse, quando negabat Christum. Vigilate & orate, inquit dominus, &c.

CAPVT II.

Prosequitur quod cœperat, ut diximus supra, nō monens solum, sed & per omnia sacra Christi- anorum adiurans, obiecto etiam Christi exemplo, ut non superbe sentiamus, &c.

Is adfectus sit in uobis.

Loquitur de Christo homine, cuius exemplum no- bis proponit: is non probauit, non arbitratus est, non uoluit rapere gloriam deo, cum tamen uere etiam es- set in forma dei: id est, deus uerus. Gloriam enim, & omnia ubique tribuit patri, ut uides in Euangelio Ios annis. Sed depositus à gloria maiestatis, descendit non solū ad homines, uerū etiam infra homines, ut propter nos obediēs esset patri ad mortē usq; etiā turpissimā, Esa. 53. Idcirco data est ei omnis potestas in cœlo & in terra, Matth. ultimo. Accepto nomine, in quo solo nos oportet saluos fieri, Acto. 4. Cui omnes populi, tribus & linguae seruiunt, Dani. 7. Ita ut tremāt etiā portæ inferorū ad tantam Christi gloriā: sicut dicitur ad Ephe. 3. Vt innotescat principibus & potestatibus

ANNOT. IOANNIS POMERANI

in coelestibus per ecclesiam multiformis sapientia dei
etc. Nam deus suscitauit illum à mortuis, constituens
ad dexteram etc. ad Ephe. 3. Quid ergo nos, qui nihil
sumus, non submittimus fratribus, cum tanta maiestas
se submiserit? obliti illius, Qui se humiliat exaltabi-
tur. Et illius ad Gal. 6. Qui existimat se aliquid esse,
cum nihil sit, ipse se seducit.

Figura.

Id est, specie uel forma. ad Hebr. 4. Tentatum per
omnia. etc. 2. Vnde debuit per omnia fratribus, etc.

Vestram salutem operemini.

Id est, facite ea quæ salutis sunt, atque ea non sunt
alia, quàm quæ dixit, ut unanimes idem sentiant, non
querant sua etc. sic supra, tantum ut dignum Euange-
lio Christi conuersemini, etc. Et hoc, inquit, cum timo-
re, etc. tremore scilicet dei. Qui enim aliter conuersan-
tur, certum est eos timorē dei non habere. Idem dicit ad
Eph. 5. Subiecti inuicē in timore Christi. Ne uero hinc
statuas liberū arbitrium, quia dicit operemini uestrā
salutem, addit. Nam deus est is, qui agit in uobis etc.
Quod uero additur, pro bono animi proposito, quasi
hoc ipsum faciat deus in nobis, propter nostrum bonū
propositū, non conuenit. Nam ut nō dicā quod Paulus
inde nostris studijs aliqd tribueret, quomō cōueniet ut
pro nostra uoluntate operetur deus in nobis, qui hoc
scribitur

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 25

scribitur à Paulo dari nobis, ut uelimus. In Græco ergo est ὡς τῆς εὐδοκίας, id est pro bona uoluntate: ut intelligas sua, non nostra. sicut ad Ephe. 1. Secundum beneplacitum bonæ uoluntatis suæ &c. Ipsius est enim bona uoluntas, quod sic per gratiam in nobis operatur, non noster conatus.

In medio nationis prauæ.

1. Petri 2. Conuersationem uestram &c.

Tanquam luminaria.

Matth. 5. Vos estis lux mundi. Et alibi: Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus uestris. Item: Videant opera uestra bona &c. Sed hic caue, ne lumen quod in te est, tenebræ sint. Lux inquam estis propter uerbum uitæ, quod portatis ad illuminationem gentiū. Psalmista: Lucerna pedibus meis &c. Meræ enim tenebræ sunt, & dei ignorantia, & mors ubi uerbum hoc uitæ non est, ut maxime etiam in specie adpareant omnia sanctissima. Hinc dicit Paulus, ut gloriari liceat ad diem, id est aduentū Christi, quod deus per meum Euāgelium aliquid in uobis effecerit, quādo audiam, Euge serue bone &c. De quo tantum glorior siue gaudeo, ut etiā gauisurus sim si immolor, id est deo occidor, propter fidem uestram, quam me prædicante suscepistis. Vnde & uos non gaudere non potestis. Vide hic iterum egregiam charitatē, & sublimem sanctorum affectum.

ANNO. IOANNIS POMERANI

*Comparatione
sic vocat
Iohannem*

Aduerte quod Philippenſium cōuerſationem uocat
hoſtiam & ſacrificium fidei: ſignificans eos eſſe bo-
num odorem deo in omni loco, 2. ad Corin. 2. quem-
admodum de ſacrificijs carnalibus in ueteri lege ſepe
legis, ut Numeri 18. Adipes adolebis tu in ſuauiſſimū
odorē domino. Et de ſacrificio Chriſti ad Ephēſios 5.
Tradidit ſemetipſum, &c. Fidei uero hoſtia & ſacri-
ficio eſt conuerſatio Chriſtianorum. Nam quicquid
quaſi bonum uel cogitaueris, uel dixeris, uel feceris,
impoſſibile eſt ut ſine fide placeat deo, ad Hebræos 11.
Eſt enim oblatio Cayn, de qua legis: Reſpexit domi-
nus ad Abel &c. Nam omne quod non eſt ex fide, pec-
catum eſt, Rhomanorum 14. & ad Titum 1. Omnia
munda mundis &c. Sine fide ſunt tua opera, quando
facis contra conſcientiam: id eſt, quando nō credis deo
placere, aut dubitas an deo placeat quod facis. Iſta
ſine fide ſunt, quando uiuis in odio fratris: unde au-
dis, Cum offers munus ad altare. Item ſine fide ſunt,
quando per ea quæris iuſtificari. Sola enim fides in
Chriſtum iuſtificat, ut infra 3. cap.

*Opera ſine
fide.*

Spero autem &c.

Vide quanta diligentia nuncios commendat, ut ſu-
pra de Diaconis diximus. Oportet enim rem euange-
licam & diſpenſationem pauperum curantes, non ſo-
lum probatos eſſe deo, ſed etiam omni ſuſpicionē auar-
itiæ carere, ad Rhom. 12.

Omnes.

Vulgi enim more oratio est interpretanda.

CAPVT III.

Non gaudet in domino, qui gaudet & confidit
 in iustitia sua, in sapientia sua, in diuitijs suis;
 & in summa, qui inuenit in se aliquid in quo confidat.
 Pauperes enim euangelizantur, id est letum nuncium
 accipiunt: hoc est, illorum est Euangelium, quos Chri-
 stus peccatores adpellat, dicens: Non ueni uocare iu-
 stos, sed peccatores. Vnde Hieremiae 9. Hæc dicit do-
 minus, Non gloriatur sapiens &c. sed in hoc glorie-
 tur qui gloriatur, nosse me. Semper enim & in eter-
 num turbaberis, nisi fide didiceris in solo deo (id quod
 ubique scriptura monet) gloriandum. Nam consci-
 entia in tentatione coram deo consistere non poterit
 præ horrendo dei iudicio: quia peccatores sumus &
 ipsissimum peccatum, nisi credamus Christum nobis
 factum à deo sapientiam, iustitiam, sanctificationem
 & redemptionem, 1. Corin. 1. Hoc est Christianorum
 gaudium, qui in se descendentes, nihil inueniunt nisi
 damnationem. Nam qui pro nobis tradidit unigeni-
 tum, quomodo non cum illo nobis omnia donauit? ad
 Rhoma. 8. Verum hic irrumpunt genimina uiperarum
 illius serpentis ueteris semē, lupi rapaces, canes
 impudici, lacerantes gregē dominicū, & à Christi cor

Gaudium
Christi

§ ANNOT. IOANNIS POMERANI

pore abrumpere satagentes, tentantes mentes à simplicitate abducere: quemadmodum abduxit serpens uirginem Euam, ut dicitur 2. ad Corinth. ¶. Simplicitas est, ut simpliciter credamus nos omnia habere in Christo. Illi uere docent credere in operibus nostris, in iustitia nostra, & meritis nostris, quo fit ut Christus reddatur nobis inutilis, sicut & phariseis, quos infra uocat inimicos crucis Christi: id est, qui doceant non gloriam dei, sed sua lucra, suamq; gloriam querant, in suam & perditionem & confusionem eternam. Quid enim aliud consequerentur, qui deum habent uentrem, sicut omnes hodie uidemus qui obnuntantur gratiæ dei, nolentes nos ex sola in Christum fide iustificari? *canes impudici*, nescientes saturitatem, ut dicitur Esaie 56. Operarij mali, qui in messe dominica non domini, sed suum agunt negocium, qui audient in iudicio dei: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatē. Licet gloriari uoluerint: Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus? &c. Hi se iactant circumcisionem esse, cum reuera coram deo non circumcisi sint, sed concisio & laceratio doctrinæ Euangelicæ. Hic igitur aduerte, notatos pseudapostolos eo tempore, qui erant secundum carnem Iudæi, qui gloriantes se populum esse dei, cui factæ erant promissiones, & quem deus tam sæpe honorauerat, & è quorum sanguine iam etiam Christus natus erat, doce-

*Canes
impudici*

bant opera legis necessaria ad salutem: contra quos
 acerrime & cum dolore inuehitur Paulus, sicut & se
 re ubique. Si enim quæsieris per opera iustificari, iam
 Christus iustitia tua non est. Hoc ergo est Christum
 abnegare, & Antichristum in locum eius statuere, 1. aperte non
 Ioannis 2. Hic est Antichristus, qui negat patrem & negant, sed
 filium. Si igitur hoc uerum est de illis, qui nitebantur eius uirtute
 inducere opera, & iustitiam legis, cuius tamē author
 erat deus: quid de nostris dicemus, qui de legibus &
 traditionibus meræ humanis & fictis certant, docen-
 tes doctrinas & mandata hominum, & insuper do-
 ctrinas demoniorum: ut uocat Apostolus.

Nos enim sumus circumcisio.

Habes hic spirituales circumcissionem, spirituale se-
 men Abrahamæ, qui credidit deo, & reputatum est ei ad
 iustitiam. Circumcisio carnis non erat iustitia, sed si-
 gnum tantum fidei, ut dicitur ad Rhomanos 4. Qui
 ergo rem, id est iustitiam fidei non habent, inane tan-
 tum signum circumcissionem ferunt. Oportet enim es-
 se circumcissionē cordis in spiritu, non litera, ad Rho-
 2. De quo Moses Deut. 30. Circumcidet dominus de-
 us tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas domi-
 num deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima
 tua, ut possis uiuere. Hæc spiritualis circumcisio est, nō
 solum quorūdam adfectuum impurorum resecatio, ut
 aures nō libenter audiant turpia, os nō libenter dicat

ANNOTAT. IOANN. POMERANI.

manus non faciant rem : sed maxime refectio infidelitatis, quæ fons est omnium uitiorum. Cœpisti enim fide iustificari, id est, circumcidi : nondum perfecte iustificatus es, id est nōdum perfecte credis. Quis enim in hoc gloriabitur, cum & Paulus dicat se nondū apprehendisse, licet hoc ipsum à deo tibi, qui iam cœpisti credere, pro perfectione imputatur? Oportet enim ut semper pergas ex fide in fidem, docente intus spiritu : id est ut semper circumcidaris, & baptizeris igni & spiritu sancto, ut tandem abijciatur, & exuratur omnis uetustas. Nemo enim est, in quo nō sit hypocrisis, & qui non tribuat aliquid suæ iustitiæ, donec spiritus ille igneus omnia exurat, ut tandem possis occurrere Christo in uirum perfectū, ut est in Ephesijs. Dum enim adhuc quibusdam externis hæres, Christo perfecte iungi non potes. Hic spiritus paulatim, et miro modo agit, ut cadant omnia, in quibus aliquid confidentiæ habere uidebamur, ut tandem agnoscas solum Christum esse iustitiam tuam, & mediatorem tuum, & te dilectum in dilecto filio dei. Qui enim externam iustitiam magnificiunt, Christum ignorant: Hoc est quod hic Paulus uocat, In carne gloriari, id est in externis, & operibus legis. Istam circumcissionem, & istum spiritum baptismi quotidie reuelante deo in nobis discimus: tantū rogemus deū, ut confortemur spiritu, & pergamus, nō reuertamur retrorsum.

Spiritus.

Ioannis 4. Spiritus est deus, &c. Non carne, nō litera, id est externis rebus: sed bona cordis uoluntate, quam deus dat per spiritū suum, quem nobis, si credimus, emeruit Christus. Psal. 1. Sed in lege domini. Vide diligētissime quā abijcat confidentiā in operibus legis, ut in solo Christo gloriemur. Ego inquit prae omnibus pseudapostolis gloriari possum in carne legis ut sanctus & honoratissimus Iudaeus: sed omnia reputaui ut stercora propter cognitionē Christi, quae excedit omnia. Quo enim amplius didiceris Christum cognoscere, tanto magis cadūt illa opera, & omnes iustitiae, in quibus homines confidunt: & subinde plus illuminaris, intantū confirmatus, ut etiam portae inferorum praeualere tuae fidei non possint: tantū memineris portare adhuc aliorum infirmitates, memineris quoque te adhuc omnia non comprehendisse, te nondum esse perfectum, multa adhuc te ignorare: quippe qui omnia tua praeterita, ueritate exigente, cogeris damnare. Sicut enim tuam insipientiā Christus fert, ita & tu fer aliorum. Melior est conditio adhuc errantium, quā illorum qui se iam putant adprehendisse. Adhuc namque in multis deficiamus omnes, sed consolatur hic nos Paulus, dicens: Si quid aliter in uobis sentitis, hoc quoque uobis deus reuelabit. Deus multa ignorare permittit sanctos, & in quibusdam etiam errare: ut deprehēso

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Quare de- post (ex eius gratia) errore, discamus nō cōfidere nos
us permit- bis. Stultæ sumus ouiculæ, sed sub manu Christi pasto-
tat sanctos ris perire non possumus.

errare.

Spiritu colimus deum, si fide & fiducia feramur in
Verus cul- eum, & eum timeamus.

tus dei.

Potentiam resurrectionis Christi cognoscit, qui scit
Christum regnare, & triumphare super mortem, pec-
catum & inferos, qua eadem potentia nos credimus,
ut dicitur ad Ephe. 1. Vnde ad Rhom. 4. Resurrexit
propter iustificationē nostrā, ut & nos essemus iusti.
Et ad Eph. 2. Deus qui diues est in misericordia, &c.
Hæc nisi spiritu docente, intelligere nō possumus. Est
enim uera fides Christiana.

Communionē uero ad afflictionē Christi agnoscimus,
dum omnes Christi afflictiones, nostras esse intelli-
mus: & rursus omnes nostras, Christi & in Christo es-
se benedictas, & esse bonam dei uolūtātē quicquid no-
bis acciderit. Ad Coloss. 1. Nūc gaudeo &c. Tali cō-
munionē ad afflictionē & tentationē, peruenimus tādē
ad plenā resurrectionē: sicut et Christus peruenit. Be-
atus qui intelligit. Christianus nō uidet quantū cucur-
rerit (alioqui adscriberet suæ iustitiæ) sed quantum
adhuc est currēdū. Imò oīa sua præterita dānat, ut ī so-
la Christi iustitia gloriatur, p quā se credit saluādum.

Nam nostra &c.

Electi enim dicuntur regnū Christi, regnū dei, regnū
cælorum,

Regnū christi

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 29

cœlorum, in quibus deus ipse regnat, idcirco & regnū
lucis dicitur. Contrā uero regnum mundi, dicitur re-
num tenebrarum, &c. Sic ad Coloss. 3. Si resurrexistis
una cum Christo &c. Et hic ca. sequēti, quæ sit cœlica
conuersatio, sic dicit.

Quod reliquum est fratres, &c.

Et cœlis Christum rediturum, ut liberet nos plene à
corpore mortis huius cōpleta resurrectione, sepe ipse
in Euāgelio testatur. 1. Ioan. 3. Scimus quod cū appa-
ruerit, &c. Et omnis qui, etc. De resurrectione & cor-
pore nostro glorificando legis 1. Cor. 15. Vnde salua-
tor Matth. 13. Tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno
patris eorum. Et ne quis animalis homo dicat: quomo-
do resurgūt corpora consumpta in terris, aqua, aëre,
igni, deuorata à bestiis? &c. Addit secundum efficaciam,
&c. Non erit impossibile apud deum omne uer-
bum, deus sic uult & potest. Incredulus contrā dispu-
tat, qui autem credit dicit cum Ioan. Scimus quod cum
apparuerit, &c. filij dei erimus. Et cum Paulo Rho-
8. Scimus quod omnis creatura ingemiscens, &c.

CAPVT IIII.

Σ υἱογ, coniugem significat & comparem. De
uxore ergo Pauli intelligūt, quam germanam
dicit, id est, ueram & synceram, quod Christiana quo-
que sit ut Paulus, & Euangelij promotrix.

d 5

ANNO. IOANNIS POMERANI

Quorum nomina sunt in libro uitæ: id est, quos deus cognoscit pro suis, ut diximus Psal. 86. Matth. 5. Gaudete & exultate, &c. Contra de reprobis dicitur, Psalmo 68. Deleantur de libro uiuentium.

Iterum

Dicit, quia hoc ipsum gaudium infirmis conscientijs non satis prædicari potest.

Modestia

Modestia

Est, qua non tuo sensui inniteris, sed accommodas te alijs, quantum cum deo licet in omnibus rebus. Hanc uult Paulus non ut aliquibus, sed ut omnibus exhibeas, etiam inimicis, etiam ijs qui possunt uideri inferiores. Atque hanc modestiam, ut uides, docet per totam ferè epistolam. Hic respondet caro: Si hanc modestiam seruauero, contemnar, ledar, mea mihi auferentur, nemo me uerebitur, &c. Respondet Paulus: Dominus uobis prope est, ipse omnia curabit pro uobis, nihil uos solliciti sitis: sed tantum quæ cupitis petite à deo, & gratias agite de acceptis. O uerbum fidei, quod creditum in omni necessitate & corporis & spiritus, sat esset contra omnem infidelitatis nostræ tentationem.

Pax dei.

Id est, quam deus dat credentibus, ut gaudentes de remisso peccato & donata gratia, mutua se charitate cõplectantur. Hæc exuperat omnem intellectum. Nulla

IN EPI. PAULI AD PHILIP. 30

enim ratione humana comprehendere potest, quæ ratio
solum carni dulcia iudicat esse pacem. Pax autem dei
in tribulationibus etiam exultat, ad Rhom. 5. Sciens
deo placere quicquid fit, & omnia cedere in salutem.
Hæc est pax conscientie, quæ, inquit, custodiat uos per
Christum in fide & unanimitate. de qua multum dixi.

Gauisus sum &c.

Hic est locus gratiarum actionis pro accepto munere,
& de elemosyna à Philippensibus. Vbi uide quomodo
sine adulatione multis uerbis spiritualis homo gratias
agit, & quanta doctrina abundet. Primum ostendit ueri
predicatoris esse à suis nihil requirere: deinde audito
rum esse, predicatoris inopiã subleuare. Præterea ne
predicator occasionem præbeat pseudapostolis, oportet
re etiam ab aliquibus abstinere quæ iure ei debentur. Si
cut Paulus abstinuit, ne acciperet aliquid à Thessaloni
censibus & Corinthijs. Item quæ sic dantur, cedere in
commodum illorum qui dant. Itē hæc ipsa data esse hostiã
acceptam deo, ad Heb. 13. Talibus hostijs placatur de
us. Item dantibus reddi à deo abunde secundum euange
lium, & secundum Paulum, 2. ad Corinth. 9. Postremo
(ne hoc negligas) sanctos esse contentos in ijs quæ ha
bent, & sub dei prouidentia gaudere securos, quemad
modum paruulus gaudet sub manu patris, nihil sollicitus
quicquid acciderit. Nã, inquit, ego didici, &c. ad Heb.
13. Sint mores sine auaritia contenti presentibus.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
LOCI INSIGNES IN
epistola ad Philippenses,

CAPITE I.

1. Charitas pij & Euāgelici pastoris. Gratias ago,
& cetera.
2. Vbi intermiscet quod ne incipere quidē bonum
sine deo liceat. Quod is qui coeperit &c.
3. Prædicant quidam Christi doctrinam, nō tamen
Christiane. Scire uos uolo, &c.
4. Adfectus sanctorum cupientium dissolui. Nam
mihi uita Christus est, &c.
5. Pati pro deo esse donum dei. Quia uobis dona-
tum est, &c.

CAPITE II.

1. Vnanimis doctrina & adfectus Christianorum,
exemplo Christi. Si qua igitur &c.
2. Conuersationem talem esse hostiam & sacrifici-
um fidei. Quin etiam &c.
3. Dispensatores eleemosynarū debere carere auar-
icie suspicionem. Spero &c.

CAPITE III.

1. Cauendos esse insaturatos canes à iustitia fidei
auertentes. Cauete &c.

IN EPIS. PAULI AD PHILIP. 31

2. Iustitiam carnis nihil esse, sed iustitiam fidei, & circūcisionem in spiritu esse salutem. Nos enim sumus circumcisio, &c.

3. Nondum nos comprehendisse: id est, plene iustificatos esse, ut semper sitiamus & esuriamus iustitiā. Non quod apprehenderim, &c.

4. Christianorum conuersationem non esse terrenam. Nam nostra conuersatio, &c.

CAPITE IIII.

1. Gaudendum semper in domino, relictā ei sollicitudinē. Gaudete, &c.

2. Gratiarum actio absq; adulatione Christianissimis doctrinis plena. Gaudisus sum, &c.

F I N I S.

IN EPISTO

LAM PAULI AD COLOSSEN

ses Annotationes Ioannis Bugen-
hagij Pomerani.

Enè eadē est hęc epistola cum episto-
la ad Ephesios, nisi quod hęc breui-
or est, & quod hic apertius dānat do-
ctrinas humanę philosophię, id est
sapiētię & rationis humanę: quę ni-
hil nouit nisi elementa, id est res externas huius mundi,
in quibus ratio per hypocrisim fingit cultum dei, & ius-
tificationem, cum solus deus iustificet, non nostra ope-
ra, aut satisfactio: & in spiritu uelit adorari, qui bono-
rum nostrorum nō indiget. Nihil enim tam aduersum
fidei, id est saluti nostrę, quā ubi ratione humana
quę dei sunt æstimare cœperimus. Quando enim ipsa
non negabit deum hominem factum, & propter te-
ctum, passum, mortuum, resuscitatum: quando non
persuadere nititur non esse remissionem peccato-
rum (quandoquidem facta infecta fieri non posse) aut
quando ipsa persuadebitur esse uitam post hanc, es-
se resurrectionem carnis post carnis interitum, de o-
mnibus esse reddendam in iudicio futuro rationem.
Sed ne hoc quidem credit, quod tamen in quibusdam

IN EPIS. PAULI AD COLOS. 32

hominibus coram uidet, hominē scilicet posse spiritū
 dei immutari in hac uita, ut plane sit alius quā ante
 fuerit. In summa, animalis homo non percipit ea quæ
 dei sunt: Stultitia enim est illi. Hæc (ut Iacobus ille uo-
 cat) est sapientia terrena, animalis, diabolica, quæ sapi-
 entia effinxit nobis uarios dei cultus, & uarias secun-
 dū elemēta mundi obseruantias: quibus omnibus, si uē-
 re essemus Christiani, debebamus in Christo esse mor-
 tui, & felix agere sabbatū, ut solū Christū habentes,
 omnia haberemus: id est, ut nihil æstimaremus necessa-
 rium ad salutē, nisi solum Christum: & omnia alia esse
 libera pro usu nostro & proximorum uel faciēda,
 uel omittēda. Quid quæso traditionibus hominū ue-
 xamur, quum debeamus scire & legem, quam olim tu-
 lit deus, esse per Christum in cruce abrogatam, non ut
 non fiat, sed ut non facta damnare, aut reos agere non
 possit: quippe qui ex deo didicimus, nō opera legis, sed
 Christum nostram esse iustitiam. Præterea accedunt Interpellat
 ad maiorem orbis seductionē fictæ illæ reuelationes, p nobis. ro
 unde suppullularunt superstitiones, & prodigiosi cul 8. 1. Tim.
 tus angelorum, & sanctorum, & fictæ religiones. In 2. Media-
 quibus sperare & confidere didicimus in iniuriā con- tor unus.
 ditoris dei, & seruatoris, intercessoris & mediatoris Heb. 4. &
 unius domini nostri Iesu Christi. Atq; ut talia confir- 6. Pōtifex.
 marētur, abusi sumus ministerio uerbi, & detorsimus 1. Io. 2. Ad
 scripturas, cōuertentes dei ueritatem in mendacium. uocatum.

ANNOTAT. IOAN. POM.

Cuius rei reliquias (postquam cessauerunt scripturae
 predicari) adhuc uidemus in cātu, & lectionibus illis
 publicis, quae secundū ordinationē, ut uocant, ecclesie
 de sanctis legūtur & cantātur. In primis de beata uir-
 gine matre saluatoris, de qua omnia ferē legūtur, quae
 de Christo, & dei sapientia scripta sunt. Item, abusi su-
 mus uenerādo sacramēto corporis & sanguinis Chri-
 sti, dum missas fecimus in commemorationem sanctae
 Annae, Sebastiani, Petri, pro defunctis, &c. contra in-
 stitutionē Christi, qui fidelibus uoluit hoc sacramentū
 non offerri, sed edi in sui cōmemorationē. Sed nundina-
 tionē fecimus Christi sacramentū. Ad hāc credo Pau-
 lū uere adpellasse religionē angelorū, uitā (ut uocāt)
 angelicam, coelibatū illū maledictū, sicut fructus hodie
 ostendūt: quem coelibatū, mirū, quanta sanctitate ope-
 rum & ceremonijs, id est ficta hypocrisi ornauerunt:
 ut hoc demonium meridianum non uideretur, nec a-
 gnosceretur angelus satanae in angelum lucis transfor-
 matus? Fuerunt olim sancti martyres, & pij homines,
 uirgines coelibes, casti secundum dona spiritus dei: sed
 non senserūt singularia dona omnibus oportere secun-
 dum necessitatē salutis esse cōmunia. Curauit ergo dia-
 bolus, ut ex donis dei singularibus homines impij in-
 felicissime facerent statuta & praecepta, praezipien-
 tes ut haberemus in carne uitam angelicam, quae da-
 ta nobis non esset. Perinde ac si praeziperent, ut sub-
 lato

lato corpore, iam more uolucris, in aëre uolaremus,
 precipientes inquam impie, quæ deus non præcepit.
 Hancine putas religionē angelorū de qua Paulus lo-
 quitur? Hæc ut sic intelligant facit, non solum quod tæ-
 lem uitam uocant angelicam uitam, sed etiā quod fer-
 tur in Paulo de cibis, fortasse etiam de coniugio, sicut
 alibi dicit: Bonum est mulierem non tangere. Ne teti-
 geritis (inquit) neq; gustaueritis &c. Quia duo hæc
 scilicet prohibere nubere, & abstinere à cibis, ad Ti-
 motheum dicit docenda in nouissimis temporibus ab
 illis, qui discedunt à fide, & attendunt spiritibus er-
 roris, qui non sunt à deo, & doctrinis demoniorum:
 & loquuntur in hypocrisi, & fictæ religionis menda-
 cium: & cauteriatam habentes conscientiam, nescien-
 tes de quibus adfirmant, & ut hic dicitur, quæ non uē-
 derunt, id est intellexerunt. Hæc omnia signa & pro-
digia mendacia secundum operationem satanæ uene-
runt super illos qui percunt, ut dicitur 2. Thessal. 2.
 Quia ueritatis dilectionē non receperunt, ut sani fie-
 rent. Ideo, ut ait, misit illis deus operationes erroris,
 ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non cre-
 diderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Hæc fu-
 tura facile potuerunt præuidere apostoli dei: nā ipsis
 etiam prædicantibus cœperūt apparere iustitiæ ope-
rum in iniuriam gratiæ dei & Christi. Contra quod
 quàm acriter obstiterint apostoli, non ignoramus ex

ANNO. IOANNIS POMERANI

eorū scriptis. Et uiderunt spiritu, quem habebant (ut et hodie spiritualis homo hoc facile uidere posset) hoc ipsissimū Antichristi esse regnum, sed nouissimis temporibus reuelandum: sicut scribitur 2. ad Thessal. 2. *Mysterium iniquitatis iam operatur, ut reueletur in tempore suo. Et 1. Ioannis 2. Filioli nouissima hora est, & sicut audistis quod Antichristus uenit, nunc autem Antichristi multi facti sunt &c. Igitur hæc quæ iam diximus in hac epistola, sunt singularia præ epistola, quæ scripta est Ephesijs.*

Locos insignes si cupis.

In secundo capite sunt ea quæ diximus, scilicet, damnatio traditionum humanarum, iustitiæ operum legis & fictarum religionum. In primo est plena prædicatio euangelij, id est potentiæ & usus Christi, sicut & in Ephesiorum epistola. In tertio & quarto, parentes morum Christianorum.

Per uoluntatem dei.

Non sicut pseudapostoli, qui non uocati sese ingerūt ad prædicandum & docendum, Hier. 23. *Non mittebam prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

Fidelibus in Christo,

Id est, qui credentes & Christiani sunt, non per aliam quàm per Christum. Patrem Christi uocat, quem

IN EPI. PAULI AD COLOS. 34

ante dixit patrē nostrum. Habemus ergo cum Christo patrem cōmunem: ergo & nostra sunt omnia, quæ dei sunt. Oremus ut proficiat Euangelium in auditoribus, gratias agimus sicubi profecerit.

Audiuimus.

Nā Colossenses non accesserat Paulus, ab Epaphra autem audierant Euangelium: ut in hoc capite primo uides. Et iam habebant Archippum apostolū, siue pastorem, ut uides in fine epistolæ.

Fidem.

Fidē dicit in Christo, & charitatē in oēs sanctos, recta distributione. Nunc oīa peruertimus, fidē & fiduciam habemus in operibus, non solum bonis, ut uiderē possent, sed etiā planē puerilibus: & nullo opere benefacimus sanctis, id est fratribus, sicut supra adpellauit. Charitas enim in scripturis est officiū in proximū. Fides uero est in solo deo per Christū hærere, secundū eius uerbi promissionē, utcūq; tibi acciderit tentatio.

Propter spem &c.

Ergo Paulus facit charitatē, & opera nostra in proximū mercenaria, quod ppter opera bona recipiamus mercedē in cœlis, quū tamē scriptura auferat à nobis omne meritū, ut in Psal. Non intres in iudiciū &c. Itē, In tua iustitia libera me domine. Item, Doce me iustificationē tuas, Et Esa. 64. Omnes iustitiæ nostræ quasi

ANNOT. IOANNIS POMERANI

De merce-
de operū.

pannus menstruatæ. Respondeo, Paulum hoc omnium
minime dicere. Loquitur quidem quandoq; scriptura
quasi merces debeat pro opere, & quasi meritū tuū
sit si opereris, cum tamen, si recte intuearis scripturā,
dicat mercedem reddendam pro opere non deberi. Si-
cut reddita est illis qui hora undecima uenerant ad ui-
neam, & una hora laborauerant: ubi certum est quod
illis merces totius diei non debebatur, sed uoluntate
patris familias acceperunt, non merito suo, & tamen
pro opere. Volo (inquit) huic nouissimo dare sicut &
tibi. An non licet mihi facere quod uolo? Bonorum no-
strorum non indiget deus. Vnde ergo tibi meritum?
Vult tamē nos operari, & nobis mutuò inservire gra-
tis, & libera charitate, sicut fratres carnales seruiunt
infirmis fratribus spe præmij recipiendi à patre: quia
pater promisit hoc & illud se daturum, alioqui ta-
men seruituri, etiam si nihil daretur, quia diligunt &
patrem & fratres. Vides quod hic non sit mercenaria
seruitus, sed charitas. Sic Christus dicit Ioannis 14.
Sed ut cognoscat mundus, quia diligo patrē &c. Pau-
lus ad Rho. 8. Siquidem compatimur ut & glorifice-
mur. Sic loquitur quasi pro passione nostra debeat
nobis gloria, sicut & Christus dicit: Oportuit Chri-
stum pati, & ita intrare in gloriam suam. Sed ut dixi,
hic nō opus siue passio inspicieda est, sed bona uolūtas
dei patris uolētis filiū per ignominiā glorificari. Nō

sic exponit seipsum Paulus in eodem cap. Nō sunt con-
digne &c. Igitur quod de merito ex alijs locis obijci
solet, uel ex hoc uno loco quem iam tractamus solui
potest, tantum abest, ut hic confirmetur. Charitas ex-
hibetur in sanctos propter spem repositam in cœlis,
quam spem concipis ex promissione dei promittentis
cœlestia, si hoc & illud feceris. Quemadmodum si cen-
tum aureos tibi promitterem, si propter me ires in fo-
rum: id quod aperte hic sic dicitur. De qua spe prius
audieratis per sermonem ueracem Euangelij. Vides
nos fecisse bona propter spem: non quod aliquid debe-
batur operi, sed quod pro opere promissum erat. So-
lius ergo uerbi dei fiducia facienda sunt bona ad pli-
cendum deo, ut omnia fiant ex fide.

Per sermonem ueracem Euāgelij.

In Græco est Hebraismus, multo efficacius signifi-
catius, in sermone ueritatis Euāgelij. Euangelij dici-
tur sermo ueritatis, non solum ideo quod in se uerum
est: sed multo magis quod ueraces facit, & talia corda
quale ipsum est: alioqui sine Euangelio omnis homo
mendax. Est autem Euangelium cognitio gratiæ, &
misericordiæ dei per Christū &c. Id quod subdit, Aus-
distis & cognouistis gratiam dei per ueritatem. Per
ueritatem, siue (ut Hebraismus in Græco habet) in
ueritate audire, & cognoscere gratiam dei, est nō ua-
ne audire, non uane scire & legere de gratia Euange-

Spes
in promissio

lica: sed fide intelliguntur promissiones dei. Qua fide
 & intelligentia spiritus dei imbuit, & perfundit cor-
 da nostra, ut fructificet Euangelium in nobis: quod si
 uere in nobis est, sine fructu esse non potest. Semē enim
 quod cecidit in terram bonam, aliud protulit fructum
 centesimum &c. Alioqui fides ficta est, & charitas si-
 mulata, ut Paulus uocare solet. Fidem autem ueram
 hic uocat sermonem ueritatis Euangelij, fructificantē
 auditū, & cognitionem gratiæ dei per ueritatem: di-
 lectionē in spiritu, id est non carnalē, non fictam &c.

Propterea & nos.

Hoc & postulat ad Ephe. 1. & serē ubiq; qui crede-
 re cœpit, scit quidem per dei gratiam se uere credere;
 sed nunquam satis & perfecte credere, ut semper esu-
 riat & sitiāt iustitiam, quæ est ex fide, donec sature-
 tur: id quod in hac uita non erit, 1. ad Cor. 13. Videmus
 nunc per speculum &c. tunc autem cognoscām sicut
 & cognitus sum. Ad Philipenses 3. Ego non arbitror
 me adprehendisse &c. Circumcisio spiritualis semper
 circūcidit, & baptisumus ignis & spiritus semper ex-
 urit, & carnem consumit donec consumetur. Hic uero
 uide Christiani pectoris obsequium, quod non solum
 coram deo sollicitum est pro se, sed & pro alijs, ut cre-
 scant in cognitione dei, donec occurrāmus omnes
 Christo in uirum perfectum, ad Ephe. 4. Ut discernā-
 mus inter uoluntatem dei & nostram: deus enim noster

*Circumcisio
 Baptisumus spiritualis*

regit sua uoluntate contra uoluntatem nostram. ad
 Rhomanos 12. Ut probetis quæ sit uoluntas &c. Tan-
 ta enim per Christum gratia contigit, ut ne unquam
 quidē satis intelligi & credi possit: imò hoc ipsum quod
 credimus, et in fide credimus, nullo nostro ingenio aut
 studio fit: sed per immensam dei operantis in nobis po-
 tentiā, qua suscitauit Iesum Christum à mortuis &c.
 ad Ephe. 1. Id quod hic quoque ita dicit, Omni robore
 corroborati iuxta potentiam gloriæ illius. ad Ephe.
 6. Confortamini in domino, & in potētia uirtutis eius
 &c. 1. Thessa. 2. Deus operatur in uobis qui credidis-
 tis. Hæc scilicet est uis Euangelij, id est potentia dei
 per Christū aduersus peccatū, mortē & infernū, tam
 scilicet potens est fides, id est cognita misericordia dei.

Sapientia & prudentia.

Vbi absolute ponuntur in scripturis, nō uana sunt uo-
 cabula, ut apud philosophos: sed significant ueram, id
 est non mundi sapientiam & prudentiam: id quod hic
 addit dicens, In omni sapientia & prudentia spiritua-
 li. Est ergo sapiētia, ut noris ea quæ dei sunt. ad Ephe.
 1. Ut deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ det
 uobis spiritū sapiētiae & reuelationis. Prudentia uero,
 ut noris cauere quicquid huic sapientiæ aduersum est,
 doctrinas & traditiones humanas, et omnes aduersa-
 rij insidias, qui id nititur ut à simplicitate, qua simplis-
 citer uerbo dei inhaeremus, nos abducatur, quæadmodū

Vis uan-
 gels

Sapientia.

Prudentia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Euam, ut dicitur 2. ad Corinthios 11. Hac prudentia
nō minus est opus quā sapiētia prædicta: sicut iubet
dominus, ut simus prudētes sicut serpētes, & ut semp
uigilemus. unde ad Ephe. 6. Non est nobis lucta &c.

Ad omnem tolerantiam.

Potentia dei in nobis operatur, non solum ut creda
mus, sed etiam ut patiamur pro Euangelio, & hoc cū
gaudio, id est libero spiritu, ad Philip. 1. Quia uobis
donatum est &c.

Gratias agentes patri &c.

Hæc est amplificatio gratulationis, quæ describit
Euangelii, id est amplitudinē potestatis & misericor
diæ per Christum nobis exhibitæ. Sicut ad Ephe. 1.
Benedictus deus etc. Qui, inquit, idoneos nos fecit, nō
nostra merita, ut participes nos simus sortis sancto
rum: id est ut habeamus cōmunionē hæreditatis cum
sanctis, quæ est in lumine, id est cognitione Euangelij.
Contrà, ubi ista cognitio Christi non est, tenebræ sunt
& error, 2. Corinth. 4. Quod si etiam opertum est
Euangelium nostrum &c. ad Ephe. 5. Eratis quando
quidem tenebræ &c. Regnum Christi est regnum lu
cis, regnum mundi est regnum tenebrarum. Christus
est lux mundi, diabolus est excæcatio mūdi, 2. Corin.
4. In quibus deus huius seculi &c. Vnde in Euange
lio, illi qui uidebātur esse in regno lucis quasi fideles;
quia

IN EPIS. PAULI AD COLOS. 37

quia fidem non habent, quam solam hoc regnum requirit: eijciuntur in tenebras exteriores, id est in tenebras illas quæ extra hoc regnū sunt. Nō enim (ut hoc obiter dicam) cōuenit mihi cum illis, qui tenebras exteriores dictas putant, quod etiā, ut aiunt, sint aliquæ tenebræ interiores: sed simpliciter intelligo intus esse lucem, extra esse tenebras, & in tenebras quæ extra sunt, ruere eum qui eijcitur è consortio lucis.

Tenebræ
exteriores.

Transtulit in regnum filii, &c.

Ergo qui sumus in Christo, non diligere non possumus à deo, quia diligit Christum, in cuius regnum translatus sumus, & cuius capitis mēbra facti sumus, ad Ephe. 1. Qui dilectos reddidit nos in dilecto filio suo. Vnde sequitur: Per quem habemus, &c.

Qui est imago dei, &c.

Amplificatione adhuc latius excurrit, faciens Christum caput & principium ubiq; , siue inspicias opera creationis, siue opera recreationis & redemptionis, ibi est ipse primogenitus ante omnem creaturā, omnis creaturæ author & dominus. Hic uero est primogenitus ante omnem creaturæ glorificationem. Primus qui resurrectione glorificatus sit, nouæ creaturæ author et dominus, caput corporis ecclesiæ, &c. Quoniam sic placuit patri (ne quid meritis hominum tribuatur) ut omnia essent in Christo, per quem sicut omnia condi-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ta sunt: ita & perdita reuiuiscunt per sanguinem crucis, & corpus carnis suæ quod adsumpserat. Hæc omnia magna persuasione confirmant fidem nostram. In quo enim non securos iubet nos esse pater, qui dedit nobis filium, & cum illo omnia quæ habet? Rhom. 8. Vnde ad Heb. 1. Filium constituit hæredem omnium, per quem etiam secula condidit &c.

Inconspicui.

Ioann. 1. Deum nemo uidit unquã, deum nemo cognoscet, nisi per hanc uiuam, & ut ita dicã, substantialem imaginem, id est Christum. Matth. 11. Nemo nouit patrem nisi filius. Habitat enim pater lucem inaccessibleem, ad quam ratio adcedere non potest, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest. 1. Timoth. 6. Idcirco uerbum caro factum est, ut per stulticiam cognosceretur deus, qui per sapientiam cognosci non potuit, 1. Corinth. 1.

Primogenitus uniuersæ creaturæ.

Id est, genitus in diuina natura ante omnem creaturam, quod omnia creata sint per illũ & in illum, siue propter illum, & omnia per illum & in illo conseruentur, ut dicitur ad Hebr. 1. Portans omnia uerbo uirtutis suæ.

Siue throni &c.

Id est, sit etiam quæcunq; potestas, siue in cælo siue

IN EPIS. PAULI AD COLOS. 38

in terra, siue in inferis, ut diximus ad Ephe. 1. Nihil ergo est quod ex hoc, & similibus locis sibi uenientur quidam nomina chororum angelorum sine scripturae consuetudine.

Primogenitus ex mortuis.

1. ad Corin. 15. Primitiae dormientium Christus dicitur, per quem est resurrectio mortuorum, sicut per Adam mors. Primus resurrectione glorificatus est, ut nos omnes resurrectione glorificaret. ad Rhoma. 4. Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Sunt quidem aliqui ante Christi resurrectionem olim resuscitati, sed plane ad uitam animalem, quam antea habuerant, quam rursus oportebat per mortem deponere. Resurrectio autem est renouatio, qua corpus animale fit spirituale, & mortale immortale. 1. ad Corin. 15. Cuius resurrectionis Christus est primogenitus.

Resurrectio

Pacificatis &c.

Hanc pacem fecit conscientijs nostris, ut pax sit iam nobis cum omnibus creaturis, siue quae sunt in caelis, siue quae in terra, atque adeo cum ipso creaturarum conditore. uide ad Ephe. 1. Proposuit in seipso restaurare &c.

Et uos qui quondam.

Ad Ephesios secundo.

Inimicos mente.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Id est, Ignorantes dei, cōtemptores dei, blasphemos in deum, &c. Vt non cogites solum adfectus illos crassos, & fructus solum impietatis: sed ipsam impietatem & radicē uitiorū, id est ipsum penitus latentē Adam.

Sanctos

Id est, purificatos spiritu. Irreprehensibiles, id est nō hypocritica iustitia. Inculpato siue inexcusabiles, id est, qui quamuis peccatores, tamē accusari non possunt, ne dei quidem lege propter fidem in Christū, qui est iustitia credentium.

In conspectu suo,

Mire additum est. Sunt enim qui uidentur sancti in conspectu hominum, qui coram deo non sunt: rursum sanctorū gloria corā mundo damnatur, sed in conspectu dei gloriosa est. In cuius cōspectu tantum abest, ut displiceant sancti, ut etiā hoc ipsum quod uidetur mundo pessimum, id est mors, uertatur eis in salutem, ut in Psalmo: Preciosa in conspectu dei mors sanctorum.

Siquidem.

Hic uidetur fundamentum in quo nos consistere ubique uult: reliqua omnia nihil sunt sine fide & spe.

Nunc gaudeo.

Ad Philippenses 2. Quinetiam si immolor &c. Ad Ephesios 4. Obsecro uos ne deficiatis, &c. Gaudet

IN EPIS. PAVLI AD COLOS. 39

Paulus, quia sua afflictione & passione, siue uinculis suis cōfirmat Colossensibus, et omnibus fidelibus euangelium, &c. Atq; hac imagine, id est cruce, commendat se esse ministrum Euangelij: sicut alibi dictum est.

Et suppleo, &c.

Non intellige diminutā fuisse Christi passionem, ut oportuerit pati Paulum pro nobis: id quod ineptissime simul & impie dixeris, & cōtra Paulum qui supra dixit: Pacificatis per sanguinē Christi, &c. Et ad Cor. Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? &c. Sed ita accipe, Christus passus est, & omnes sancti patiuntur imitatione Christi, secundum illud, dicens: Qui pie uolunt uiuere in Christo persecutionem patiētur. Et certum est nondum esse passos sanctos, qui adhuc passuri sunt. Sicut nondum passus erat Paulus, quando adhuc passurus erat. Hoc ergo adhuc deest, qd' nondū factum est, & fieri oportet. Sunt autem afflictiones sanctorum afflictiones Christi, sicut clamat ad Paulū: Saule Saule quid me persequeris? Id quod maxime nos consolatur, quod passiones nostrae sunt Christi, quae utcumque patiamur, ita placent deo patri, sicut Christi passiones placuerūt, ne dubitemus nos cum Christo glorificandos, si cōpatimur. Atq; haec patitur Paulus pro ecclesia, id est pro Euangelio, quod praedicauerat ipsi ecclesiae, sua passione confirmando. Sicut enim nemo sibi uiuit aut moritur, ad Rhom. 14. sic nemo sibi patitur.

ANNO. IOANNIS POMERANI

Omnia electis cedunt in bonum, &c.

Iuxta dispensationem.

Hæc dicit contra pseudapostolos non uocatos à deo

Mysterium.

De mysterio, quod gentes pertineant quoque ad Euangelij gratiam, dictum est ad Ephe. non semel.

Diuitiæ &c.

Quod scilicet gratis donat peccata, quod reliqua non imputat, quod omnia etiam pessima facit cedere in bonum, quod consedere nos facit Christo in cœlestibus.

Perfectum.

Id est credentem, & fidentem soli deo per Christum. Id quia cœpit in nobis, pro perfectione nobis imputatur, qui desistere nolumus, donec à deo, qui cœpit, perficiamur. Philippenses 3. Non quod apprehenderim, aut quod iam perfectus sim, etc. Et mox, quotquot itaque perfecti sumus, &c. Vnde hic notanter addit, perfectum in Christo Iesu, in quo tibi nihil deest, qui in te nihil habes.

Ad quod.

Id est, ut hoc munus perficiam. Vide hic quàm efficaciam spiritus dei in se senserit Paulus, ut non præsumat docere, qui nullo animarum zelo tanguntur, qui sua tantum querunt, nihil solliciti pro ouibus, &c.

QUæ ad hoc caput pertinent, ferè ante exordium huius epistolæ diximus. Est autem tota disputatio contra doctrinas & traditiones humanas.

Solicitudinem &c.

Ne lupi, id est iustitiæ humanæ prædicatores, inuadant simplicitatem gregis dominici, ij sunt pseudopostoli, sic dicit Ephesiorum episcopis Actorum. 20. Ego scio quod intrabunt, &c. Vnde 2. Corinth. II. Inter labores suos etiam numerat sollicitudinē omnium ecclesiarum.

Vt consolationem accipiant.

Vel potius, ut confirmetur, qui iam sunt unū in charitate, hoc est ne patiantur se sectis operum separari, sicut hodie sectas uidemus, postquā à simplicitate uerbi dei ad doctrinas operū desciiuimus. Et confirmetur inquit, ad omnē opulentiā, siue abundantia certissimæ intelligentiæ, ut audeant ex corde dicere: Etiam si angelus è coelis aliud Euāgelizet, anathema sit. Hoc scilicet est uere credere, & agnoscere mysteriū dei patris, & Christi: mūdo, hoc est carni & sanguini incognitū. Quandoquidē non in rebus externis, sed in spiritu regnū dei et Christi eius est in nobis, in quo Christo sunt oēs thesauri sapiētiae et sciētiae dei recōditi. Ergo Christo uere cognita, nihil opus est, ut aliud extra Chri-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

stum sapias, aut scias: imò quicquid huic sapientiæ & scientiæ addere cupieris, uanum est & Christo aduersum. Iniuriā enim facis Christo, quasi illi aliquid desit sapientiæ & scientiæ. Qui in Christo sapiens est, & prudens, atq; per hoc contemptissime reijcit Paulus doctrinas humanas, imò etiā iustitias carnales operum legis dei, dicens: Hoc autem dico, id est ad hoc his uerbis tendo, &c.

Probabilitate.

Id est, sophisticis argutijs, rhetoricis argumētis, quæ si uerisimilibus specioso fūco rationis humanæ, quasi in alijs foris nitidis, & in speciem sanctis rebus sit iustitia: & nō in sola Christi cognitione, id est fide. 1. ad Corinth. 2. Sermo meus non fuit in persuasorijs humanis sapientiæ uerbis, &c. Vide quæ illic dicuntur de sapientia uera, & sapientia humana.

Quamuis carne, &c.

Sic, 1. ad Corin. 5. Ego quidem absens corpore, præsens autē spiritu, id est animo, uoluntate & affectu.

Elementa mundi.

Vocat res externas, id est nō spirituales, hoc est quæ nō sunt in spiritu, siue sint opera ab hominibus inuēta, siue etiā opera legis diuinæ secundū carnē, id est exteriorē fūcū intellectæ, ut aperte uides ad Gal. 4. Quomodo cōuertimini iterū ad infirma et imperfecta mūdī, quibus

quibus denuò seruire uultis? dies obseruatis &c.

Non iuxta Christum,

Cuius regnum & iustitia in spiritu est, non in exter-
nis rebus, aut operibus. Regnū, inquit, meum non est
de hoc mundo. Spiritus est deus &c.

Quoniā in illo inhabitat omnis
plenitudo deitatis corporaliter.

Supra dixit, in Christo esse omnes thesauros sapien-
tie & scientiæ dei, ne quid opus esse scires alia sapien-
tia & scientia: hic uero quasi plus addens, imò omnia
in Christo complectens dicit, Quoniā in illo &c. Ne
opus putes esse alia iustitia extra Christū. Cum Chri-
stum habes, uerè deum habes: non in figuris & re-
presentatiue, ut olim in ceremonijs & operibus le-
gis. Et hoc est quod ait, corporaliter, id est uere, non
umbratice: ut distinguas hic corpus non contra spiri-
tum, sed contra umbram. Umbra enim & figura solū
fuerūt illa priora huius gratiæ dei, quam habemus in
Christo: sicut infra, Quæ, inquit, sunt umbra futuro-
rum, corpus autem Christi.

Estis in illo completi.

Id est, in illo uobis nihil deest. Frustra ergo extra
eum aliquid queritis. Nihil enim tam sublime, siue in
cælo siue in terra, cuius ipse non sit dominus, quippe
qui uere deus est. Est ergo & dominus legis diuinæ,

f

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ne quis hic obijciat, non esse eum à deo, qui legem diuinam abrogat, sicut calumniabantur Iudæi. Non est uastator legis, qui legem implet, q̄ facit quicquid lex requirit. Nō uobis igitur prædicent circumcisionem, ut reddant obnoxios ad uniuersam legem, ut dicitur ad Galatas 5. Quod circumcisi estis à peccatis in spiritu, & commortui Christo per baptismum, ut amplius uiuatis non secundum carnem, non in elementis huius mundi, quasi in talibus sit iustitia: ut infra uidebimus. Et conresurrexistis per fidem iam, quam operatur in uobis deus potentia, qua excitauit Iesum à mortuis, ut uides Ephesios 1. De circumcisione uero & baptismo diximus ad Philipenses tertio.

Et uos.

Idem locus est ad Ephe. 2. & similiter de abrogatione legis. Per præputium, id est per gentilitatē, qua in carne uiuebatis uere mortui coram deo. Hoc præputium est, ubi nondum facta est aut cœpit illa spiritalis circumcisio.

Condonans nobis omnia &c.

Vbi lex peccatū cordi nostro reuelat, id est facit conscientie peccatū, & cōfundit. Adeo fortiter hoc ipsum peccatum nostrum inscribit cordi, siue conscientie, ut nullo modo deleri possit. Hinc factum, ut quidam sibi ipsis mortē cōsciuerint, alij uero, ut dicitur ad Ephe.

IN EPI. PAULI AD COLOS. 42

4. posteaq̄ peruenerūt eò, ut dolere desierint, semet
 ipsos tradiderunt lasciuiæ ad patrandum immundici-
 am omnium cum auiditate. Iam uides legem, cum sit
 tantū cognitio peccati, ad Rhom. 7. nihil aliud pos-
 se quàm confundere & damnare, & desperationem
 agere. Est enim lex uirtus peccati. 1. ad Corinth. 15.
 Quis ergo nos liberabit ab hac infelici conscientia, ni-
 si solus Christus? Si credis in Christum, iustitia Christi
 tua est, & protinus peccatum tuum nihil est, & eua-
 nescit à prudentia huius fidei ut fumus, totus ille infe- ^{præstia}
 rorum exercitus, qui te reum agebat, ut possis hic
 morti, peccato, & inferis insultare, dicens: Abfor-
 pta est mors in uictoria, 1. ad Corinthios 15. Hæc e-
 nim deuicta sunt per Christum, & tibi deuicta sunt,
 modò hoc deuictum credas. Nam ipse, ut hic dicitur,
 condonauit nobis omnia delicta per suā sanctificatio-
 nem, quā impossibile erat præstari à nobis. Ipse enim
 satisfecit gratis pro nobis, deletō chirographo, id
 est scriptura conscientie nostræ, quæ aboletur, ubi cre-
 dis Christum tuam esse iustitiā. Quod chirographū
 erat nobis aduersum per decreta, id est per legē dei, Statuta
 quæ nos reos agebat: quod abstulit Christus, adfigens dei,
 illud cruci. Si ergo credis in cruce satisfactum pro pec-
 catis, iam amplius conscientia tui peccati, quantum-
 uis magni, non te condemnabit, sed pacata conscien-
 tia gau debis te in Christo esse saluum, qui in te da-

ANNO. IOANNIS POMERANI

mnatus es, nisi putes salutē Christi non esse potentio-
rem tua damnatione. Hic mortis dominos & princi-
pes tenebrarū, qui sunt conscientiarum tortores, pa-
lām duxit in triumpho per semetipsum: id quod fieri
impossibile est per nos, aut studia nostra. Atq; hic ui-
des iterum insignem abrogatā per Christum legis lo-
cum, qui est & in Ephe. cap. 2. Igitur inquit Paulus,
Quid adhuc decretis & statutis legum in conscientia
uestra tenemini, quasi ea uel officiant uel prosint ad
iustitiam?

Quæ sunt umbra &c.

Lex prohibebat edere immunda, Leuit. 11. Quod
significabat mundum debere esse dei populū, ad Ti.
1. Omnia munda mundis &c. Festa nouilunia, & sab-
bata, Leui. 23. significabant gaudium conscientie, in-
nouationem hominis, & sabbatum illud christianum,
quo requiescimus ab operibus nostris, nō facientes uo-
luntatem nostram, sed dei operātis in nobis per euan-
gelium suum à nobis creditum. Propterea uocat Pau-
lus hæc umbrā & figurā futurorū, id est future græ-
tie, quæ est per fidē in Christū. Hæc etiam reijcit Esa-
ias cap. 1. Quia qui hac hypocrisi legis utebantur, e-
rant immundi coram deo, id est increduli. Umbra in-
quam erant, corpus autem, id est ipsum sanctificatiū,
& ipsa rei ueritas est Christi, id est in Christum, siue
in Christi gratiam, quæ uere iustificat.

Non edere
immunda

Sabbatum
christianum

Ne quis uobis palmā interuertat.

Id est fraude efficiat, ne palma uictoriæ uobis detur, ne ad scopum præfixum perueniatis, &c. Verbum enim græcum hic significat intercipere præmium, siue brauion, aut scopum transferre ne quis uincat. Id quidem pro se faciunt, qui aliam iustitiam quàm Christi docent, & Christum qui prope factus est nobis in sanguine suo, longe transferunt à nobis. In primis quæ data opera, simulata humilitate & modestia, & superstitione reuelationum fictarum, et uita angelica seducunt & dementant totum ferè orbem, ut diximus supra. Superbi sua sanctitate, quæ est hypocrisis & fermentum illud phariseorum adfirmantium ea, quæ non intelligunt, qui non tenent caput, id est Christum: nam Christi iusticiam ignorant, ergo nihil magis uitam habent, quàm corpus sine capite: & æque patent ruinæ ad insultus procellarum ac domus sine fundamento. Caput est uita & augmentum corporis, ad Ephe. 4.

A mente carnis uestræ.

In quo uides facile quid carnem soleat uocare Paulus, nempe quicquid à spiritu dei non proficiscitur, aut Caro apud Paulum. ad spiritum non pertinet, aut omnino diuersum est à spiritu: quod carnem etiam uides menti tributam &c.

Itaque si mortui estis.

Argumentum, Mortui estis cum Christo, quid ergo

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quasi uiuentes, elementis mundi seruire uultis? id est
in externis rebus quærere dei iustitiã. Quid permit-
titis uos legibus obstringi humanis, quos Christus se-
cit in conscientia liberos? quid sinitis uobis dici, ne te-
tigeritis? &c. Quæ omnia pereunt abusu propter tra-
ditiones hominum, quæ tangere, gustare, cõrectare,
alioqui non esset neq; malum, neq; bonum. Legitur et
sic, Quæ omnia percunt ipso usu, id est utendo consu-
muntur. quasi diceret, Iustitia dei æterna est: quicquid
perit usu æternum non est. ut sunt omnia externa: er-
go in talibus iustitia dei non est, &c. Apparent quidẽ
sancta, sed ficta sanctitate & humilitate, id est hypa-
critica deuotione, ita ut etiã ne necessaria quidem cor-
pori tribuant. aut parcant. Ecce habes religiones fras-
trum, etiam illorum qui sua opinione se sanctos nõ iu-
dicare non possunt, & tales sunt qui nobis ieiunia, &
disciplinas tanta specie cõmendant, ac merita uendunt.
Ieiunandum quidem est necessitate corporis castigandi,
ne superbiat contra spiritum: sed non secundum rea-
gulam & præscriptum ieiunandum. Orandum est, sed
non iuxta ordinarium aut statuta, sed iuxta desiderium
cordis &c. Idcirco sic Paul. 1. ad Tim. 4. Exerce
te ipsum ad pietatẽ. Nam corporalis exercitatio &c.
Mortificationem enim non recte intelligunt, quam in-
terpretatur nobis Paulus capite sequenti, Mortifi-
cate &c.

Ieiunium

Oratio

HAec quoq; ad præcedentia attinent. Argumē-
tum est, Resurrexistis & mortui estis cū Chri-
sto huic mundo, & huius mundi elementis: nolite er-
go iustitiam ponere & fiduciam in rebus quibuscūq;
externis & terrenis, quæ uideri possunt. Cœlestia cu-
rate, id est spiritualia, quæ nō uidentur. Regnū Chri-
sti non est de hoc mundo: quicquid ergo pomparum,
& iustitiæ externæ nobis ostenditur, fucus est & hy-
pocrisis. Quandoquidem sicut Christus est abscondi-
tus, & nemo nouit filiū nisi pater, & cui uoluerit pa-
ter reuelare, sicut dicitur Matth. 16. Caro et sanguis
non reuelauit tibi &c. & nemo nouit patrem, nisi fi-
lius, & cui uoluerit filius reuelare, ut dicitur Matth.
11. Sic & Christiani ueri absconditi sunt, & nouit de-
us qui sunt eius, 2. ad Timo. 2. Filij quidem dei sunt,
sed primum tales esse apparebit in futura resurrecti-
one. 1. Ioan. 3. & ad Rhom. 8. Igitur iterum merum
mendacium est, & orbis seductio, quicquid externa-
rum rerum pro iustitia, siue regno dei computatur. Se-
quitur quoq; illos nihil minus esse quàm christianos,
qui se pro Christianis hætenus uēditarunt. Immo ne
hoc quidē est tanti, uoluerunt & plus esse quàm chris-
tiani, id est cæteris perfectiores, quum in spiritu, ubi
est illa christiana iustitia, non sit differentia operum
minoris & maioris. Omnia enim apud deum æqualia

Hoc exem-
plum de Aa-
bel & Ca-
in.

ANNO. IOANNIS POMERANI

apud nos Sunt opera, quae inter se cōparata, sunt magna & parua: sicut infra dicit, Quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine domini Iesu facite, gratias agentes deo & patri per illum. & 1. Corint. 10. Siue manducatis siue bibitis, uel aliud qd facitis, omnia in gloriam dei facite. Itē in spiritu siue in Christo non est differentia personarū. Nō enim illic est, ut infra dicitur, Graecus et Iudaeus &c. Vnde ergo ista Christianis nomina, Franciscanus, Augustinianus? &c. Vnde diuersus ille habitus, albus, niger? &c. quē sub pœna aeternae maledictionis nō licet immutare. Hoccine est iustitiam istis nugis imputare? Vnde tandem laicus & clericus? Ministeria & diuersa dona spiritus sancti sunt inter uerē Christianos, ut est 1. ad Cor. 12. Sectae uero tā uariae figmentū sunt demonij meridiani, & angeli satanae in angelum lucis transformati, ut mundus seducatur signis & portentis mendacibus: quae satis multa impij praedicatores ex phiala irae dei in mundum effuderunt, ut credant mendacio, qui dilectionē ueritatis, ut salui fierent, suscipere noluerunt. Iā tandem uidemus quid Pauli uerba possint, quā spiritum plena sint. Non potest hinc amplius latere diabolus pra luce istorum uerborum. Dabit quādoq; spiritus Christi, ut haec ipsa adhuc clarius uideamus.

Mortificate igitur membra.

Iam post tractatam fidem, paranæsis morum Christianorum

IN EPI. PAULI AD COLOS. 45

stianorū, ut solet, describit contra illos, qui ubi audi-
unt libertatem spiritus, intelligūt libertatem carnis,
putantq; sibi quiduis licere. Mortificate, inquit. &c.
Supra dixit, surrexistis, mortui estis: quæ oportet
sic intelligi, resurgere cœpistis, mori cœpistis. sicut iā
antea diximus de perfectione, & de circumcisione, &
baptismo: alioqui hic rursus non diceret, mortifica-
te. Hic præterea uides quid scriptura uocet mortifica-
tionem, nempe uoluntatis nostræ, & nostram ipsorū **Mortifica-**
abnegationem: non ut uigilijs, cruciatibus, inedia pe- **tio.**
rimas ista mēbra, quæ uides in corpore tuo: sed mem-
bra corporis peccati, stuprum, immunditiā, &c. quæ
ab actu externo temperari ad tempus exercitio cor-
poris, uigilia, ieiunio, labore possunt: sicut poëta di-
xit, Sine Cerere & Baccho friget Venus. Sed occidi
non possunt, nisi spiritu, sicut dicitur ad Gala. 5. Si spi-
ritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.

Renouatur, &c.

Vide hic restitutionem imaginis dei in Adam per-
ditæ. Iam restituitur lux dei per Euangelium, ut uiua-
mus sicut filij dei, imitatione dei patris beati, qui ha-
stenus cæcitate imaginem expressimus principis te-
nebrarum.

Charitatem.

De qua ad Ephes. 4. & Philip. 2. Quæ, inquit, est

ANNOT. IOANNIS POMERANI

uinculū perfectionis, siue integritatis: id est, quæ ner-
uus est, quæ perfectio & integritas corporis Christi,
id est ecclesiæ, colligatur, ut membra in corpore ani-
mantis. Nullo enim alio uinculo coherent membra
Christi. Potest uideri Paulus, ut paulò ante ad carnes
animantis cum dixit: Viscera miserationum, quæ sunt
eomitas &c. Ita nūc ad pellem alluisse, cum dicit: Su-
pra omnia induti charitatē. Sicut enim pellis omnia
continet, & quasi colligat quæ sunt in corpore: ita
charitas omnia prædicta simul continet, & membra
Christi in unitate claudit.

Et pax dei triumphet.

Pax inquit dei, unde addit, In cordibus. Hanc pacē
mundus non nouit. Ioan. 14. Pacem meam &c. Hanc
deus in suis adeò potentē efficit, ut nulla iniuria pro-
ximorum, nulla aduersitate, nulla tentatione possit la-
befactari, ut ad Rhom. 5. Gloriamur in tribulationi-
bus. Fit quidē ut quandoq; derelicti à deo uideamur,
& huius pacis ne uestigium quidē uideatur: sed quia
radices profundius egit, ista tempestate deiici non po-
test: imò fortius contra ista mala insurgit, ubi amissa
uictoria uidebatur. Cuius exemplū habes in Paulo
2. ad Corint. 1. Ad hanc pacē dicit hic Paulus nos uo-
catos. Vbi uero ista pax non fuerit, charitas in corpo-
re ecclesiæ seruari nō poterit, idcirco ne ecclesia quis-
dem erit.

charitas

die hüt helt
den sthalth
Zinsener.

Aequitatem.

Quod debetur eis, & quod honestū est. Aequa-
bilitate, id est ne alium in delicijs foueatis, ali-
um opprimatis, aut ne permittatis ut serui seruis do-
minentur: id quod intolerabile est, ubi spiritus dei
non adest.

Aequabilitas

Sapienter ambulate ergo,

Scilicet ne sitis alicui scandalo, ne blasphemetur
propter uos (sicut dicitur ad Rhom. 2) nomen dei in-
ter gentes: id est inter eos, qui nondū nouerunt Euan-
gelium Christi, & dei ueritatem: contra quod faciūt,
qui tam foede abutuntur libertate euangelica sine li-
bertate. Serui enim sunt scandalorum, & nihil nisi me-
ra scandala: sed necesse est talia esse scandala, ubi euan-
gelium praedicatur: ueruntamen uae homini illi, per quē
scandalum uenit.

*(quam p. hinc
infirmitas)*

Vt sciatis, &c.

Ne omnia omnibus dicatis. Infirmis alia, alia per-
fectis: alia incredulis, alia credentibus. Alijs dure, a-
lijs gaudere &c. Et quod Paulus supra de se dixit: Si-
cut oportet me loqui.

F I N I S.

IN PRIO

REM EPISTOLAM PAULI

ad Thessalonicenses Annotationes Io-
annis Bugenhagij Pomerani.

ARGUMENTVM.

Thessalonicenses, cum audissent Pauli prædicationē, in fide perstiterūt, quibus tamen Paulus non timere nō potuit propter pseudapostolos, ubiq; ad confidentiam operum sollicitates: quod ipsi erat (sicut alibi dicit) sollicitudo omnium ecclesiarum. Exordiens uero, quod solet, à gratulatione, duos primum & Thessalonicensium & suo exemplo insignes ostendit locos. Alterum, quàm efficax, quàm certum, quàm perseverans & constans sit Christi euangelium in auditoribus, qui uere suscipiūt illud per spiritum sanctum, qui nullo probro, damno aut iniuria, ne morte quidem discedunt à spiritu, quē per auditum uerbi dei conceperunt. Hæc uides toto cap. 1. & sequēti ubi dicitur, Quapropter & nos gratias agimus &c. Ad ista quoq; pertinet parænesis ille morum christianorum, quas uides cap. 4. in principio, & cap. 5. in fine. Alterum, qualem oporteat esse euangelij ministrum; id quod suo exemplo ostendit

IN EPIS. PAULI AD THESS. 47

duobus cap. 2 & 3. latēter notās q̄ sint pseudapostoli, nempe qui adulantur, quærentes sua commoda & honorē. Sunt & alij loci in hac epistola, ut ille, Quod impij semper proficiunt in peius, usq; ad consummatā iram dei. Sed hic locus paucis est indicatus cap. 2. his uerbis: Vt expleant, inquit, peccata sua &c. Itē cap. 4. est locus de scortatione, quam abominatur deus: et de sanctificatione, quam solum uult deus. Item de inordinate uiuentibus, cap. 4. Obsecramus autem &c. sed hic locus expressius scribitur in epistola 2. cap. 3. Præterea hic habes mysterium reuelatū de dormientibus, & resurrectione nouissima, cap. 4. & de incerto die aduentus Christi, cap. 5. Vbi & docet nos semper ad eum diem oportere esse paratos.

CAPVT I.

Paulus & Siluanus & Timotheus:

QUum hæc epistola sit Pauli, non tamē ipse Paulus dedignatur cōsortes facere epistolæ, quos consortes habet ministerij uerbi: non sibi soli adrogās magisterium, ut ij qui sua quærunt: didicerant enim à Christo, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Itaq; dei apostoli nihil aliud curāt, quàm ut ministerium suum compleant, prædicando uerbum in gloriam dei, nihil solliciti de sua uel gloria uel ignominia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
Ecclesiæ Thessalonicensium &c.

Quia etiam legimus in sacris scripturis ecclesiam
malignantium, synagogam satanæ, congregationem
ps 21 | taurorum & vitulorum &c. Additum hic est, in deo
patre nostro, & domino Iesu Christo: id est illi eccle-
siae siue congregationi, quæ est congregata in deo &c.
quæ habet promissionem, Matthæi 18. Vbi duo uel
tres, &c.

Gratia uobis & pax.

Gratia

Gratiam & pacem semper coniungit Paulus, ut quæ
ita cohæreant ut separari non possint. Gratia est, quod
remittitur nobis omne peccatum à deo per Christum
sine omni nostro merito, modo hoc credamus: quam
gratiâ necesse est, ut comitetur pax conscientie, quæ
alioqui quæta esse non potest, nisi credat sibi dimissa
esse peccata.

Gratias.

Gratulatio est, quæ gaudet de profectu eorum, qui
audierant uerbum salutis. Ex qua discimus exemplo
Pauli, Siluani & Timothei, boni pastoris esse, non so-
lum pascere uerbo (id quod in primis necessarium est)
uerum etiam gratias agere de profectu ouium, ut no-
rit omnia eorum referre, unde profecta sunt. Insuper
orare, ut permaneant, & magis crescant in fide & spe
domini nostri Iesu Christi, ut norit omnia inde petens

IN EPI. PAULI AD THES. 1. 48

da, ubi uerè sūt, id est à deo. Hæc oīa didicimus à Chri-
sto, & in Christo uidimus: cuius tota uita nihil aliud
fuit quàm doctrina, qui et uerba uitæ (sicut Petrus ait
1o. 6) nobis ministravit, q̄ reuersus quandoq; ex præ-
dicatione pro discipulis gratias egit patri, dicēs: Con-
fiteor tibi domine pater cœli & terræ &c. Luc. 10. Orationes
Præterea totas quandoq; noctes orauit, nō dubiū qn̄ Christi quæ
pro nostra salute. Nam quales eius orationes fuerint, les fuerint.
uel illa nouissima oratio, quam legis Ioan. 17. sit ar-
gumento.

Propter opus fidei &c.

Propter duo eis gratulatur, in quibus summa est to-
tius christianæ rei. Alterum est sollicitudo in fratres,
id quod uocat opus fidei, & laborem charitatis: alte-
rum est quod permanserint in fide, etiā damnis & in-
iurijs adfecti, sicut cap. 2. uides, ubi dicitur, Vos estis
imitatores &c. In aduersis enim probatur fides, sicut
dicitur ad Rhom. 5. Tribulatio patiētiam operatur,
patientia probationem, probatio spem, spes uero non
confundit. Porro qui in tentationibus & persecuti-
onibus cadunt, & negant quod antea professi sunt, in
illis fuit aut mera hypocrisis: ut de quibus Christus di-
cit, Qui ad tempus credunt, & in tempore tentatio-
nis recedunt. Aut magna adhuc infirmitas, quam ipsi
nescierunt, ut uides in Petri negatione, quibus utile fū-
erit cecidisse, quod sine tali casu salui esse nequeant.

ANNOTAT. IOANNIS POM;

Expedi enim eis, atq; adeò necessariū est ad salutē,
ut discant nosse sese, & sitire salutem, quam ex se ha-
bere nequeunt: quibus consolationi sit quod Christus
ait, Non ueni uocare iustos, sed peccatores. Igitur hic
elegantè additum est, Coram deo & patre nostro:
quo significat non hypocrisin fuisse fidem prius pro-
fessam: sed uerè credentes fuisse in cōspectu dei, qui pa-
ter noster est, quæ sua in nos benignitas est. Nihil nos
magis constantes facit in omnibus aduersis, quàm ut
cogitemus, & sciamus bonā esse patris nostri uolūta-
tē q̄ patimur. Vnde uoluntas nostra mortificetur, &
discamus patris nostri amplecti uoluntatem, quem ad
modum & oramus, Pater noster, fiat uoluntas tua.
Quin & hoc aduertendū diligentius, quod beneficia
in proximum exhibita, uocat opus fidei, & laborem
Opus fidei charitatis. Opus enim est & labor id quod dicitur cō-
tra illos, qui dilectionem solum esse putant amicas sa-
lutationes, iucundum cōuictum, &c. Sic enim dicit Io-
annes epist. 1. cap. 3. Filioli mei, nō diligamus uerbo,
neq; lingua, sed opere & ueritate. Opus autem est fi-
dei, q̄a eleemosyna, quantumcūq; copiosa, absq; fide
peccatum est. Rata est enim sentētia Pauli, Quicquid
non est ex fide, peccatum est. Et in epistola ad Heb. Si-
ne fide impossibile est placere deo. & Christi: Non
potest arbor mala bonos fructus facere. Item: Sine me
nihil potestis facere. Sine Christo est, qui sine fide est:
ergo

ergo sicut omnia opera necesse est ex fide fieri, modo placere deo per ea uelis, ita quoque elemosynā. Opus ergo fidei est, quod in extremo iudicio hanc audiat sententiam, Esuriui etc. Quid enim aliud est quod dicit, Dedistis mihi: quod ex fide fecistis, id est mihi in hoc placere studiastis? Deinde et laborem dicit charitatis, id est qui ex charitate uenit, hoc est, quo ex animo bene facis proximo indigenti. Non sit dilectio et charitas simulata uel ficta, quae semper charitas etiam externo exhibita opere uult uideri. Non dico solum de illis, qui hodie adseruant in corde, quibus deus seruat omnia ipsorum peccata: ut habes in parabola Matth. 18. sed etiam et multo amplius de ijs qui simulatione charitatis pie coram hominibus uolunt uideri: contra quos docet Christus Matt. 6. Attēdite ne iustitiam uestrā, etc. Hoc autem opus fidei, et hunc laborem charitatis, cum aliās, tum uel maxime experieris, cum re ipsa tibi diligendus fuerit is, qui te laesit inimicus. Tunc enim uidebis quid possint in te fides et charitas.

Scientes &c.

Insignis est hic locus, quod qui uere susceperunt euangelium, certi sunt se esse in gratia. Id autem fit sic, ex auditu fidei spiritus concipitur, ut dicitur ad Galat. 3. id est ex uerbo dei audito, et fide credito datur spiritus in cordibus uestris. Hoc uerbum est promissio dei, gratias promittens remissionem peccatorum per Christum:

sp[iritus] ex auditu
fidei

et h[ab]et sp[iritus]
et p[ro]p[ri]e
in d[omi]ni g[ra]tia

ANNOTAT. IOANNIS POM.

Spiritus autem dei, ita ex auditu fidei cōceptus, testi-
ficatur, & testimonium reddit spiritui nostro in cor-
dibus nostris, quod sumus filij dei: ut dicitur ad Rho.
8. In quo spiritu clamamus, abba pater. Hæc est sciē-
tia Christiana, hæc est uirtus, efficacia spiritus & cō-
fidentia, de qua hic dicit Paulus: Hæc est petra, supra
quam ædificata domus nullis cedit tempestatibus, ne
portis quidem inferorum. Miraris ista? Sed ubi inter-
rogo te, num credas remissionem peccatorum: re-
spondebis, credo. Iterum rogo te, num credas tibi re-
missa esse peccata: hic si hæsitaueris, mentitus es quan-
do dixisti, credo. Si uero & hic ex corde responderis,
credo: interrogo qua fiducia credas, cum sis peccator,
cui debeaturn damnatio? Hic uero tibi sic sentiendum
est: Si in opera mea respicio, peccator sum & damna-
tus, opera inquam non solum mala, sed etiam bona,
quia eis fidere non possum: quia quantumcunq; ieiun-
auerō, orauerō, elemosynam dederō, nunquam con-
sciētia mea quieta erit, quasi per hæc sint mihi indulta
peccata. Semper enim nutabunda aliud atq; aliud sub
inde desyderabit conscientia in uita mea, & meis ope-
ribus. Si uero in promissionem dei respicio, id est in
gratiam siue euangelium, tam certus esse debeo de
gratia & remissione peccatorū, quā certū est cum
mentiri non posse qui promisit. Et ista fides imputabi-
tur mihi ad iustitiam. Dum enim tribuo deo ueritatē,

ipse mihi reddit iustitiam. Hæc est iustitia dei, qua sal-
uor. Vnde sæpe in Psal. In tua iustitia libera me domi-
ne. Contrà de humana iustitia dicitur: Non iustificabi-
tur in cōspectu tuo omnis uiuens. Ecce hoc habet apo-
stolus ad Rhom. 4. Ideo, inquit, non ex operibus, ut
secundum gratiam firma sit promissio. Hæc est securi-
tas & fiducia conscientie in conspectu dei, quā reue-
landam olim prædixerunt prophetae. De qua certitudo
lege plura in locis Philippi de charitate & spe.

Quemadmodum nostis, &c.

Testes inuocat pro se conscientias auditorum, quæ
est magna fiducia doctoris, &c. De qua re plura scri-
bit capite sequenti.

Recipientes sermonem, &c.

Exponit quod supra dixit, non per sermonem solū,
uerumetiam per uirtutem, &c. Sermo enim auditus
non admixtus fide, non prodest, ut dicitur ad Heb. 4.
Idcirco saluator dicit, Qui habent aures audiendi au-
diant. Nihil aliud est, recipientes sermonem, quàm cre-
dentes sermoni, quasi uero efficaciter receperint ser-
monem, addit: Cum adflictione multa, cum gaudio spi-
ritus sancti. Atq; hic habes ferè uno uerbo compre-
hensam illam, quæ adparet in scripturis ferè omni-
bus dissonantiam. Alibi enim legis, ut Christum: ita &
Christianum populum, miserum, pauperem, adflictū,
morti destinatum, sicut ouis occisionis, & nihil aliud,

ANNO T. IOANNIS POMERANI

nisi meras formas crucis. Alibi uero eundē siue Chri-
stum, siue populum christianum gloriosum, diuitem,
pacis & securitatis abundantem: quoniam & leticia
immortali & aeterna plenū. Hoc ita uides sepe in san-
ctis & prophetis. Nec hoc interdico solū, quod oportet
Christū pati, & ita intrare in gloriam suam: &
quod Christiani cruce huius temporis intrant in glo-
riam uitae futurae: uerum etiam hoc, quod intra adfli-
ctiones est ista gloria. Nam ita hic dicitur, percipien-
tes sermonem cum afflictione multa, cum gaudio spi-
ritus sancti. Et ad Rhoma. 5. Gloriamur etiam in tri-
bulationibus, scientes &c. Gloriamur etiā in deo per
dominum nostrum Iesum Christum, per quem nūc re-
conciliationem accepimus. & ad Galat. 6. Mihi autē
absit gloriari &c. Quem enim diligit dominus, corri-
pit &c. ad Heb. 12. Hoc Christus in Ioan. sic expres-
sit: In mundo pressuram, in me pacem habebitis. Hoc
est quod ad Coloss. 3. dicitur, Pax dei triūphet in cor-
dibus uestris: ad quam uocati estis in uno corpore, id
est etiam si quid molestiae à fratribus sustinetis, tamē
illa pax dei superet eam. Ad afflictio quidem est mundi,
& portarum inferorū in probris, damnis, poenis, tur-
batione conscientiae ob peccata, & dei iudicia: id est
carnalis est, & temporaria. Cōsolatio uero, siue gau-
dium non carnale est, sed spiritus sancti: ergo & for-
tissimum, cui portae inferorum praeualere nō possunt.

et æternum, quod ne mors quidem interrumpet. Vbi
 uera fides est, quod tu in Christo accepisti remissionē
 peccatorum, quod in Christo factus es filius dei, et
 heres omnium, facile atq; adeo cum gaudio suscipies
 quicquid benigna patris manus tibi intulerit, quacū-
 que tandem occasione. Experientia, non litera te ista
 docebit, sicut dicitur ad Heb. 12. Omnis castigatio in
 præsens quidem nō uidetur esse gaudiū, sed molestia:
 at postea fructum tranquillum iustitiæ reddit ijs, qui
 per illam fuerint exercitati. Hæc quoq; in Christo ui-
 dimus, cuius tametsi omnis uita nihil aliud quàm crux
 fuerit, ad profectum tamen euangelij exultauit in spi-
 ritu sancto: id quod legis Lucæ 10. Quo gaudio nun-
 quàm caruit: certus enim erat se benignū habere pa-
 trem, quamuis tantis malis quandoq; obrutus sit, ut
 hoc gaudium sentire non potuerit: sed uere, et ex cor-
 de clamauerit se à deo derelictum. id quod uides sepe
 in psalmo, ne et tu desperes, si quid tale quandoque
 senseris.

Fides uestra, quæ est in deum.

Non in opera, aut studia uestra, aut res quascunq;
 externas, siue (ut Paulus uocat) elementa mundi. Itē
 non in simulachra aurea et argentea, quæ sunt nunc
 mammon, et auaricia quæ est idolorū cultus. In qua-
 cunq; enim re fiduciam tuam ponis, illa est deus tuus:
 et impossibile est ut habeas deum uerum, si in alia re

ANNOT. IOANNIS POMERANI

confidis, quantūcūq; etiam sancta, aut homine quantūcūq; sancto. Maledictus enim homo qui confidit in homine etc. Hiere. 17. Deo solo fidendū, secū dū prīmū praeceptū, Non habebis deos alienos corā me. Hic est deus uiuens, uitae author & uiuificator: deus quoq; uerax, salutem uerè tribuens ijs qui credunt eius promissioni. Quandoquidem nec mentiri nec fallere potest. Cetera omnia mortis sunt nihil minus praestantia, quàm quod promittunt.

Vt non sit uobis opus loqui.

In his duabus epistolis non tractat fidem, ut in alijs, licet omnia quae hic & ubique scribit, ad fidem pertineant. Iustificatis ergo cum scribat, non opus est eis loqui, ut fidem suscipiant: sed egent tantum admonitione, ne neglectu uerbi, aut pereat quod paratum est, aut non augeatur quod seminatum est. Non enim in
non. 4 solo pane, &c. Non est, inquam, opus eis loqui: quia iam habent uerbum, docti à deo per ministerium praedicatorum: quemadmodum inuitatis amicis ad grande conuiuium, ubi omnia parata sunt, & ubi editur, bibitur, &c. Nihil aliud opus est, quàm ut saepe moneantur ab illo qui inuitauit, ut quae conuiuij sunt prosequantur gaudio, &c.

Et expectaretis.

Hec est fiducia Christianorum, ut expectent leti

redemptorem, quem alij formidant iudicem. Sicut Christus dicit, Lucae 21. His fieri incipientibus, &c. ad Rhom. 8. Vanitati, &c.

Quem excitauit.

Hoc dicit, ne dubitemus & nos excitandos, ne dubitemus de potentia Christi regis nostri, in cuius regno perire non possumus, qui excitatus accepit potestatem omnem in caelo et in terra, constitutus ad dexteram patris supra omnem principatum & potestatem, & uirtutem &c. ad Ephe. 1. Resurrectionem Christi Paulus nusquam non inculcat, quia in ea uere regnum Christi agnoscimus, ubi triumphata morte nostra, accepit gentes hereditatem, & possessionem suam terminos terrae, & fecit utraq; unum.

Ira uentura,

Est ira dei aeterna, quae est iam quidem super omnes incredulos: sed nondum reuelata est, idcirco uentura dicitur. Sicut enim nos sumus filij dei, & nondum apparuit quid erimus. 1. Ioannis 3. ita increduli sunt filij geennae: quod tum primum reuelabitur, quando manifesta erunt abscondita tenebrarum. Ab ista ira nemo liberatur nisi per fidem in Christum, sicut dicit Ioannes baptista & Ioannis 3. Qui credit in filium, habet 3 uitam aeternam: qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira dei manet super eum.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
CAPVT II.

HAbes hic formam uere ministri euangelici, imitatoris illius pastoris Christi, qui se describit Ioan. 10. Paulus ante male afflictus, non cessat predicare, sed constanter agit in domino, cupiens & adhuc mori, si ita res fert, pro Euangelio: sicut infra dicit, Cupiebamus impertire uobis &c. Multi hodie uolunt uideri se uocatos ad docendum, & ad predicandum, sed tentatio probabit ueritatem. Mercenarius fugit, pastor manet, ponens animam suam pro ouibus suis. Veræ uocationis indicium. ra uocatio non sinit hominē aliud agere, quàm quod dignum est euangelio. Et præterea cōstantem facit in omnibus aduersis, quæ propter Euangelium suscitantur. Scit enim sic uocatus se esse dei ministrum, & dei agere negotium: quapropter, quicquid ei accidit, nō est ei curæ: tantū agit quod commissum est, ut fidelis minister inueniatur. Omnia enim committit deo, qui cū misit, sciēs hoc qd' Christus dicit: Qui uos recipit, me recipit, uos inq̃, quos ego mitto. et, Qui uos audit, me audit: uos scilicet prædicātes quæ ego iussi, &c.

Malis afflicti, &c.

Hoc factum est apud Philippenses, expulso à foemina spiritu phitonico: quod legis Actorum 16.

Siquidem exhortatio nostra:

Hoc dicit propter pseudapostolos, qui sua querunt cum

IN EPI. PAULI AD THES. 1. 53

cum deceptione auditorum, ut eos sibi faciant obnoxios, ad quod nonnunquam utuntur malis artibus per signa mendacia, quibus haecenus cōspurcati sunt omnes libri & prae-dicatores: quemadmodum futurum sub sigillo perditionis praedixit Paul. 2. ad Thessa. 2. quas artes hic uocat immundiciam. Hypocrisin uero dolum uocat. Non egi, inquit, aliter cum meis socijs, quàm sicut deus nobis commisit, qui ad hoc munus apostolicum nos dignos fecit. Et ad hoc cū magna fiducia saepe appellat conscientias auditorum, ut & supra diximus.

Nocte enim ac die, &c.

Prædicatori aut doctori debetur uictus ab auditoribus secundum Euangelium, Dignus est operarius mercedē suā. Et 1. ad Timoth. 5. Qui bene praesunt presbyteri, &c. Verum Paulus ne occasionem daret pseudapostolis sua quærentes, suo etiā iure saepe cedēs, labore manuum uictitabat: Deo dignus episcopus, & longe alius quàm nunc sunt episcopi, qui se gloriantur apostolorum successores. Hunc locum ut intelligas, lege totum cap. 9. episto. 1. ad Corinth.

Qui uocasset uos in regnum, &c.

Gloria dei est, qua gratis dimittit nobis peccatū per Christum, nullo nostro merito aut opere, ut non possimus gloriari, ut tota gloria maneat deo: sicut ad Rhoma. 3. Omnes peccauerūt, & egent gloria dei, de qua

ANNOT. IOANNIS POMERANI
^{procuratoris}
in Psal. Cæli enarrant gloriam dei.

Indefinenter, &c.

Certum est non de uerbis oris intelligi, sed de adfetu cordis, sicut cap. 1. dixit, semper: sic & de oratione dixit Christus Lucæ 18. Oportet semper orare, & non deficere: id quod non dictum est de murmure illo oris, ut intelligunt qui interpretantur, semper, id est horis cōuenientibus: sed de desyderio cordis, qd' intelligit deus. Quādo enim aliquid desyderas à deo, aut quādo cupis à malis liberari, quādo premeris, certum est qd' tandiu desyderas, & subinde etiā uel uerbis, uel suspirijs oras, donec accipias, uel libereris. In talibus ualet oratio. Desyderiū enim pauperū exaudiuit dominus; preparationē cordis eorum audiuit auris tua. Psal. 9.

Quoniam cum accepissetis sermonem à nobis, &c.

Auerte hic circulū, quod credimus, ex deo est, qui hoc ipsum agit in nobis per potentiam suam, qua suscitauit, etc. ad Ephe. 1. et hoc ipsum in deum reuertitur, nihil aliud credimus quā deum, & in deū. Non enim humanis traditionibus & elementis mundi alligamus fidem nostram: sed deo per deum, sine quo credere nō possumus: id quod hic sic dicit Paulus, Accepistis quidem à nobis sermonem, sed non tantum uerbi fuimus ministri: cæterum idem sermo non noster, sed dei fuit.

à quo discebatis intus, secundum illud: Erunt omnes
 θεοδιδάκτοι, alioqui inanis fuisset sermo noster. Di-
 scebatis inquā à deo, sed nihil aliud quàm ipsum deū:
 superstitiosi autē & seducti à pseudapostolis, & pseu-
 doprophetis. Multa sciūt, multis implicātur: sed quia
 à deo docti non sunt, deū nesciunt. Fidere enim deo nō
 possunt, qui fiduciam in alijs rebus habent.

Vos enim imitatores facti estis.

Credentes Iudæi multa patiebantur ab incredulis
 Iudæis, cæsi, incarcerati, &c. quorum et bona proscri-
 bebantur, & egestate laborabāt, ut necesse fuerit mit-
 ti ad uictum necessaria ex ecclesijs gentium ad ecclesia-
 as quæ erant in Iudæa, sicut uides ad Rhoma. 15. & 1.
 ad Corinth. 16. Huius negocij in primis curator insi-
 gnis erat Paulus, sicut dicit ad Gala. 2. Ut pauperum,
 inquit, memores effemus. quod etiam sollicitus fui hoc
 ipsum facere. Eadē iam Thessalonicēses à ciuibus suis
 passi erant, quæ Iudæi à Iudæis: id quod ad constanti-
 am fidei eorum pertinet, sicut supra dictum est.

**Qui ut & dominum occide-
 runt Iesum.**

Grauius suos accusat Iudæos. Atq; hic habes locū
 paucis indicatum, quod impij dei iudicio semper pro-
 ciunt in peius. Sicut enim diligētibus deum omnia co-
 operatur in bonum, ita impijs omnia cedunt in malū.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

donec ira dei cōsummate ueniat super eos. Exēplo sūt
Pharao, qui audit Exodi 9. In hoc ipsum excitauit te,
ut ostenderem in te potentiam meam, de quo legis ad
Rhom. 9. Exemplo quoq; sunt, de quibus hic dicitur,

*huc est qd
illa portum
que illi nō
pāp. nō nō
ros pāp. nō
nō* Iudæi, qui & audiūt à Christo Matth. 23. Et uos im-
plete mensuram patrum uestrorum.

Qui obsistunt nobis gentibus, &c.

*pāp. nō nō
ros pāp. nō
nō* Quia gentibus salutem non missam, aut mittendam
stulte arbitrabantur cōtra suam ipsorum scripturam
in prophetis. Mysteriorum hoc de salute gentium tra-
ctat ad Ephe. 2. & 3.

Cæterum nos fratres.

Adfectū suum in eos declarat, ut habeas exemplū,
quod sancti etiam se uidere secundū carnem gestiunt.

Obstitit nobis satanas.

Satanas non potest nobis obsistere, nisi permissus, ut
est in Iob. Impedit autem uerbum dei, ut & ipse exple
at peccata sua semper, sicuti & alij impij. Impedit ue-
ro deo abutente bene eius ministerio malo, ne marga-
rite proijciantur ante porcos, ne impij audientes, sal-
ui fiant: sicut habes Matth. 13. & Esaia 6. Hæc sunt
iudicia dei.

Nam quæ est nostra spes.

Causam addit quare tātōpere eos desyderet, qd' ipsi
sint materia gloriatiōis eius, in cōspectu dei in extre-

mo etiam iudicio, qd' ei tūc licebit dicere: Domine, ccc
cc quinq; talenta &c. et audire, Euge serue bone &c. *miss 2 s*

C A P V T I I I.

Quāta solitudine Paulus pro ecclesijs aestuaue-
rit, hæc aperiunt. Nam cum satana impediē-
te uenire non posset, misit Timotheum, non solum ut
cognosceret res eorum, uerumetiam & multo magis,
ut uerbo ipsius Timothei confirmati, non turbaren-
tur de Pauli adflictionibus: neq; si forte illic quidam a
pseudapostolis nuncijs Satanae tentati fuissent, & ab-
ducti à uia gratiæ ad confidentiam operum, reduce-
rentur. Tantum tum quoq; timebatur ille lapsus, ut
non mireris interim ista mala creuisse, quibus Christi
gratia penitus oblitterata est.

De fide nostra.

Ne quis nos iam male adflictos putet aliter sentire
quàm ante, sicut qui ad tempus credunt, & in tempo-
re tentationis recedunt. Néue quis scandalizetur,
quod ignominiam mundi sustinemus, qui gloriam dei
prædicamus: quandoquidem quod ista patimur, con-
firmatio est nostri euangelij. Tantum abest, ut quem
talita deterreant. sic ad Ephe. 3. Peto ne deficiatis ob
adflictiones meas, quas pro uobis tolero, quæ est glo-
ria uestra. Hic uero habes locum, quod Christianorū
uita in primis prædicatorū sit crux. Nostis, inquit, nos

*P. afflicti glorii
sui*

ANNOT. IOANNIS POMERANI
in hunc usum positos esse, &c. Matth. 16. Si quis uult
uenire post me, &c. Ioan. 15. Non est seruus maior do-
mino suo. Si me persecuti sunt, &c.

Ille qui tentat.

Id est, tentare solet, hoc est Satan. is tentat non solum
ad impuritatem carnis, qua fidem labascere faciat, de
qua uides cap. sequenti: uerum etiam multo amplius,
quod diximus, per falsos praedicatores, qui non susti-
nentes, ut fiducia tota in solum deum per solum Chri-
stum feramur, abducunt nos in fiduciam operum: &
dum semper nouas traditiones & culturas, siue, ut
est in Coloss. religiones angelorum, & merita sancti-
tatis: siue, ut uocant, deuota exercitia inueniunt, do-
ctrinarum non est numerus. Ita merito fieri debet
illis, qui unica uia & ueritate, quae Christus est, de-
relictæ, ad deuia deflectunt, nunquam certi in con-
scientijs quò uadant. Quod enim nunc sanctissimum
iudicant, post paululum præspecie alterius sanctitatis
contemnunt: id quod optime norunt, qui ante super-
stitiosi, ad Christum nunc uere conuertuntur. Hi enim
nunc omnia pro stercorebus ducunt, quibus ante sancti
& celebres uidebantur, ut Christum solum lucrifi-
ciant: cuius ignominiam omni specie sanctitatis du-
cunt magis gloriosam: sicut Paulus de se scribit ad
Philip. 3. ubi etiã damnat iustitiã legis, ne quid uerea-
mur iustitiã traditionũ & adinventionũ humanarũ.

Auerte uero diligenter quod dicit, ne inanis factus
esset labor noster. quo significat totum Euangelium
nihil prodesse illis, qui abducuntur ab satana in aliam
uiam. Est autem euangelium, de solo Christo saluan-
dum esse, in quo habes omnia, sine quo habes nihil, si-
cut plenius uides ad Coloß. 1. & 2. Et ne dubites de
ista seductione dictum, uide quid nam dicat ad Gala.
5. Qui, inquit, in lege iustificamini, à gratia excidistis.
Lapsus enim carnis sæpe curante deo, occasio est ma-
ioris fidei, quia hic facile erroremprehendimus.
Vbi uero in aliud euangelium, id est fictum, sicut ait ad
Gal. 1. abducimur, hic proprie satanas regnat: quia
fides uera, id est salus tota perijt, & spes non est re-
deundi, quia non uidetur error. Angelus enim satanæ
se in angelum lucis trāssfigurauit, & demonium quod
meridianum esse uidetur, agnosci non potest. Operum
predicatores multa docent, ne cadamus in carnis ui-
tia: cum potius hic uigilare deberent, ut fons infide-
litas obstrueretur, unde ista uitia emanant, sicut
dicitur ad Rho. 1. Non probauerunt deum habere in-
notitia: idcirco tradidit eos deus in reprobam men-
tem. Hoc scilicet est quod ad Ephes. 6. dicitur: Non
est nobis colluctatio. —

Quoniā nunc uiuimus, id est gau-
demus, & satis bene ualemus, &c.

Quandoquidē nihil iā aliud nobis tā curæ est, quā

ANNOT. IOANNIS POMERANI
ut uos stetis in fide, afflictiones meas nihil moror &c.

Dirigat uiam nostram ad uos.

Scilicet, uelit nolit satanas, bonæ & piæ nostræ intentiones, ut uocant, nihil sunt, sicut nec Pauli aliquid fuerunt. Orandus autem est dominus, ut dirigat omnia nostra, ne lumen quod in nobis est, tenebræ sint & hoc orandus, ut fiat uoluntas eius, &c.

Coram deo.

Non uult hypocrisin, sed dei iustitiam esse in nobis, quæ etiā pro iustitia tunc acceptetur, quando uenerit ad iudicium Christus cum omnibus sanctis, &c.

CAPVT IIII.

Admonet eos de omnibus quæ docuerat, ut sic ambulent, quo abundant magis: id est crescāt ex fide in fidem. In primis admonet, ut sancti simus etiam corpore: atque id esse uoluntatem dei, sicut & Rho. 12. dicitur: Obsecro uos, ut exhibeatis corpore uestra &c. Libidinis enim mala horrende saepe damnauit deus: ut in diluuiō, in perditione Zodomorū, in uindicato scelere Beniamitarum, Iud. 19. Gentium quæ deū ignorant sunt istæ abominationes, sicut uidet ad Rhom. 1. Christiani autē uas suū, id est corpus suū, possident cū sanctificatione, non cū adfectu concupiscentiæ, tantū ut quisq; metiatur uires suas, ne incidat in turpitu-

IN EPI. PAULI AD THES. I. 57

in turpitudines gentiū, & consulat sibi matrimonio,
 sicut Paulus docet 1. ad Corinth. 7. & ad Hebr. 13.
 Honorabile connubium in omnibus, & torus immacu-
 latus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit deus.
 Neq; hic sanctificatio cadet, modò cogites te secundū
 deū uxore habere, non meretricē. Est enim dei creatu-
 ra bona, qua uti licet secundū dei creationē & iustificati-
 onē: ut uides in Paulo, qui ut & aliās, ita maxime
 damnat carnis immūdicie, 1. ad Cor. 6. Nō enim (ut
 hic ait) deus uocauit nos immūdicie causa, sed ad san-
 ctificationē. Hoc non est pro immūdis illis porcis, qui
 audiētes libertatē spiritus, quā soli norūt spirituales, bertatem
 ad libertatē carnis uersi, putāt sibi licere quiduis, cons carnis.
 tra Petrum, 1. Petri 2. Quasi, inquit, liberi, & nō quas
 si habentes uelamen malitiæ libertatem, sed sicut serui
 dei. Et contra Paulum, qui dicit Gal. 5. In libertatem
 uocati estis, tantum non libertatem detis in occasionē
 carni. Qua uero autoritate hæc præcipiat, licet qd'
 ad se attinet, euangelistarum more obsecrare tantum
 uidetur, subdit: Proinde qui reijcit hæc, non hominem
 reijcit, sed deum. Nam dixi uoluntatem dei esse sancti-
 ficationem uestram, qui dedit spiritum sanctū suū in
 uos, ut non cōtaminetis uasa, in quibus talis hospes, o-
 mnis mūdiciæ author inhabitat, 1. ad Corin. 3. & 6.

Ne quis supergrediatur, neq;
 circumueniat.

h

ANNOT. IOANNIS POMERANI

περὶ γὰρ, quodcumq; negocium, rem uel causam significat, ad qd' in primis refero hic ad id, ne quis fratri suum faciat cōiugio alterius. Hoc enim cōtextus uidetur requirere. Deinde ad omnia alia negotia, ne facias fratri quod tibi nō uis fieri. Si non uis abstinere amore fratris, id quod in Christianis spiritus fidei postulat, abstine uel metu iudicij dei, quia deus talia ulciscetur.

Cæterum de fraterna charitate.

Hic uides quod in principio epistolæ dixit, Propter opus fidei ac laborē charitatis. Vnde sicut ca. 1. dixit, nō opus esse ut scribat eis de fide, sic hic dicit, non opus esse ut scribat eis de charitate, quæ fidei fructus est. Causam addit, quod docti sint à deo, ut supra dictum. Tantū obsecrat, ut abūdent magis: id est, crescāt in fide & charitate, quæ nunquā perfectæ sunt in hac uita: habēt enim semper in quo crescāt p̄ dominū Iesum.

Incumbatis.

In ociosos religiosos. Quasi omnibus scribens, notat quosdā inter eos esse, sicut hodie serē ubiq; sunt, qui quasi religiosi, & dei cultores ocii sequuntur, uolentes aliorū bonis nutrirī, quasi hoc eis pro dei, quod fingunt, seruitio debeatur: cum nulli debeatur uictus etiā aliorū labore, nisi doctoribus, id est uerbi dei ministris: sicut supra dictū. Verum ista apertius dicit Paulus in sequenti epistola, cap. 3. Tales per hoc erant scandalo, etiam gentibus

incredulis. iubet ergo, ut quieti labore manuum uiuant. ut non sint indigentes, & prætectu paupertatis & religionis ex aliorum operibus uiuere quærant.

Cæterum nolo uos ignorare.

Lugere non uult eos de ijs, qui mortui sunt in Christo: id quod forte faciebant, alioqui talia non scriberet.

Ridendum enim erat incredulis, quod mortuos plorarent, qui resurrectionem prædicabant. Et præterea non satis Christianum hoc uidebatur. Qui enim sic lugebant, de spe resurrectionis dubitare uidebantur, quos confirmans dicit: Sicut Christus mortuus est & resurrexit, ita nos qui in Christo morimur, resurgemus. Hac quoque ratione utitur, 1. ad Corin. 15. Si, inquit, Christus prædicatur, quod resurrexit à mortuis, &c. Vbi lege plura de resurrectione. unde ad Philip. 3. E cælis saluatorem expectamus, &c.

Non lugendum mortuos.

Hoc uobis dicimus.

Mysterium aperit in uerbo domini, sicut prophetae solent, subinde dicentes, hæc dicit dominus. Est autem mysterium hoc, quod forte Thessalonicenses scire uolebant, quod ueniente Christo ad iudicium, uiui adhuc homines uita animali, sicut nunc sunt, reperiuntur: id quod etiam habet Euāg. Lu. 17. Sicut, inquit, in diebus Noë, etc. Atque hic euanesce illa fabula, in qua docet omnes homines ante diem iudicii esse mortuos, ut non

Fabula 15. signorum ante diem iudicii.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

dicam, quàm ridicule in tali fabula abutantur quibusdã scripturæ locis. Cur enim nõ uident quod in symbolo apostolorum confitentur, Christum iudicaturũ uiuos & mortuos? ubi non oportet interpretari iustos & iniustos, quia uulgo hoc symbolon traditum, simpliciter & nulla allegoria est intelligendum. Præterea & hoc reuelat siue prædicit, quod uiui non præueniẽt mortuos: sed qui mortui sunt, primum resuscitantur: & sic simul & uiui, & qui mortui erãt, hoc est omnes qui Christi sunt, rapiuntur obuiam Christo in ærã. De resurrectione enim solum iustorum hic loquitur Paulus, sicut & I. Corin. 15. Vbi hoc quoq; mysteriũ aperit, quod qui uiui reperientur (quia animalis uita æternitatem possidere non potest) in illo raptu subito immutabuntur, & fiet corpus spirituale quod erat animale. Ecce, inquit, mysterium uobis dico &c. Vbi ueterem translationem non esse ueram, non solum arguit quod contraria est ijs quæ hic dicuntur, sed etiam ipse ordo, & mala atq; inepta uerborum cohærentia, & inepta sententia. Quid enim est, Non omnes immutabimur in momento? &c.

Quoniam ipse dominus.

Sic in scripturis describitur aduentus domini, quasi in prælium descendat rex aliquis ad debellandum rebelles, & exaltandũ obedientes. Vnde hic archangelũ nominat quasi ducẽ exercitus, & hortatũ & tubam.

IN EPI. PAULI AD THES. I. 59

& Matth. 24. Signum siue uexillum filij hominis in
cælo. exercitum multum & maiestatem. Hunc uero
hortatum, & uocem archangeli, & tubam dei, intel-
ligo uocem filij dei, cuius uerbo & potetia mortui re-
surgent, & conformabuntur corpora nostra nunc uilia
corpori claritatis sue, sicut dicitur ad Philip. 3. Sic
enim ipse ait Ioan. 5. Venit hora, in qua omnes qui in
monumento sunt, audient uocem filij dei, &c.

CAPVT V.

Die domini ubiq; scriptura dicit inopinate uen-
turum, quem incertū uoluit esse, ut semper es-
semus parati in occursum eius, Lu. 12. Sicut incertus
est dies obitus nostri, in quo uenit dominus ad singu-
los, sic tunc ad omnes uenturus est: & sicut in obitu in-
uenimur, ita seruamur usq; ad diem illum. Sicut audi-
stis supra, qui dormierunt per Iesum, adducēdos cum
Iesu per deum. Et cum supra nihil dixerit de resurre-
ctione impiorum, hic dicit repentinum eis superuen-
turum interitum, & dolorem non interiturum. Sicut
& Prouerb. 1. dicitur, Veniēt autem talia super eos,
dum maxime securi sunt: sicut dominus dicit Matth.
24. Sicut in diebus Noë &c. Sicut & diuiti auaro cō-
tigit, cui dictum est Lu. 12. Stulte, hac nocte repetent
animam, &c. & hæc cōtingent eis, quia tenebrarum
filij & noctis, lucem ignorant Christi: & idcirco dor-

ANNO. IOANNIS POMERANI

miunt non expectantes, trementes ebrietate, & corporis crapula, dominum: sicut uidet Lu. 12. de malo seruo, & Matth. 24. Christiani uero uigilant, & sobrie uiuunt: quia dei & lucis sunt filij, qui audiunt ad Rhomanos 12. Hora est iam nos de somno surgere, &c. Dormire hic uocat negligere, & ignorare dominum: sicut & in parabola euangelica, id quod sequitur ex inebriatione, quam intelligere licet curas & sollicitudines, diuitias & uoluptates huius uitæ, ut uidet, Luc. 8. Nisi quod etiam crapula & ebrietas, quæ iam ultra modum præualuerunt, per se faciunt ut illa dies non præuideatur, sicut docet Christus Lu. 21. Attendite uobis, ne forte grauentur, &c. Contraria uero horum uocat uigilare & sobrios esse, &c.

Induti thoracem, &c.

De his armis iustitiæ lege quoq; Ephc. 6. Tribus armis hic nos instruit contra regnum tenebrarum, fide, spe, charitate. Fidē & charitatem in pectore collocat, quia nisi illic sint, nō sunt quod adpellantur. Spem uero in capite, quia à deo superius expectat quod cor de credimus, &c. Sic uero armatos, tutos & securos esse oportere ostendit, dicens: Quoniam non constituit, &c. Constitutionem dei necesse est non perire. Speremus ergo per Christū salutem, quia deus sic constituit absq; nostris meritis. & ut nihil dubitemus, aut de satisfactione solliciti essemus, Christus mortuus est

*Arma
instruit
Eph. 6*

IN EPI. PAULI AD THES. I. 60
pro nobis, & mortem nostram occidit, ut in ipso, &
cum ipso uiuamus, nostra uita abnegata.

Siue uigilemus siue dormiamus.

Id est semper, ut cūq; acciderit nobis, siue per uitā,
siue per mortem. Aliter enim hic uigilare & dormire
ponitur quā supra, id quod per se notum est, ut maxi
me non dicerē. Christianorū uita, siue dormiāt siue ui
gilent, siue edant siue bibant, &c. semper Christi uita
est, dum omnia in gloriam dei faciunt, 1. ad Corin. 10.

*ut
chris
uim*

Quapropter adhortemini uos.

Quaedam specialius post generalē admonitiōē doc
cet. Primū, ut se mutuō edificent, ad Ephe. 4. Omnis
sermo spurcus, etc. Secundū, ut præpositos uenerētur
per charitatē: id est, ut præter uenerationē, etiā neces
saria eis ministrēt, et pacē habeant cum eis: ut sicut ad
Heb. 13. dicitur, cū gaudio pro animabus eorū uigilēt,
& nō gemētēs. Sunt autē præpositi (ne quis etiā noīe
tumeat) qui, ut Paulus dicit, laborāt iter eos, qui præs
sunt, sed in domino, qui admonēt eos, id est (ut alibi dis
cit) q̄ laborāt in uerbo: qui duplici honore digni sunt,
non propter titulum, sed (ut inquit) propter opus illo
rum. Tercio q̄ uelit mutuam edificationem, subiūgit: *obseruā muto*

præpositi

Consolamini pusillanimes.

Pusillanimes sunt, qui in multis adhuc trepidant, ti
mentes ne quid de futurum sit corpori, uel ne non satis

h 4

ANNOT. IOANNIS POMERANI
magno animo perstituri sint in aduersis. p. euangelio.
Videte ne quis malum.

Hoc non est uim ui repellere licere.

Hæc enim est uoluntas, &c.

Concludit talia placere deo per Christum, ne pute-
mus reiicienda, uelut humanas admonitiones. Supra
dixit, Hæc est uoluntas dei sanctificatio uestra.

Spiritum ne extinguatis,

Spiritum uocat dona spiritus, per quem alij datur
sermo sapientiæ, alij scientiæ, alij genera linguarum.
1. ad Corin. 12. qui talia dona habet, utatur, sed (ut il-
lic dicitur) ad utilitatem ecclesiæ. Alij uero non pro-
hibeant talia, sed sinant quæquam ferri suo spiritu, mo-
do Christiano: sinant quenquam suam sequi uocationem.
Sic & 1. ad Corin. 14. Loqui linguis nolite prohi-
bere. Addit uero, Prophetias ne aspernemini, id est in-
terpretationes diuinæ scripturæ & declarationes fi-
dei: sicut ibidem dicit Paulus: Qui prophetat, homini-
bus loquitur ædificationem, & exhortationem, & con-
solationem. Quod donum spiritus sancti inter alia ma-
uult Paulus ibidem dicens: Sequitur uobis charitatem, amu-
lemini spiritualia, magis tamen ut prophetetis, etc. Ne
uero sine iudicio quodcumque suscipiamus, addit: Omnia
probate &c. et Christus, Attēdite à falsis prophetis.
Item, Attēdite à fermento &c. 1. Ioan. 4. Nolite o-
mini

prophetare

IN EPI. PAULI AD THES. I. 61
omni spiritui &c. Multi enim confitentes Christum, negant Christi uirtutem, hoc scilicet, est Christum non esse Christum: hi sunt antichristi, de quibus 1. Ioan. 2.

Ab omni specie mala.

Non solum à malo, sed etiam ab omni specie mala abstinendum docet. Hoc est contra scandalizatores illos, qui nulla ratione paruulorum, id est illorum qui adhuc non satis instructi sunt fide, ducuntur. contra quos scribit Paulus ad Rhom. 14. 1. ad Corinth. 8. & Christus docet satis horrède, Matth. 18. & aliàs. Verum hic memineritis aliud esse scandalum paruulorum, aliud phariseorum. De isto dicit Christus Matth. 18. Sinite illos, &c. ut qui scandalizantur in uerbo Euangelij, ut qui scandalizantur in re, quam citra periculum salutis uitare non possunt, &c.

Deus pacis sanctificet uos per omnia.

Deus pacis adpellat. sine quo sunt perturbata omnia. Nemo enim pacem conscientie consequitur, nisi qui credit à deo sibi per Christum peccata dimissa. Verum hanc fidem solus deus dat, tua studia hic nihil sunt: tantum accipe quod tibi offertur, adferre nihil potes. Est ergo deus pacis, sicuti in Psal. dicitur, deus iustitiae, &c. id est iustificator. Hic, inquit, sanctificet uos, huius muneris est ut sancti sitis, non uestri conatus: tantum ora-

ANNOT. IOANNIS POMERANI
te, &c. Petite, inquit Christus, & accipietis, &c.

Et integer,

Id est absq; corruptione. In græco ὁλόκληρος, id est totam hereditatem possidens: hoc est ut nihil uobis desit. Exponit enim quod dixerat, uos totos. Scri-

In magni ptura hominem in tres diuidit partes, quarum summa cat, tractat & nobilissima est spiritus, quo comprehendit incom- hūc locum prehensibilia per naturam, si deus illic illuminauerit.

Lutherus. Aliud enim illic lumen non est, sine quo in meris est te

tres hoīs

partes

2

nebris & ignorantia. Sunt autem hæc incomprehen- sibilia, quæ inuisibilia & æterna sunt. Atq; hic est do- micilium fidei, & habitaculū uerbi dei. Altera est ani- ma, per naturam quidē non separata à spiritu, sed per opus, quod est animare corpus, & uegetare, hinc & nomen habet. Hic lumen est ratio, quæ non potest non errare, ubi spiritus fide nō est illuminatus. Est enim sa- pientia humana: & ut Paulus uocat, animalis homo, qui non percipit ea quæ sunt dei. Tertia est corpus cū suis membris, de cuius sanctificatione supra quoq; di- ctum. Integro autem spiritu, id est ubi plena fides est, facile et anima, id est tota uita et corpus integra erūt: spiritu uero dissentiente à deo, & aliam iustitiam quæ rente (sic in Psal. de incredulo populo dicitur: Non est creditus in deo spiritus eius) nihil non diffidet secū in homine, & pax conscientie inueniri uerē in nulla re potest. Vides igitur, quare Paulus totius hominis

3

IN EPI. PAULI AD THES. I. 62

sanctificationem à deo, qui deus pacis est, fieri postulet: totius inquam hominis, ut in nullo possit culpari, non dico coram hominibus, sed ne in aduentu quidem Christi.

Fidelis est qui uocauit uos.

Magnæ consolationis uerbum adflictis consciētis, & adhuc trepidis. Non potest non seruare fidem deus, quam promisit. Qui uocauit nos, id est aperuit nobis suum euangelium, hoc est cœpit nostram salutem: & idem efficiet, id est complebit quod cœpit: sicut tu non potuisti incipere salutem tuam, sed assumptus es, quando adhuc eras impius, ut dicitur ad Rhom. 5. Sic nec perficere poteris, alioqui dudum rursus periisset salus tua, si esset in manu tua, & non in omnipotentī manu dei patris nostri per Christum. Hæc sic dicuntur ad Philip. 1. Is qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet usq; ad diem Iesu Christi. & capi. 2. Nam deus est is, qui agit in uobis, & ut uelit, & ut efficiatis, pro bona sua uoluntate. Hæc omnia, qui ad euangelij cognitionem uocati sumus, & didicimus uere Christū, sperare certe ex deo debemus: quia fidelis est, sicut & 1. ad Corinthios 10. dicitur: Fidelis deus est, qui non patietur, &c.

Qui credunt euangelio, hi sciunt se uocatos esse.

F I N I S.

IN POSTE

RIOREM EPISTOLAM PAULI

ad Thessalonicenses Annotationes Io-
annis Bugenhagij Pomerani.

ARGUMENTVM.

Rursum collaudat in fide constantes,
& charitate abundātes, quod nullis
aduersis ab isto proposito deijci po-
tuerint: sicut et in .i. episto. uidimus.
Est enim fidei probatio, si perstes in
tentationibus. Loci uero in hac epistola insignio-
res sunt. Primus cap. 1. quod in persecutione Christi-
anorum declaratur iustum dei iudicium, quod hi digni
habeantur regno, persecutores uero supplicio. Vtrum-
que iudicium norūt etiam nunc Christiani per fidem,
sed reuelabitur in aduentu Christi. Secundus, cap. 2.
de regno Antichristi non futuro, sed reuelando, ubi
mysterium iniquitatis, quod etiam Paulo ista scriben-
te operabatur, detegi cœperit, quando interficietur il-
le impius in consciētis hominum, spiritu oris Christi,
id est Euangelio sancto: nō tamē penitus peribit apud
omnes, donec destruat illum dominus claritate aduen-
tus sui. Hic uero interseritur tertius locus memoratu

IN EPI. PAULI AD THES. II. 63

dignissimus, quod scilicet oportet eos seduci signis
medacibus, & efficaciter decipi, errare & labi: id est,
credere mendacio, qui dilectionem ueritatis non rece-
perunt, ut salui fieret: quod iudicium tanto magis hor-
rendum; quāto minus uidetur. Quartus locus cap. 3.
est excommunicatio illorum, qui prætectu religionis
aliorum labore uictitare quærent.

CAPVT I.

Augescit, &c.

Fides sola cum deo agit, & cum deo nos coniun-
git. Opera uero fidei, id est charitas, proximo
seruiūt gratis, nulla meriti habita ratione, sicut Chri-
stus seruiuit nobis. Augescit uero dicit, & exuberat
quod hæc semper crescant (ita omnia iudicate ex uer-
bo dei) prouehente nos spiritu, ut nemo possit glo-
riari se iam adsecutum, ut dictum est in epistola ad
Philippenses.

Adeò ut & nos ipsi de uobis
gloriamur in ecclesiis dei.

Profectus omnium gloria est pastoris. Cur ergo hoc
agit Paulus, qui alibi dicit, Qui gloriatur, in domino
glorietur? Respondeo: Nunquam gloriari Paulū, nisi
in domino. Hic autem duplici ratione in domino glori-
atur. Primū collaudans dei misericordiam, & spiritus.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sancti efficaciam in his, qui susceperunt uerbū. Deinde hoc ipsum faciens coram alijs ecclesijs, ut pio exemplo et ipsæ cupiant sic à deo prouehi, quo adhuc latius dei gloria, & sanctificatio nominis eius propagetur. Quomodo enim in his Paulum non dei querere gloriam sentire poteris, qui de his ipsum deo semper & insinuanter gratias agere uides?

Documentum, &c.

Id est, unde appareat, & notum fiat, siue iustificetur iustum dei iudiciū, quo uos dignos habeat suo regno, & persecutores damnatione. Regnum dei nunc intra uos est, sicut Christus dicit in Luca. Quod quia satis nondū adprehendimus, atq; adeo adprehendere non possumus satis in hac uita, oramus semper, Adueniat regnum tuum. de quo diximus in epistola ad Collossen. Verum nondū uidetur, uidebitur autem, quando (ut hic dicitur) uenerit Christus, ut glorificetur nō solum in seipso, sed & in omnibus membris suis, id est sanctis, siue credentibus omnibus qui pertinent ad regnū eius. Hæc quoq; sicut sæpe diximus, uides ad rho. 8. & 1. Ioan. 3. Ita quoq; iudiciū dei iam dānauit impiis, qui frustra dei nituntur opprimere ueritatem, & eos qui non credunt Euangelio. sicut ipse dicit Ioan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est, qui non credit in nomine unigeniti filij dei. Sed hoc iudicium nunc non uidetur, uidebitur autē quando reuelabitur, qui nunc

IN EPI. PAULI AD THES. II. 64

ab impijs non creditur uenturus dominus Iesus de coe-
lo cum angelis potentiae suae, cum uirtute multa, siue
exercitu multo, & maiestate, ut dicitur Matth. 24.
Cum incendio flammæ, quæ incensura est inimicos eius
in circuitu, ut dicitur Psal. 96. & 49.

Nota quod digni sunt regno dei, qui pro eo patium-
tur, non quod hinc meritum cogites, quod scriptura non
sustinet, nec fides nouit: sed quod hoc quod pateris, de-
us pro digna re acceptet, quam ipse & uult & potest
remunerare. Sic enim dicit, ut digni habeamini regno
dei, habeamini scilicet à deo. Sed ais: tamē hic dicitur,
quod deus reddet alijs poenam, & interitum non interi-
turum: alijs relaxationem, id est liberationem ab o-
mnibus malis, & præterea gloriam æternam. Respon-
deo: Vbiq; hoc tibi uidetur in scripturis, duplici-
ter intueri quid scriptura uelit, fidem commendat, &
infidelitatem damnat deus. Verum nos ista uidere non
possumus, nisi ex fructibus. Cum ergo scriptura pro-
pter nos scripta sit, non potest nobis fidem aliorum, Ro. 15
uel infidelitatem ostendere, nisi ex operibus, sicut ait
saluator: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Scribit
igitur, non raro, deum redditurum unicuiq; iuxta ope-
ra sua. Certe opera absq; hypocrisi bona ex fide ueni-
unt, alia ex infidelitate. Illa ergo à deo præmiū uitæ
accipient, hæc mercedem mortis. Illa dedit deus fide-
libus, ne iterum merita cogites, ut dicitur ad Philippen-
ses 1, Vobis donatum est pro Christo, non solum ut

L. 15
ex p.
in fide l. 15

ANNOT. IOANNIS POMERANI

in eum credatis, sed & ut pro illo patiamini: dignos enim iudicat pro sua bona erga illos bonitate, quos illuminet. Hæc uero ab impijs abesse non possunt, quos deus indignos sua gratia iudicat, & in sua obstinacia & infidelitate dimittit. Sed quare illos suscipit, hos derelinquit: respōdet tibi Paulus ad Rhom. 9. & 11. O homo, inquit, tu quis es qui respōdeas deo? &c.

In die illo.

Martinus: Quia nostro testimonio ad uos in hoc tēpore credidistis. alioqui non est apta sententia, tunc admirāndus fiet Christus in credētibz, quia nūc suscipistis à nobis eius uerbum, qd' testificati sumus ad uos.

Ad quod etiam oramus,

Vt istam uocationem, qua uocauit uos per Euangelium, perficiat cum potētia spiritus sui operantis in uobis ad gloriam nominis eius, & uestram per illum, secundum gratiam eius & Christi. Quibus uerbis uidetur quàm omnia merita à nobis auferat. Vocatio est dei, operatio profectus est dei, cōpletio salutis nostræ est dei, & omnia per Christum. Hæc alibi quoq; diximus, uel in epistola ad Philippenfes.

CAPVT II.

Quia dixerat Paulus in epistola superiore de subito & insperato domini aduentu, & inter cetera

cetera sic: Nos qui uiuimus, qui reliqui erimus in ad-
uentu &c. factum est ut à multis tunc dies domini
crederetur uenturus, adhuc uiuentibus quibus scripse-
rat, quos obtestatur per eundem aduentum, & per
communione Christianam, qua cum Christo unum
iam sumus, & qua Christo aggregabimur in illo die,
ne credant, stulte persuasi uel per spiritum, id est ali-
quem quasi habentem reuelationem de hoc: uel per ser-
monem, uel per epistolam quasi Pauli, ne turbarentur
cogitantes: Si iam uenturus est dominus, quomodo im-
plebuntur scripturae de uocatione omnium gentium?
quomodo uera sunt quae dominus in Euangelio prae-
dixit futura ante diem iudicii, quae apostoli dei prae-
dixerunt? Et nescio quam aliam turbationem in eis Paulus
timuerit, quum fidelium sit eum diem expectare, nisi
quorundam illic adhuc infirmitatem notauerit: quana-
quam satis aperte indicat aliquos deceptores illic tali
hominum opinione abusos fuisse, nescio ad quid: alio-
qui suos non tantum adiuraret, ne hoc ipsum crederet:
dicit ergo, Non adueniet dominus, nisi uenerit defectio
prius &c. Porro hic obiter notandum, quod sicut tunc
turbabatur de subito domini aduentu, ita uenturi sunt
in nouissimis temporibus, quae nunc sunt, qui securi ut
fabulam contemnent, quae de aduentu domini à pro-
phetis & apostolis, atque adeo ab ipso Christo prae-
dicta sunt: contra quos scribit Petrus epistola 2. cap. 3.

Non regere & adiuuare

Nisi uenerit defectio.

Qui nolunt hæc esse scripta contra regnum Papæ, quod hodie plus satis uidemus, accedant huc & iudicent arborem ex fructu, id quod monet saluator. Hoc regnum adeò hodie iniustum est, adeò iniusta quæ cū Euangelio pugnant iandudum adprobauit, & seruari statuit pompam, uoluptates, diuitias mundi ample xari cruce Christi abiecta, ut etiam defensores eius in multis, conscientia arguente, iniustitiam utcunque uideant. Qui & hoc addunt, ut compleant sua peccata, & mensuram iniquitatis, ut soli persequatur Euangelium, & gratiam saluatoris nostri: quem dedit nobis iustitiam, sanctificationem, redemptionem, satisfactionem, 1. ad Corinth. 1. In quo (ut dicitur ad Colossenses 1.) placuit patri, ut omnis plenitudo inhabitaret, & per eum reconciliarentur omnia, in ipsum pacificatis per sanguinem crucis eius & cœlestibus, & terrenis. Et cap. 2. In ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis: qui dicit, Sine me nihil potestis facere. Quid ergo nobis cum traditionibus humanis ad salutem, cum omnia habeamus in Christo, quibus omnia est Christus? Quibus inutilis est Christus, & à gratia excidimus, si in lege queramus iustificari, ut dicitur ad Galatas quinto. Vides quod ne per legem dei quidem est iustificatio: nam ad

hoc data non erat lex ut iustificaret, ut dicitur ad Galatas 3. sed ut per eam cognosceretur peccatum, & transgressio uoluntatis dei, ut dicitur ad Roman. 7. Ipsi tamen pro legibus à se excogitatis, & traditionibus humanis pugnant, & hoc impietati & infidelitati suæ addunt: ut fiant homicidæ, occisis confessoribus Christi, id est illis qui confitentur, & docent nos solæ fide iustificari, & per solam dei misericordiam absque ullis meritis humanis saluari, & traditiones humanas saluti obesse: imò nullam esse salutem, ubi traditionibus confidis, sic pronunciant Christo Matth. 15. Sine causa colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. Et ne forte dicant: Nos talia mandamus, ut homines deum timeant. Respondet deus Esaiæ uigesimo nono: Timuerunt me mandato hominum & doctrinis &c. Sic occidunt siue opere, siue uoluntate, ut ueniat super eos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem omnium martyrum, usque in presentem diem pro Euangelicæ ueritate occisorum. Hæc dicimus propter eos quæ adhuc resipiscere possunt. Debemus enim eis & optare & precari salutem, ut ipsos deus nobiscum illuminet, qui & ipsi in multis adhuc offendimus. Obstinati uero dei iudicio sunt relinquendi, ut quæ sordent, sordescant adhuc. Illud consulimus omnibus, ne pugnent contra ea, quæ non intelligunt: for-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

te dabit quandoque & ipsis deus intellectum: sinant
utraq; crescere, sicut uult Christus, usq; ad messem, &
tunc fiat separatio zizaniorum & tritici: nō sunt an-
Triticum. te tēpus iudices, donec Christus iudicet. Crede mihi,
imò crede Euangelio, triticum est semen Christi, id est
Zizania. uerbum eius, quod cum suis apostolis prędicauit, zi-
zania autem sunt uerba & traditiones hominū, quę
inimicus homo, homo peccati & perditionis, per do-
ctrinas dęmoniorum, dormientibus hominibus, id est
fide (ut sepe monet Christus) nō uigilantibus, super-
Palea et zi seminauit: ut hęc uides Matthęi 13. Nunquam effici-
zania nun- es ut palea & zizania fiant triticum, quę igni seruan-
quam fient tur æterno. Desine ergo & disce probare spiritus nū-
triticum. ex deo sint. Probabis autem non ex traditionibus, aut
antiqua consuetudine, aut ex tuo sensu: sed ex uerbo
dei. Si huic consentiunt spiritus, sunt boni: si dissenti-
unt, sunt mali. Disce scripturis et ueritate agere, sicut
Christus egit & apostoli, non ferro & igni: id quod
possunt & latrones. Igitur si in aliquo inuenero fru-
ctus hic descriptos, num dabis mihi, ut etiam arborem
malam dicam, id est hominem peccati, filium perditio-
nis? &c.

Primum hoc quod obscurius dixit Paulus, tantū qui
tenet, in pręsentia teneat, donec è medio tollatur. O-
mnes exponunt de sublatione regni Rhomanorum,
quod tunc imperabat mundo cum magna potentia

sub Nerone. Erat enim quartum regnū, & quarta be-
stia, de qua Dan. 7. Clarius dixerat ista Paulus Thes-
salonicensibus coram, quæ apertius tunc scribere non
est ei uisum. Ergo sicut uenit Christus sublato prorsus
Græcorum regno, quod erat tertium: ita ueniet Antis-
christus, siue potius, ut hic dicitur, reuelabitur, subla-
to Rhomanorū imperio, quod deficere coepit sub He-
racleo imperatore, quando recesserunt à Rhomanis
qui Sarraceni & Turcæ adpellantur, & defecerunt
à fide per Antichristum Mahumetem, qui se paracle-
tum à Christo in Euangelio promissum asserbat: id
quod stultus ille populus credere potuit. Neceffe est
enim ut credant mendacio, qui dilectionem ueritatis
non suscipiunt, ut salui fiant, nimirū excæcante corda
eorum deo. Mahumetes gloriabatur se interpretem
scripturarum, & nihil debere aliter ex scripturis ac-
cipi quàm ipse interpretaretur, quãdoquidē se ad hoc
à deo missum. Sublato uero in totum Rhomanorū im-
perio, prædicit Paulus non uenturum hominem pecca-
ti, sed reuelandum &c. Si hodie rem spectes, illud Rho-
manorum imperium, quod tempore Pauli erat, abla-
tum est, & omnes sumus sub imperio Papæ, cui & sub-
diti sunt omnes reges & principes nostri: cuius man-
data etiam trepidis conscientijs adorant: qui gloria-
tur se dominum esse totius orbis in loco dei, omnesq;
esse sub certa damnatione quotquot ei non obediunt:

Mahume-
tes.

unus pro
corp.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

neminem esse seruum dei, nisi sit seruus Papæ. Et pro defendendis diuitijs eius, proque confirmanda eius potestate & regno licere hoc sibi, quotquot resistunt & contradicunt filios esse dei, & æternam uitam dignari: qui si sic occidunt & tumultuantur pro illo regno, se potestatem habere super omnia quæ dei sunt: super omnia & sacra, & prophana. Omnem potestatem spiritus sancti à Christo in Euangelio credentibus liberalitate dei datam, ad se primum pertinere ut principem, & neminem ea uti posse, nisi ipse per se aut suos permiserit, adprobauerit, ratificauerit: se posse liberare tot animas ex purgatorio: quo & hoc unum, quod hæcenus Christo reliquerant, auferunt: nempe hoc quod ipse est constitutus à deo (sicut Petrus dicit) iudex uiuorum & mortuorum. Hic uendit pro pecunia, quoties uult, preciosum & Christi & martyrum sanguinem, dum merita Christi & martyrum se distribuere ex thesauro sibi commissio gloriatur, sed pro pecunia: id quod tot bullæ & literæ eius in Germania testantur. Hic adprobat usuras contra legem dei, rapinarum accipit partem pro indulgentijs. Prohibet matrimonia in tam numeroso clericorum suorum populo: unde tot horrenda secuta sunt peccata, ut mundus amplius, uel ipse deus ferre non possit. Populum facit sine matrimonio, & qui uiuat sine manuum labore & sudore uultus sui.

IN EPI. PAULI AD THES. II. 68

egregium scilicet contra deum inuentum, & contra
Pauli excommunicationem, quam legis secunda ad
Thessalonicenses tertio. Prohibet cibos, quos deus
creauit fidelibus ad edendum cum gratiarum actione.
Ordines & sectas confirmat, dignitates & scholas in
sua decreta iurare facit, & omnia iuramentis replet,
ut sibi obnoxias faciat hominum conscientias. Dies
obseruari præcipit, & menses & tempora, dum alijs
diebus ieiunari, alijs feriari uult sub indignatione
omnipotentis dei, & beatorum Petri & Pauli apo-
stolorum. Certe Paulus dicit se talibus frustra præ-
dicasse Euangelium, ad Galatas quarto. Sanctita-
tem ponit in uestibus, rasura, murmure oris, boatu,
ornatu templorum, unctionibus illis, &c. In talibus
enim seruatis docet confidendum, & de neglectis
pœnitendum. Si uero talia contemnas, aut conte-
mnenda doceas, unus infernus ei non sufficit, quò te
detrudat: & (ut semel dicam) ipse præcipit ea, quæ
deus non præcepit, contra Christum, qui dixit apo-
stolis: Prædicate Euangelium. Item: Docentes om-
nes gentes seruare omnia quæcunque ego mandau-
i uobis. Contra Paulum, qui dicit: Etiam si angelus è
cælo, &c. Et seruantibus dat pingua beneficia, præ-
bendas & dignitates magisterij, & doctoratus insi-
gnia, seraphicam sanctitatem, & indulgentias copio-
sas, & annum iubilæum cum remissione omnium

quas tota
domus
scripsit

ANNOT. IOANNIS POMERANI

fides
peccatorum, & uitam eternā promittit. Nō seruantes uero, bonis priuat, omni honore exuit, è mūdo (si fieri potest) expellit, occidit, eternæ dānationi & maledictioni adiudicat, etiam si omnia dei præcepta seruauerint. Et cum fides secundum Euangelium & doctrinam apostolicam sit solius dei cultus, qua soli deo fitur, solus deus timetur, ut conscientia nulli maneat obstricta, nisi soli deo: ut in conscientia nemo regnet, nisi solus deus. Papa pro fide nobis traditiones humanas surrogauit, docens quod per illam salutem consequamur, ut talia omittere timeamus sub poena mortalis peccati, sub poena excommunicationis aut late, aut ferendæ, sub poena eternæ maledictionis. Per hæc ita habet conscientias obstrictas, ut inuenias qui nihil aliud confiteantur, quàm die dominica nō fuisse feriatos: nihil autem ueriti, si dominica die ebrietati & crapulæ, ut alia taceam, studuerint: cum tamen hæc sint contra Euangelium, illud non sit. Item feria sexta non ieiunasse, aut non abstinuisse à butyro. Hic inuenias scortatores, adulteros, publicos latrones &c. qui religiose obseruant ieiunia ecclesiæ, ut uocant, nihil suam interim ueriti malam uitā, qui etiam audeant hæreseos damnare contra facientes, quasi non sint separationes à Christo, scortatio, adulterium, rapina, homicidium, &c. Itaq; his nugis se Christianos uolūt uideri & decipietes & decepti. Itē alius cōfitetur se neglectum legisse

IN EPI. PAULI AD THE. II. 69

gisse horas canonicas, neglexisse aliquot cruces in-
missa sine manipulo celebrasse, in canone uerbis ua-
cillasse, alicubi non attentum fuisse, in uerbis sacratis-
simi illius canonis, qui nihil uerentur euangelium Chri-
sti male legere, & nihil eius intelligere: quibus dicit
Paulus, ut taceant, si non adsit interpres. Et interim
quidam illorum sunt usurarij, scortatores, &c. qui
confitentur quidem quandoque, sed de emendando
non cogitant: de alijs uero iam dictis nugis fatentur,
& ex corde fatentur sese emendaturos. Hæc cum ui-
deamus adhuc, ne dubitabimus fidem illam in deum
per Christum nobis esse ablatam. Vides'ne traditio-
nes & figmenta hominum timeri supra dei præce-
ptum? Nonne hic Papa regnat in conscientijs homi-
num supra deum? Nonne hic sedet in templo dei, ut
deus? Hic trepidant miserae conscientiae ubi non est ti-
mor, & ubi timendum uere esset, nihil timent, aut non
tantum timent. Quin & ipse Papa de uiolato dei præ-
cepto non tanta cura tangitur, quanta de suo. id quod
ostendunt casus illi reseruati, & bullæ coenæ, ut alia
taceam. Nonne hoc est exaltari supra deum? Quod
uero hæc oia faciat ut deus, uel sub nomine dei, ne ipse
quidem negat: quod autem sedet in templo dei, &
ipse gloriatur: Putas'ne deo placitum, quod da-
mnantur ea quæ ipse deus non damnat, & magnifican-
tur ea quorum alia ipse deus ignorat & contemnit,

ANNO. IOANNIS POMERANI

alia etiam damnat? Contra deum ergo talia sunt, & contra Christum, ut non dubites Antichristos esse, qui talia defendunt. Nonne adhuc in speciem meliores possent iudicari pseudapostoli, cum quibus tantum certamen erat apostolis Christi? Qui hoc agebant, ut in confidentiam operum legis Moysi diuinitus data retraherent illos, qui per gratiam domini nostri Iesu Christi sola fide erant iustificati: cum papistæ suis legibus, et somnijs humanis (de quibus non exigit Christus à nobis rationem in illo iudicii die) nos alligant, & conscientias nostras quasi deo uinctas & obstrictas esse uolunt. Hæc est ultima satanæ operatio. Finge nunc uenturum aliquem Antichristum, qui corpora cremet ignis, ledat ferro, tradat in carceres, &c. qui sibi adherentibus det magnas diuitias, &c. quid quaeso amplius faciet, quam iam in hoc papistico regno uidimus? Quid magis horrendum facere poterit contra hominum salutem, quam ut abiecto dei timore, et in deum fiducia, faciat ut suas traditiones, & excogitata somnia timeant, & rursus in eis obseruatis fiduciam habeant, & spem collocent salutis? Hoccine est auferre totum quod Christus dominus nobis factus est? Hoccine est negare Iesum esse Christum, & Iesum esse filium dei? de quo, I. Ioan. 2. Non negant quidem, si nomina spectes, ceterum rem auferunt ei, iustificatorem esse non permittunt, sicut propheta Christum depingunt: quia iusti-

*papa vero
I. uincit
antichristum*

Non nomina sed rem auferunt Antichristi

tiam operibus tribuunt, & dei esse uirtutē negant,
 quem non satis esse ad salutem docēt, ut alibi diximus.
 Sunt ergo Antichristi, de quibus Ioannes dicit. Inter
 quos sunt omnes illi hodie, qui prohibent Euāgelium
 Christi, id est Christi gratiā prādicari: scientes quod
 si illa sola, ut oportet, prādicata fuerit, omnia ipsorū
 somnia & excogitatæ leges à conscientijs hominum
 cadent in perditionem tyrannidis ipsorum. Hæc inte-
 rim satis de fructu, unde arborem cognoscamus omni-
 no diuersam ab illa, de qua scribitur Psal. 1. Aduerte
 rursum quod prādictum est à Christo, uenturos mul-
 tos pseudopphetas, et pseudochristos, siue Antichri-
 stos, id est Christi aduersarios, quos apostoli pseud-
 apostolos nomināt, quod apostoli Christi nō sint, quans
 quā uideri uelint. Sicut qui hodie se episcopos, et apo-
 stolorum successores gloriantur, licet nihil in eis apo-
 stolicum uideatur, licet uerbū Christi, quod mandatū
 est apostolis, ignoret, eo quod nihil in se spiritus Chri-
 sti habeāt: sed sua querūt, & defendūt etiā cum Euan-
 gelij iniuria, & Christi confessorū oppressione. Et ne
 quis Christi prophetiā intelligat solū de illis pseud-
 apostolis, qui iam tum apostolorū tēpore erāt: id quod
 stultū esset, cum similes et ijdē sint, qui simili et eodem
 fructu reperiūtur. Christus de utrisq; prādixit pseu-
 dapostolis siue Antichristis Matt. 24. et Mar. 13. De
 illis, Multi, inquit, pseudoppheta surgēt, et seducēt

pseudo christi
 pseudo prophete
 Antichristi
 pseudo apostoli

ANNO. IOANNIS POMERANI

multos. de nostris uero tunc inquit: Si quis uobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere: surgent enim pseudochristi & pseudoprophete, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errore inducantur. si fieri potest, etiam electi: ecce prædixi uobis. Sic & fama erat tempore apostolorum, quod Antichristus quandoque uenturus esset: idcirco sic scribit Io. episto. 1. cap. 2. Filioli nouissima hora est. Et sicut audistis, quod antichristus uenit, nunc antichristi multi facti sunt. Vnde scimus, quod nouissima hora est. Ex nobis prodierunt, &c. Itaque de multis antichristis, siue pseudoprophetis, siue pseudochristis, siue pseudapostolis sepe legimus. Paulus uero hic, quod quandoque solet, mysterium nobis aperit futurum, scilicet ut omnium antichristorum, pseudochristorum, pseudoprophetarum, pseudapostolorum, tandem unum caput reueletur, sub quo omnes omnium errores & seductiones contineantur, qui seduxerunt orbem, tamen sub nomine dei & Christi transfigurantes se (ut Paulus scribit) in angelos lucis, satanae magistros. Quid ergo est, quod reuelandum hoc capite dicit, nisi quod ad aliqua tempora specie sanctitatis sese occultauerit? Alio qui quomodo etiam hic ad errandum sollicitaretur electi, sicut Christus dicit? Noli hic Iudaeum quempiam cogitare, aut nomine Gentilem, qui in templo dei sedet, & signa operatur, sed mendacia. Et Ioannes dicit, Ex nobis prodierunt, &c.

Caput
antichristi

Vides quàm hæc quasi digito regnum Papæ notent, in quo regno, etiã si sancti quandoq; præfuderint, & rectores fuerint, tamen sic oportuit etiam per electos se duci, qui ueritatem euangelicam non susceperunt. Iudicium dei est, noli cõtendere, prædixit Christus, prædixerunt apostoli. Regnũ autẽ Papæ uoco, ab eo tempore, quo ipse papa sibi monarchiã adscripsit, & traditiones suas Christi gratiæ prætulit.

Defectionem siue discessionẽ, quam dicit Paulus, satis notum est ex. 1. ad Timo. 4. Discedent quidam a fide, &c. Vbi exprimendi rei gratia addidit duo insignia exempla, quibus indicauit qui sint illi desertores fidei, qui attendunt spiritibus erroris, siue spiritibus deceptoribus, non probantes per uerbum dei, spiritus num ex deo sint: sed suscipientes humana pro diuinis oraculis: ut neglecto Euangelio alius dicat, ego teneo cũ Thoma: alius, ego cum Scoto, &c. Alius, hoc opus, inquit, fecit ille sanctus: ergo hoc opere saluabor, &c. qui sequitur doctrinas demoniorũ, dum relicto uerbo dei, traditionibus humanis fidunt, & fidere docet. Semper doctrina demoniorum est, ubi relicto dei uerbo alijs uerbis creditur, quæ cum dei uerbis cõuenire non possunt. Nõ enim deus in re salutis nostræ uult aliud, ut non dicam diuersum, quàm suum uerbũ, etiam si angelus è cœlis, ait Paulus, &c. Hæc doctrina demoniorũ cœpit in paradiso. Dominus dixerat, morieris.

1 Ro 13
propheta
dicit p̄dixit
7 profum...

desertores
fidei

doctrina
Iemo:

ANNO. IOANNIS POMERANI

*Spiritus
Chori
Erroris*

*Demoni
meridiani*

Serpens uero, nequaquam moriemini. Sic & hodie domi-
nus Christus, & spiritus sanctus dicit ubiq; in scriptu-
ris, quod ex sola fide iustificamur, & liberi sumus a
peccatis. Spiritus uero erroris, & doctrinae demonio-
rum dicunt: Non est uerum, quod ex sola fide iustifica-
mur, sed fac hoc, & salutem consequeris: da tantum, si ue-
neris ad illa loca, habebis remissionem omnium peccato-
rum. Si non sic ederis, si non sic uestitus fueris, aut rasus,
damnaberis, etc. Dominus uult suo uerbo credi: serpens
dicit, nequaquam uerum est. Porro non manifesta dae-
monia futura dicit Paulus, nisi quantum ex fructibus pos-
sint deprehendere fideles: sed talia quae possint se figu-
rare in angelos lucis, hoc est demonia meridiana: si-
cut in Psal. uocantur, id est sicut dicit, quae loquentur
in hypocrisi mendacium, sub specie magnae sanctitatis
docebunt quae deus ignorat, quae deus non mandauit:
& fictis abutentur miraculis, & signis, ut hic dicitur,
mendacibus, & in tantum, ut etiam demonum credet
illusionibus contra dei praecipuum. Deut. 13. ubi uidet,
quod deus solet nos tentare signis mendacibus, utrum
diligamus eum an non in toto corde, & tota anima no-
stra. Atq; hac hypocrisi seducunt illos, qui Euangelium
ueritatis non suscipiunt, ut salui fiant. Illos uero qui su-
sipiunt, iam amplius decipere non possunt. Ipsi enim
luce Euangelica detegitur persona demonij meridiana
ni, & deprehenditur esse tenebrosum demonium, quod
ut meridies uisus perstrinxerat humanos. Additur

quoque quod cauterio notatā habebūt conscientia: quā
 enim soli deo debebant consecratā habere, iam adce-
 pto alieno signo, ad traditiones humanas pauētes pro-
 phanā reddunt, et ipsis seruatis salutē promittūt sibi.
 Verum hoc tandem efficiēt, ut in omnibus quæ faciēt
 incerti reddantur salutis, quippe quod conscientia per
 nihil quieta fieri uere & perpetuō possit, nisi per so-
 lam fidem in deum per Christum, &c. Vt uero tandē
 dicam quod cœpi, duobus inquā insignibus exemplis
 eos notauit Apostolus, ne possent perpetuō latere.
 Prohibentiū, inquit, nubere, & abstinere à cibis, &c.
 Audiant hæc papistæ, & resipiscant & ipsi nobiscum
 orent coeternū patrem, ut tandē omni errore et infi-
 delitate dignetur nos oēs explicare, ut solū eius uer-
 bum in mētibus et cōsciētijs nostris glorificetur, &c.

Et reuelatus fuerit.

Non dicit uenerit, ut scias eum ante reuelationē re-
 gnasse, & perdidisse animas: sed nō agnitum pro per-
 ditore animarum, etc. Sic infra dicit: nam mysterium
 nunc operatur iniquitatis. Videbat enim & tunc se-
 ductores & seductos, qui à fide gratiæ dei ad opera le-
 gis deficiebāt magna specie sanctitatis. Cōtra quos in
 omnibus ferē epistolis agit, de quibus ad Philip. 3. ait:
 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisi-
 onem, et Actorū 20. Scio, quod intrabūt post decessio-
 nem meā lupi rapaces ad uos, non parcentes gregi, et

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ex uobis ipsis, id est Christianis, exurgent uiri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Itaque tunc quoque agebat abscondite hoc dæmonium meridianum in illis, qui dilectionem ueritatis non susceperunt, qui aliquid melius quam Euangelium erigere uoluerunt: sed de reuelando hoc errore hic prædicit Paulus. Hic ergo uide, quam insipienter dicant, qui errorem hunc (qui ex diametro pugnat cum gratia Christi) diuturnitate temporis defendere nituntur. Vide quoque quam nihil interpretentur, qui dicunt mysterium iniquitatis hic significare persecutionem Neronis, usque ad Diocletianum, et deinde sub Iuliano apostata, qui arte et astutia persecutus est Christianos, &c. Non hoc erat mysterium iniquitatis, sed aperta iniquitas: de qua etiam tandem ipsi gentiles principes erubescerent.

Homo peccati.

Qui nihil aliud facit suis traditionibus, quam quod facit peccata in conscientijs hominum, ubi uere peccata non essent, si ueritatem dei intelligerent. Fictis ergo peccatis uere peccant, et uere damnantur: quia sic cut credunt, ita fit eis.

Filius perditionis.

Qui nihil facit aliud, quam quod perdit animas, sicut Papa, et Papæ regnum, quod excommunicat, adgrauat, redaggrauat, interdicat, &c. quæ si nihil prodesse

*Misram
iniquitatis*

*Apirm
iniquitatis
diabolici*

3
Fictis peccatis peccatur.

desse uidet, inuocat brachium seculare, ut perdat non
solū animas, sed & corpora. Nam de pecunia nostra
perdita minus querimur: quos uero ditat, magnificat,
indulgetijs donat, canonizat &c. illos grauius adhuc
coram deo perdit &c. Siquidem & eò iam dementiæ
peruenerunt, ut credāt, aut saltem credi uelint, quod
possint quoq; homines mortuos uel excommunicare,
uel canonizare: ne relinquunt deo aliquid iudicij uel
de mortuis.

Qui aduersatur & extollitur super omne.

Id est, antitheos siue antichristos, Lucæ. 11. Qui
nō est mecū, cōtra me est: & qui non colligit mecum,
dispertit. Nam Paulus hic protinus se exponit, cuius
aduersarius sit: effertur, inquit, supra omne quod dici-
tur deus, aut religio siue cultus dei (ut Martinus) Sui
enim præcepta supra dei præcepta uult seruari, suas
traditiones ualere uult, & trepidis adorari conscien-
tijs, quod deus non uult. Euangelium prædicare non
pmitit, id est merā Christi gratiā: qua cognita, impie
traditiones, & illa episcopalia spectra protinus à con-
scientijs, ut fumus euanescent, & detecta personari-
dētur illi magni dii: qui ueri dei cultū, id est fidem,
qua sola deus religiose adoratur in spiritu & uerita-
te, non carnali cultu, & ficta falsaq; id est ab hominib-

Chorus dei

ANNO. IOANNIS POMERANI

bus excogitata religione. Hunc inquam cultum nobis abstulerunt, & mera ludibria pro cultu dei nobis exrexerunt, in quo non deus sed ipsi coluntur & dicuntur. Quid enim aliud uolunt cāpana, organa, altaria uestes, cantus, unctiones, rasura? &c. ut his omnibus nescias quid agant, id quod ne ipsi quidem sciunt. Nam certi in suis conscientijs, quod talia deo placeant, esse non possunt: quia non habent dei mandatum, quod talia facere debent: aut saltē uerbum dei, quod talia deo placet. Quod uero facere deberet, scilicet predicare Euangelium, hoc ignorant, cōtemnunt, prohibent. &c. qui & hoc audire coguntur, uelint nolint à deo, Populus hic me labijs honorat &c.

Ita ut in templo dei sedeat.

In tēplo dei, quid significet, in Paulo satis notū est: ex. 1. ad Corin. 3. Nescitis, quod templum dei sitis. & spiritus dei habitat in uobis? Si quis templum dei uiolauerit (qd' uiolatur mala doctrina, Euangelio adificatur) disperdet illum deus. Templum dei sanctū est, quod estis uos. In dei ergo templo sedet, qui in conscientijs regnare uult, ubi solius dei locus est, & solus deus regnare debet. Lucæ 12. Ostendam uobis quem timeatis &c. 1. ad Corin. 7. Precio redempti estis, nolite serui fieri hominū. Quapropter uanum est, quod quidam putāt, Antichristum reaedificaturū templum Hierosolymis, & sessurum in eo: cum iam sciamus

Exm. pharisæus
Monachus
Sacerdos
qualis si
cuius
templum
quod in se
continetur
credendo

Credens
Jo: 14
Hb: 3

1 Co: 3. & qualis si templum
2 Co: 6

quod sit templum dei in Paulo, quasi uero Paulus templum dei appellasset, quod antichristus edificaturus esset: sed nec corpora nostra debemus consecrare papæ, Frā cisco, Dominico, &c. ut non solum nō habeamus caetero notatam conscientiam, sed & corpus sit absque notis, separantibus nos aliqua religionis specie à fratribus. In Christo enim non est Iudæus neque Græcus, &c. ad Galat. 3. An nescitis (inquit) 1. ad Corin. 6. quod corpus uestrum templum est habitantis in uobis spiritus sancti, quē habetis à deo? & non estis uestri iuris ipsi: nā empti estis precio magno. Glorificate itaque deum in corpore uestro, & in spiritu uestro, quæ sunt dei. An nescitis, quod corpora uestra membra sunt Christi? Cur igitur tollens membra Christi, faciam scorti membra? Si hoc de corporali fornicatione sentit, multo amplius uerum est de spiritali, quia quod dei est, idolis tuis tribuis. Quis enim te nisi diabolus docuit, ut in iniuriā fratrum sectas facias, quasi tu reliquis sis melior aut sanctior? Terreat uel quod in psal. ad deum dicitur: Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Atque zelotypus est deus, sibi soli uult seruari fidem, adulterā non sustinet, nec carnalem etiā sustinere nos uoluit, etiam si se sibi inungat, ut dicit propheta.

Quem dominus Iesus conficiet.

Ut scias, non nostrarum esse uirium, ut liberentur conscientie ab Antichristo: est Christus hic inuocandus.

K 2

Corpi.
Aliud
universum
propi
bunt ab
violenti
in subd.

ANNO. IOANNIS POMERANI

qui non est brachium seculare, sed brachium domini,
sicut Esaias uocat cap. 53. Stulte ergo agunt & sen-
tiunt, qui huic pesti armis carnalibus mederi tētant.
Ius tamen gladij in papistas, qui uim inferunt, sic per-
mittimus, ut hoc nō dicatur defensio euāgelij, quod sic
defendi se nō permittit, sed dicatur defensio oppresso-
rū. Christus, inquit, cōficiet aduersariū, qui euāgelij
gratiam abstulit, & cōficiet spiritu oris sui, id est uer-
bo spiritus: qd' ex ore eius prodijt, quod & ipse p se
se docet fideles in cordibus, hoc est suo sancto euāge-
lio, sicut hodie. Sed heu nimis tā ineffabili gratiā in-
grati & uidemur & sumus. Vbi enim iā rursum prae-
dicatur merum & solum euangelium Christi, quod
Christi ore nobis datū est, & datur, illa humāa figmē-
ta, & doctrinā demoniorū, quae in hypocrisi locuta
sunt mēdaciū, p̄tinus euanescent ut fumus, & sic occi-
ditur Antichristus in conscientijs & cordibus fidelium:
sicut & Esaias dixit cap. 11. de Christo: Et spiritus las-
biorū suorū interficiet impiū, & percutiet terram,
id est terrena sapientes, spiritu oris sui: Euangelio igi-
tur occiditur, & perit eius regnum, nō gladio carnali
scilicet. Verum oportet impios multos esse, in quibus
hoc uerbum spiritus nihil operabitur, nihil occidet:
sed manebit Antichristica opinio, usq; ad iudicij Chri-
sti diem, quando claritate aduentus eius intotum abo-
lebitur. Hec satanae operatio.

gladii
papi-
stas
violenter
in defen-
su
oppressorum

In iis qui pereunt.

Consolatio est quod suscipientibus Euangelium cum dilectione, id est, diligentibus Euangelium, siue ueritatem dei, non foris solum audientibus, ista potentia et efficax error, et signa mendacia non nocebunt, etc.

Vt iudicentur omnes qui non credunt ueritati.

Vides hic horrendum dei iudicium, sed occultum, aduersus eos qui non credunt ueritati, quos (quia seduci non metuunt, et errores amant, et defendunt) amplius seduci oportet, nec possunt unquam resipiscere. Non enim probauerunt habere deum in notitia etc. Rhom. 1. Hoc est quod Ioan. citat cap. 12. ex Esa. Excæcauit oculos eorum etc. Vnde et Ioan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est. Iudicia hæc dei sunt. Sunt enim quidam qui non solum non diligunt ueritatem, contra quos hic horrende loquitur: sed etiam quam ueritatem uidere possent et agnoscere, blasphemant: quod peccatum, quia in spiritum sanctum est admissum, non remittetur in æternum, ut dicitur Marci 3. de quo alias diximus in psalmo: Deus meus laudem meam ne tacueris.

Nos autem debemus gratias agere deo.

Illos qui credunt ueritati, ait esse ex electis ab æterno, sicut uidet ad Ephe. 1. Et eos ipsos non esse seducendos, ad tempus aberrare possunt oues, sed non deserit pa-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

stor bonus, ut errore nostro docti sciamus quid debeamus luci Euangelicæ, & saluatori Christo. Nos autem ne ingratisimus.

Per sanctificationem spiritus.

Id est, internam sanctificationem, non per carnales operum iustitias, & hypocrisin illam sanctitatis. Id quod exponit addens, ac fidem ueritatis: id est ut credamus soli uerbo dei, non humanis doctrinis.

Ad quod uocauit.

Elegit ab æterno, sed uocat per prædicationē Rho. 8. Quos prædestinauit, hos & uocauit &c. Vocauit autē dicit ad acquisitionē gloriæ Christi, ut eius gloriā possideamus, & eius gloria nostra sit: qui scimus gloriā nostrā, gloriā carnis & operū nostrorū esse coram deo confusionē & ignominiam, & gloria dei indignos, qui aliquid suæ gloriæ in se agnoscūt: ut qui gloriatur, in domino gloriatur. De hac autem gloriā sæpius diximus.

Ipse autem dominus noster
Iesus Christus & deus.

Profectū & perseuerantiam eis per deū exoptat.

CAPVT III.

Vt sermo dei currat.

Hoc est quod dicit Matth. 9. dominus: Rogate dominum messis. Nisi enim deus miserit, nemo

IN EPI. PAV. AD THES. II. 76

feliciter, id est cū fructu auditorum prædicabit. Quos
modo enim prædicabunt nisi mittantur? ad Rho. 10.
Orandus ergo est, &c.

Et ut eripiamur ab?

Nō hoc pro se orat Paulus, qui paratus erat p̄ Euangēlio
mori, ut uides ad Philip. 2. Sed p̄ salute illorū,
qui adhuc indigebāt uerbo dei, ut scribit ad Philip. 1.
Permanere, inquit, in carne necessarium est propter
uos. Sunt autē absurdi homines, qui non solū pugnant
cōtra ea quæ dei sunt, quæ nō possunt intelligere: sed
etiam contra omnē rationē, sic enim excacātur, &c.

Non enim omnium est fides.

Hic locus confortat pusillanimes, ne scandalizentur
in hoc quod pauci credunt. Nemo enim potest uenire
ad patrem, nisi per Christum, Ioan. 6. & tamen ueritas
& promissio dei manet. Non potest deus inueniri
mēdax, aut infidelis: ut maxime omnes infideles sint,
id est non credant dei uerbo & promissioni. de quo dī
xi in fine epistolæ primæ. Id quod Paulus ad Rho. 3.
sic expressit: Quid enim si quidam illorum non credi-
derunt? &c.

Qui stabiliet uos.

Vides illud ubique in Paulo, atq; adeò in tota sacra
scriptura, domini scilicet esse p̄fectum salutis nostræ.

ANNOT. IOANNIS. POMERANI.

& perseverantiam, cuius est & initium, sicut alibi diximus, &c.

Præcipimus autem vobis fratres
per nomen.

Inordinatos vocat, qui præter ordinem aliorum vivunt, id est, qui cum alij vivant ex labore manuum, ipsi ex labore aliorum vivere volunt, inuento aliquo pretextu, quo hoc eis iure debeat. Hos vitari iubet, nec solum iubet, sed etiam adiurat per nomen domini nostri Iesu Christi: nimirum præsentens, quanta pestis Christianæ reipublicæ ex tali ocio erat proditura, ut hodie perversa appellatione sacros ordines, & ordinatos illos solum appellemus, quos hic Paulus inordinatos vocat. unde & de se scribit: Non inordinate gessimus nos inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam, &c. Tales rursus sunt in ordinem redigendi, sicut hodie ultro redigunt sese multi, ut hic quoque, sicut & in reliquis præstigiū mundo, & fabula videri digne ostendantur fuisse, scilicet absque ordine Christiano, qui se solos in ordine esse, & in ordine sacro, siue etiam sacratissimo iactitabant, quos tantum abest ut Paulus pro sacris haberi velit, ut etiam cum adiuratione vitandos esse præcipiat. Tales enim nobis suis doctrinis, scriptis, traditionibus, & hypocritica conversatione confirmaverunt illam fidei defectionem,
de qua

de qua supra diximus: Ita, ut nemo resipiscere potuerit, nisi tādē iam misere deo, reddito nobis sacro Christi Euangelio.

Non quod id nobis non liceat.

Nullis ex iure Euangelico debetur uictus ex labore alieno, nisi prædicatoribus et doctoribus uerbi dei: qua tamen libertate Paulus sæpe uti noluit, ne inordinati illi eum exemplum habere uiderentur: qua de re plura scribit. 1. ad Corin. 9. cur noluerit uti suo iure, & 2. ad Corin. 11. etiam Gal. 6.

Quod si quis non credit sermoni nostro.

Nota hic Christianam siue euangelicam excommunicationem, quæ debet fieri in eos, qui scādalum sunt ecclesiæ dei, & non in miseros & pauperes, ut nunc sit ab illis qui digni sunt ipsi excommunicatione, & quos deus pro excōmunicatis habet, quia dilectionē ueritatis non suscipiunt. Hæc uides Matth. 18. Si, inquit, ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Ne hoc intelligas, ut papistæ intelligunt, quod talis sit ultra infima tartara deturbandus. Vide hic sanam interpretationē: ut (inquit) pudore suffundantur (id est, melius est nobis cum ignominia crucis obprobria ferre, quàm cum gloria mundi damnari) id est, ut discat agnoscere suum erratum, neq; uelut

ANNOTAT. IOANNIS POM.

inimicus habeatur, cū quo non liceat colloqui, ut p-
pistæ docēt: sed admonete ut fratrem, ut resipiscens fi-
at alijs fratribus similis et æqualis. Quod uero Ioan.
epistola. 2. prohibet, ne aue ei dicamus: intellige de
adulantibus, et peccata fratrum dissimulantibus, qui, ut
dicit, cōmunicant eorum operibus malignis. Et præ-
terea de illis illic solum loquitur uitandis, qui non per-
manent in doctrina Christi, & qui Christi doctrinam
f. 11 nō habent. Sunt autē, ut dicit, multi doctores, qui exi-
erunt in mundum, qui confitentur Iesum non uenisse
in carnē: ut sunt hodie omnes qui alias satisfactiones,
& operum iustitias nos docentes, non permittunt no-
bis quod Christus in carne sua satis fecerit, non pro
nostris tantum peccatis, sed etiam totius mundi, ut dicit
Ioannes epistola prima. Et quod Christi solo meri-
to, non nostro saluamur. De talibus loqui Ioannem nō
dubito, erant enim tū pseudapostoli. De quibus uidet
in omnibus ferē apostolorum scriptis.

Ipse autem dominus pacis.

Quare dominus, siue deus pacis dicatur, diximus
epistola superiori.

FINIS.

IN PRIO

REM AD TIMOTHEVM EPI-

stolam Annotationes Ioannis Bugen-
hagij Pomerani.

ARGVMENTVM.

TIMOTHEVM APOSTO-
lum, id est, episcopum siue predica-
torem, à se ad hoc ordinatum Paulus
instruit quid doceat, nempe fidē tan-
tum & charitatem, reiectis fabulis
& inutilibus quæstionibus, & pugnis uerborū, & di-
sputationibus inanibus pro ambitione & auaricia ins-
titutis, quæ pestes sunt synceræ in Christum fidei, &
in proximum charitatis: neue admittat doctrinas dæ-
moniorum in hypocrisi loquentium mendaciū, quas in
nouissimis tēporibus regnatos predicit. Hæc spar-
sim in epistola, cap. 2. de oratione cōmuni instruit, &
quid mulieres deceat erga uiros. In tertio, Episcopos,
& Diaconos Christianos depingit cū eorum uxori-
bus, familia & liberis. In quinto modum monendi sin-
gulos præscribit, & uere uiduis prouideri uult ab
ecclesia. Docet quoque Episcopos, qui laborent in-
uerbo & doctrina, esse dignos, quibus uictu & ami-
ctu prouideatur, & de iudicio episcopi in peccantes
subdit. In sexto docet, qd serui, qd diuites monēdi sint;

ANNOT. IOANNIS POMERANI

præterea, quæ de doctrina Christiana interserit: ut supra dictum est.

LOCI INSIGNIORES SVNT.

Primus, quæ sit doctrina Christiana, & quæ prophana, locus maxime necessarius, ne fiducia operam legis, iustificatorem deum negemus, aut inani disputatione & pugna uerborum, & inutilibus questionibus, fidem simul lædamus et charitatem, cap. 1. 4. & 6. Secundus, quod lex iusto non est posita, sed iniustis, cap. 1. id quod ad Gal. 5. sic legis: Si spiritu ducimini, non estis sub lege: manifesta sunt autem opera, &c. Tertius, quod blasphemia & contumelia & persecutio contra Euangelium Christi, non noceant auctoribus suis, qui errantes per hoc putant se obsequium præstare deo, modo postea cognita ueritate resipiscant, ut Pau. Alij uero qui scientes contra ueritatem pugnant, & blasphemant, peccant irremissibiliter in spiritum sanctum, ut est in euangelio. Verum hic non est nobis præcipianda sententia. Hic locus hodie scitu necessarius est, cap. 1. Quartus, quod pro omnibus est orandum. Item pro regibus & prælatis, ut sub eis nobis quiete uiuere liceat. Deus enim nullum statum reiicit: sed ut ex infimis, ita & ex sublimibus quosdam ad sui agnitionem perducit, cap. 2. Quintus, habitus mulierum, & ut sint in omnibus uiris subiectæ, cap. 2. Sextus, officium & spectata conuersatio Episcoporum & Diaconorum,

IN EPI. PAULI AD TIM. I. 79

eorum uxorum, liberorum & familie, cap. 3. Septimus, doctrina demoniorum. Satis hodie notus locus, cap. 4. Octauus, pietate ad omnia ualere, parum uero corporis exercitationem, locus magis necessarius, quam uideatur, cap. 4. Nonus, de uiduis, cap. 5. Decimus, quod necessaria uitae debetur doctoribus ab ipsis auditoribus, cap. 6. Undecimus, de accusatione & iudicio in peccantes, cap. 5. Duodecimus, quod neque serui, neque diuites alieni sunt a regno caelorum, etiam in ipsa seruitute, & in ipsis diuitijs, modo sequantur quae Paulus monet, cap. 6. Praeterea qua comitate agendum sit cum omnibus, principium cap. 5. ostendit.

CAPVT I.

Paulus apostolus Iesu Christi.

HAc inscriptione suum uerbum commendat Timotheo, & omnibus lectoris epistolae, ut certum simus hoc esse uerbum dei, non hominis: quandoquidem doctrinas et mandata hominum reijcit deus in Esaia, & Christus in euang. & lex non patitur aliquid addi uerbo dei. Dicit ergo se apostolum esse Christi, & sibi commissum esse apostolatum, id est officium euangelij praedicandi a deo. quasi diceret, non uenio mea referre, sed quae mihi commissa sunt a deo.

Deum saluatorem uocat, quia ipse per Christum seruat, siue saluat nos: & sicut dicitur de Ephe. 1. fecit nos de-

29

de. 6

pe. 44

ANNOT. IOANNIS POMERANI

lectos in dilecto filio suo. Et Christū uocat spem nostram, quia qui Christum non habent, in desperatione uiuūt, sicut ad Ephe. 4. Qui desperant, semetipsos tradiderunt in impudicitiam &c. Hypocritæ quoque fingunt se sperare, sed ueniente tentatione, spem nō habent, quia Christū non habent. Germanū, id est uerū, nam Christū recte didicerat ex doctrina Pauli, qui se ob id eius patrē scribit. Qui germani filij in fide sunt, parabola de seminante, Lucæ. 8. declarat.

Gratiam & misericordiā (quæ est, quod gratis nobis donantur peccata, & heredes simus regni absque omni merito) necessario sequitur pax mētis & conscientiarum, quæ exuperat omnem mentem. Non enim oculus uidit, nec auris audiuit, &c. Nisi uero gratiam dei, & misericordiā te consecutū credideris, nunquā pacem habebis. Consecutum inquam, nō ex tuis meritis, iustitiæ studio, &c. sed à deo, qui tantum nos diligit in dilecto filio suo, ut pater noster non solum appelletur, sed reuera sit: ut nihil trepidemus ad tantam maiestatem, qui ex misericordia eius sumus filij. Et à domino Iesu Christo domino nostro, sub cuius dominio & imperio totus exercitus inferorū, dei filijs, et Christi seruis præualere non potest, &c. Atque hic uidetur Christum non solum dominum dici, ne quis contemnat eum, quia uidet hominem factum: sed etiam dominum nostrum uocat, ut etiam agnoscas eum protectorem,

Germani

Christus

imò & te dominum, & regem in ipso, qui potens sis
supra peccatū, mortem, & infernum &c.

Ne diuersam, &c.

Vel ne aliam sequantur doctrinam, ut uetus habet
translatio. Ne aliter doceret, prædicationi euangeli-
cæ siue fidei nihil uult addi, quantacūq; specie picta-
tis: id quod tū quoq; nitebantur pseudapostoli. Vnde
ait ad Gal. 1. Etiā si angelus è coelis &c. Nimirū præ-
sentiebat fidem Christi, doctrinis humanis abolendā,
ut factum cernimus. Idcirco summe notandum, quod
hic dicit, ædificationem dei esse per fidem, sentiens re-
liqua omnia, quæ docentur, esse destructionem. Ædi-
ficatio est doctrina salutis: destructio, impia doctrina,
& salutis uastatio, ut saepe uides in Paulo. Hanc fidei
ædificationem duo hominum genera impediunt, uel
etiam destruunt ædificata. Nam alij docent fidere in
operibus legis: quia lex à deo data, non potest nō esse
bona & necessaria. Quibus respondet, quod usum le-
gis bonæ ignorent. Fidem oportet doceri, sine qua le-
gis opera, quemadmodū lex exigit, fieri nō possunt.
Fides enim spiritum impetrat, legis impletorem: ubi
uero habueris fidem, iam nulla lege teneris, ut nemi-
ni quicquam debeas, nisi ut proximum diligas, ad
Rom. 12. Et hoc præstabis, non solum quia debes, An fontes
quia lex iubet: sed & quia uis, nimirum sic trahente plectendā
spiritu uoluntatem tuam. Hoc est quod hic dicit, lege sint.
iusta non est posita, sed iniustis, qui uel puniuntur, uel

*fides spiritum
impetrat*

ANNO. IOANNIS POMERANI

occiduntur secundum legem: ut non sit opus querere,
an sub nouo testamēto sint fontes plectēdi, quū cōstet
adulteros, fornicarios, homicidas sub nouo testamēto
non contineri, ad quod pertinent soli iusti per fidē, id
est credentes, cōtra quos nō est lex. Dēinde cū multa
ex lege praeceptant, intentionē legis & caput egregie
negligunt, quae est, ut dixi, charitas in proximum, sed
non foris simulato opere ostensa: sed, ut hic definitur,
ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.
Vides quod ne eleemosyna quidem quantuncūq; co-
piosa, prosit sine fide (quicquid enim non est ex fide,
peccatum est) & charitatis opera quae uidentur, non
esse charitatem, nisi ex corde & conscientia, quā fides
purificauit, non ficta ueniant. Ii, inquit, deflexerunt
ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, sicut &
hodie operum praedicatores & doctores, non intelli-
gentes quae loquuntur, nec de quibus adseuerant. Prae-
cepta quidem proponunt, & legem siue mandata mo-
rum: sed unde tibi detur, ut sic uiuas, non docent. Inue-
nies hodie qui nihil querant in sacris literis praeter
moralia, quae dēinde similia putant ethnicis, Aristote-
licis, aut Senecae praescriptis: qui tamē nesciunt, quid
Paulus in tota epistola ad Rhoma. uel Gal. dispute,
aut quid Christus uelit, dū fidem, id est fiduciā in deū
ubiq; praedicat: aut quid sit quod hic Paulus dicit, cha-
ritas de puro corde, & conscientia bona, & fide non
ficta,

ficta. Nam, ut inquit, quod à talibus aberrauerunt, deflexerunt ad uaniloquium, &c. Sed de his hactenus.

Alij uero docti ex sacra scriptura, sciunt non fidens dum operibus, sed soli dei misericordiae, & quidem recte: sed curiosi & superstitiosi inania uocabula inueniunt, quæ literæ sacræ non nouerunt, & scientiam iactant, contra quos in fine epistolæ dicit, deuitas prophanas uocum inanitates. Item fabulas sequuntur, id est, alia extra sacras literas: qualia multa commenti sunt Iudæi, qualia etiam multa nostri habent quasi historiam. Et præterea genealogias quærunt nunquam finiendas, id est de quibus ex sacris literis non potes esse certus, quas alius sic, alius aliter computat, & quisq; sua præfert: quæ, inquit, quæstiones & dubiū generant, & nullam ædificationem. Item sunt, quorum magnus est numerus, qui magno animi negotio, nihil nisi uanas quæstiones sequuntur ex sacris literis, nusquam non hæsitantes, dum etiam nodum in scirpo quærunt: interim uero quàm certissimam uident sanam doctrinā, & apertū Euangeliū, id est luce clariores: dei Christiq; promissiones in utriusq; instrumenti pagina relinquunt. Qui in hoc periculo sunt, ut uerendum sit eis, ne dum pugnas sequuntur uerborum, relictis illis, ex quibus ædificari possent, tandem incipiāt de ueritate sacræ scripturæ dubitare. Et dū umbram sequuntur, ut canis Aesopius, ueritatē & rem ipsam:

ANNOT. IOANNIS POMERANI

id est, fidē amittāt, quorū adhuc peior est causa, si per
hæc sua lucra sectantes, alij alijs sese præferre contem-
nāt. de quibus cap. 6. sic dicit: Si q̄s aliter docet, &c.

Ex corde puro.

Vbi enim est fides non ficta, ibi est & cor purum: si-
cut Petrus dicit: Fide purificans corda eorum. ibi est
& conscientia bona. Qui enim sibi recte conscius est,
qui deo non ex toto corde fidit? Porro fidē non fictam
dixit, id est ueram: cōtra illam quæ hodie uulgo iacta-
tur, qua ad sentiuntur historie euangelicæ: sicut alijs
historijs, & illis quæ gesta narrantur de Thurca, de
Alexandro, de Iulio papa, &c. quæ potius opinio est
de Christo, & fides historica, uel potius ficta fides,
quàm fides illa iustificans, quam soli norunt credētes.
Hinc fit, ut nostri libentius audiant fabulam narrari,
quæ exempla uocāt, quàm textum euangelicum: quia
quam fidem Euangelio habent, etiam habēt illis fabu-
lis non aliam, & ferè minorem.

Et gratiam habeo.

Hic locus nobis proponitur à Paulo, ne ob quam
libet etiam uitam, & quæcūq; peccata desperemus,
modò ueniamus ad Christū, ut Paulus. Hic uide quàm
sint omnia dei, ut hic nihil præsumas, sicut illi qui stu-
tè putāt sese posse ad Christum aditū habere, quādo
cunq; uolunt, contra Paulū, dicentē: Non est uolētis,

Rom. 9

ficta fides

Opinio

historia

neq; currentis, sed &c. Primum dicit, qui me potētem reddidit per Christū: deinde, qui me fidelē iudicauit: item, misericordiā adeptus: itē, exuberavit supra modum gratia &c. itē: Christus uenit peccatores saluos facere, &c. Nō nobis domine nō nobis, sed nomini tuo Psal. 113. da gloriā. Super misericordia tua & ueritate tua: id quod Paulus hic sic dicit: Regi autem seculorum, &c.

Immortali regi.

Ergo regnum eius est in eternū. Inuisibile ergo regnum eius non est de hoc mundo, sed spirituale. Soli sapienti, ergo prater eum & extra eū omnia sunt stulticie plena: ut nihil sapientie uera sit, ubi ipse non illuminat: & ut sic dicam, sapientificat. Et de Christo predictū erat, Hierē. 23. Et regnabit rex, & sapiens erit. Ex Heb. sanctificator erit.

Iuxta prophetias.

Intelligūt, iuxta ea, quæ spiritu prophetie ante de hoc cognoui, quando te feci episcopū, ut secundū ea agas. Ego autē & hic, & infra cap. 4. intelligo prophetias doctrinas spiritus dei, siue reuelationē scripturæ, quam à Paulo uel aliter acceperat Timotheus: sicut prophetiā accipi diximus in Esaia. Vnde ex græco hic legi potest iuxta prophetias, quæ ad te præcesserūt: id est ut ambules secundū doctrinā quā accepisti, & quam habes, ut eam ipsam defendas cōtra aliter docentes:

Vide Annotationes eiusdē in Esaia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

idq; facias in fide, & bona cōscientia, quæ duo separari non possunt. Nā, ut inquit, qui cōscientiam bonam repulerunt, id est qui audent aliud dicere, aliudq; facere, quàm quod in corde nouerunt, unde aliquid præ cæteris uideantur, unde cæteris superiores per cōtentionem adpareāt: id quod hodie multum uulgare est. Sed Paulus hic uocat blasphemiam. Hi, inquit, qui bonam conscientiam repulerunt, naufragium fecerunt circa fidem: id est, etiam in eo periclitati sunt, quod intus in corde sciuerunt, & tandem perdiderunt.

Hoc præceptum,

Scilicet, ut supra, ut denuncies quibusdā &c. ut commendes gratiam Christi peccatoribus, sicut ego, absq; operibus legis, &c. Vel potes referre ad hoc quod sequitur: ut milites, &c.

Hymenæus & Alexander.

Qui scientes, contra ueritatem quam sciuerunt, solent contendere.

Tradidi satanæ.

Sicut Corinthium, qui duxerat nouercam suam: de quo uide in annotationibus Philippi. Hanc tamen excommunicationem, sicut & illam, ostēdit esse utilem, cum dicit: Ut discant nō blasphemare. Hæc non est pænitentia, quam hodie uidemus excommunicatio, &c.

O Ratio est cordis desyderium pro re à deo im- *Oratio qd.*
petranda. Hoc desyderium si uerum est, nun-
quam cessat, donec à deo quod desyderat, accipit: hoc
est quod Christus dicit, Oportet semper orare, & nō
deficere. Qui non desyderat, nihil orat, ut maxime
multiloquio aëra cōpleat: qui uero desyderat, etiam
à uerbis quandoq; nō abstinebit. Hinc fit, ut generali
uocabulo orationem uocemus quamcunq; cū deo col-
locationem, etiam cum laudamus in psalmis & canti-
cis spiritualibus: id est, quæ fiunt in cordibus. Nam ut
nunquam cessamus desyderare misericordiam & no-
bis & proximis: ita quoq; semper, ne nostra uidea-
mur querere, desyderamus sanctificari nomen patris
nostri. In omnibus ad deum fiat uoluntas tua &c. Ins-
truit ergo hic Paulus episcopum, quod moneat suos
auditores, nempe hoc, ut in primis orent. Quomodo
enim intelligent Euangelium, aut dilectionem conse-
quentur in deum & in proximum, nisi postulauerint
à deo spiritum bonum? Ut hac admonitione primum
omnium discant omnia ex deo pendere, cum audiunt
omnia à deo postulanda. Orent autem pro omnibus
hominibus, etiam inimicis: id quod uera postulat chas-
ritas. Nec excludant ab oratione reges & principes,
licet impios. Primum, ut quam pacē eis p ostulam us
ueniat quoq; ad nos, & sub eis uiuamus in pace, quans

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sum per pietatem ad deum, & honestatem ad proximum liceat. Ne intelligas propter carnis pacem, quod ad homines attinet, cedendum esse pietati & fidei, siue conscientie. Deinde, quod hoc quoque acceptum est deo, ut pro omnibus oremus sine acceptione personarum, siue sint iudei siue gentes, siue serui siue principes. Quia sicut ipse solus deus est, & omnium sine acceptione dominus: ita omnes homines uult ad agnitionem sui peruenire. Quapropter nos neminem excipere debemus, ne reges quidem impios, cum ipse neminem excipiat. Sic oratur pro Nabuchodonosore, & Balthasaro, Baruch. 1. Item, quia unus est mediator inter deum & hominem, qui se dedit redemptorem pro omnibus. Ergo rursus nos neminem excludere debemus, cum oramus pro salute hominum, &c. scientes hoc ipsum & deo patri, & Christo, quem pater dedit mediatorem, placere.

Deprecationes.

Sic distinguunt, ut deprecari sit orare, ut malum auferatur, obsecrare ut bonum ueniat, interpellari, conqueri de his que nos ledunt: gratias agere de beneficiis acceptis: id quod ferè rationes uocabulorum postulant.

Omnes uult saluos fieri.

Cunctos homines uult saluos fieri, siue seruari, & ad agnitionem ueritatis peruenire: ergo iussi sunt apostoli predicare Euangelium omni creature: Sed multi sunt uocati, pauci uero electi. Quomodo autem hoc con-

*Etiam pro
impis prin.
uult orari*

*deprecari
obsecrare
interpellari*

uenit cū eo quod Rho. 9. dicit Paulus, Cuius uult mise-
retur, & quem uult indurat? Respōdeo, quod unus lo-
cus in scripturis obscurus, non est omnibus alijs claris
obijciendus. Tota scriptura habet impios damnari,
pios siue credentes saluari: illos iudicio dei, hos miseri-
cordia. Intelligendum ergo quod dicit, Vult omnes
homines saluos fieri &c. De hominibus omniū statu-
um, id quod hic cohæretia textus postulat. Orate pro
omnibus, etiam pro regibus &c. quia hoc placet deo:
qui nullum statum mundi reijcit: quandoquidē & iu-
stos reges fuisse constat: ut Dauidem, Ezechiam, &c.
Omnes ergo hoīes, id est ex omnibus statibus homi-
nes, & præterea nō solū Iudæos, ut ipsi Iudæi putāt:
sed & gētes per totū orbem. Sic & de Christo dicit:
Qui dedit semetipsum preciū redēptionis pro omni-
bus. Vide, si placet, annotationes. Philippi ad Rho. 8.

Vnus mediator.

Vnde ergo nobis tot mediatores quidam fecerunt
sine scriptura, & sine uerbo dei? quibus non occur-
rit, quod Christus orat pro nobis, & intercedit, ut
mediator: & solus mediator inter deū & hominē, qā
solus est deus, & homo: id quod nullus aliorū sancto-
rum esse potest. Quant sancti qui sunt in terris pro se
mutuō, & exaudiūtur à deo, sed per Christū media-
torem, sicut ipse promittit: Si quid petieritis patrem
in nomine meo, hoc faciet, &c. De defunctis sanctis,

Sancti in
terris

Ioan. 16.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

qd' orēt pte, scripturā & uerbū dei nō habes. Quandoquidē scriptura Christū tibi cōmendat pōtifice qui ingressus est in cōlū, ut illic se offerat uultui patris p nobis, ut dignissime tractat epistola ad Heb. Qui interpellat pro nobis, Rho. 8. Quē aduocatū habemus apud patrē, qui est propiciatio pro peccatis nostris, 1. Ioan. 2. Et propiciatorium nostrum, ad Rho. 3. Et thronus gratiæ, ad Heb. 4. Et præterea solum deum inuocandum esse tota scriptura & præcipit, & testatur, nec aliud exēplum in scripturis habes. Cur ergo ad illa defleſtis quæ nescis, relicto illo quod certum tibi offertur? In iniuriam certe Christi alios in cōlo posuerunt mediatores. Et Paulus aperte dicit, Vnus deus unus mediator.

Vt esset testimoniū tēporibus suis.

Id est, ut hoc mysterium redemptionis Christi, quæ redimuntur omnes homines: id est non solū Iudæi, sed etiam gentes, reuelaretur mūdo, tempore à deo ordinato: sicut de hoc mysterio reuelando in epistola ad Ephē. & alibi scribit, & hic infra cap. 3. Ad quod mysterium reuelandum dicit Paulus se doctore missum à deo gētibus. Doctore inquam in fide, nō doctrinis legis, & ueritate, nō hypocrisi operū. Veritas est fides, ubi creditur non hominū doctrinis (omnis enim homo mendax) sed soli uerbo dei: qui est ipsa ueritas, &c.

Volo uiros orare.

Prosequitur

IN EPI. PAULI AD TIM. I. 85

Prosequitur qd̄ coeperat de oratione. Vide hic quod Paulus non requirat templum adorationi: sed dicit, In omni loco, id est, ubicunq; orauerint, &c. Ne hic struas rursum Paulo calumniam, quod oporteat etiam in agris, in inuijs &c. orare: quia dicit in omni loco, &c. Potuerā & hoc quoq; quod supra dixi, Vult omnes homines saluos fieri: sic interpretari, id est, quotquot saluatur, eius uolūtate saluantur, sicut Ioannis 1. Illuminans omnē hominē &c. id est quotquot illuminantur, à deo illuminantur: sicut & hic, Volo uiros orare in omni loco, id est, ubicunq; orauerint. Si uidissem ad contextū orationis pertinere, ut uideas uel hoc loco, qd̄ scriptura nihili facit sophisticas cauillationes. Qui credit, credat. Argutij enim illis, dei spiritus nō concipitur. Summa ergo (ut hoc rursum ingerā) superioris loci ex cōtextu orationis petēda est. Orate pro omnium hominū statu siue cōditione. Nā deus nullū statum reijcit, & Christus non solū pro Iudæis, sed etiam pro gentibus, cuiuscunq; cōditionis existant, mortuus est. Aduerte, qd̄ uiros uult orare cū pietate, mulieres uero nō solum cum pietate, sed & cum uestitu & opere profitentes pietatem, ut etiam ipso aspectu uideātur esse Christianæ: & exemplum sint castitatis & ueræ eundie, ne auertant uirorum animos, ubi ad orationē publicam cōuenitur. Nam publicam etiam orationem tum habuisse Christianos, ubi conueniebant, testatur

Mulieres

ANNOTAT. IOANNIS POM.

Bona opa
mulieru.

locus Pauli 1. Corin. 14. Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet amen super tuâ benedictionem. Opera uero bona mulierum non sunt superstitiones illæ stultarum fœminarum, quarum multas ipsæ excogitarunt, multas uero à stultis confessionibus, quos uocant, & indoctis prædicatoribus didicerunt. Sed sunt illa quæ scribuntur infra cap. 5. Si filios educauerit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauerit, si adflctis inseruiuerit, si in omni bono opere fuerit assidua. Et ad Titum 2. Anus similiter &c. 1 Petri 3. Similiter & mulieres, &c.

Sustollentes &c.

Duo sunt
quæ impe-
diunt exau-
ditionem.

Habitum orantium indicat, qui nihil est nisi & cor leuatur ad deum: sicut in psalmo dicitur: Ad te domine leuaui animam meam: id quod hic dicit, Sustollentes puras manus. Quorum enim manus sanguine plene sunt, illos non uult exaudire dominus, Esa. 1. Puræ manus non sunt, nisi cor purum sit, quod sine fide purum esse non potest. Fide enim, inquit Petrus, purificans corda eorum, id quod hic dicit, absque ira & disceptatione. Duo sunt quæ impediunt exauditionem. Primum ira, id est quod non dimittis proximo in te peccanti. Nam hanc conditionem in euangelio semper uides adiectam: Si res miseris fratri, &c. Alterum disceptatio, qua disceptas tecum, et dubitas num sis exaudiendus. Hic quoque nihil recipis, Iacobi. 1. Vide Marci 11. Credite & accipietis.

Mulier in silentio, &c.

Id est, non loquatur, ubi docendi gratia conuenitur, ubi audiendum est uerbum dei: nam uiris permittitur loqui cum doctore, imò si fuerit assidenti reuelatum, qui prius docebat, taceat, 1. Corin. 14. Mulieres uero in ecclesia taceant, ut dicitur ibidē: ne sibi authoritatem uendicent in uiros contra legē dei, quæ dicit: Sub uiri potestate eris. Et præterea, Adam est creatione prior. Item, Mulier est ruina uiri: salua tamen fiet per liberorū generationē. Quod opus haud dubie bonū, nemo hodie respicit, cū tamen hic mulier habeat uerbum Pauli, imò dei in Paulo, & in hoc obsequitur deo, qui dicit: In labore paries, &c. Imò hic in dei opere est, qui dicit: Multiplicabo conceptus tuos, & ærumnas tuas, &c. Et additur: Si māserint, &c. Sic enim est in Græco uerbum plurale, quod in ueteri translatione nō inepte legitur in singulari, uitato Hebraismo. Hebraismus enim est, si manserint scilicet mulieres. de quibus supra dixit. Consimiliter & mulieres, &c. Hebræos subito mutare numerum, & personas, ex prophetis notum est. Nam qui intelligunt, si permanserint, scilicet filij, nō uidēt quā ineptū hoc sit, quasi mulier nō possit salua fieri, nisi & filij saluētur. Igitur si permanserint, inquit, mulieres in fide, & dilectione & sanctificatione, qua quotidie sanctiores fiūt, id est crescūt fide et dilectione, adiūcta castitate, id est morū integritate, quæ etiā deceat corā hominibus. Aduer-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

e uero & mulieres prophetare, si habent uerbum,
ubi uiri nō sunt qui uerbum habeant. 1. ad Corin. 11.
Mulier orās aut prophetans, &c. Iohelis 2. legis, Et
prophetabunt filij uestri, & filiae uestrae. Actorū. 21.
Erant Philippo quatuor filiae uirgines prophetantes.
Et Maria canit Magnificat, &c.

CAPVT III.

DE EPISCOPIS ET DIACONIS.

Episcopos esse uerbi dei prædicatores ad hoc electos, & diaconos esse sanctorum ministros, & pauperū prouiso-
res admonui in principio epistolæ ad Philip. Hi elige-
bantur in ciuitate à populo, uel ab Episcopo: id est, apostolo aliquo, siue prædicatore, q̄ illic
populū docuerat: & manere ibi non potuit consensiente
tum & uolente populo. Eligebantur autem ex ciui-
bus probatissimis, quibus erant uxor, filij, familia,
domus cura, &c. Sicut nunc consules eliguntur: ut hic
uides. Vnde episcopatus & diaconatus officia erant,
non perpetuæ dignitates, ut nunc fabulantur de chara-
ctere indelebili. Compose ergo nūc nostrorū dignita-
tes illorū officijs, et uidebis apostolicā institutionem
nostros ignorare. Igitur apostolus dat, si quis sint qui
cupiunt præfici, quæ admodū hic describit. Bonū enim
opus desyderant, non suam gloriā aut cōmodū: officia
enim sunt, non dignitates. Eadem penè uidet ad Titū

laū // episcopatus
officiū, nō
dignitas est

IN EPI. PAVLI AD TIM. I. 87

1. quæ huc quoque confer. Tales describit, qui non solum docti sint & potentes in uerbo & fide euangelij Christi, & inculpati coram deo: sed etiã contra quos ne infideles quidem habeant, quod uel iuste obijciant, aut saltem de quo male suspicentur, non solum ex propria persona: sed etiã ex uxore, filiis, familia, &c. ne blasphemetur bonum dei uerbum, &c.

Vnius uxoris maritum.

Id est, qui non habeat simul plures uxores, quemadmodum tunc: quidam ex Iudæis, quidam & ex gentibus nuper cõuersis adhuc habebant. Hoc ideo, ne sint suspecti de impudicitia. Nõ ergo hic dicitur, quod mortua uxore non possit ducere aliam, quasi tunc debeat resignare familiã, liberis, domui: quæ hic uidetur, &c.

Nouitium.

Id est, nuper conuersum, & nondum probatum tentationibus: quales ferè solent putare se aliquid esse, cum nihil sint. Superbiunt enim quasi fide fortes, & ueniente tentatione cadunt, & negant, aperientes ora blasphemijs contra euangelium dei.

Tenentes mysterium fidei.

Id est, cognoscentes & habentes apud se fidem, quæ reuelatur in corde, quæ à mundo non uidetur. Et hoc cum pura conscientia, sicut antea monuimus: fidem cū conscientia bona coniungi: id est qui boni non audeant

ANNOT. IOANNIS POMERANI

aliud dicere aut facere, quàm quod secundum fidei
sentiunt: hoc est quod in Actis apostolorum eliguntur
diaconi siue ministri, pleni spiritu sancto. sicut dixi in
epistola ad Philippen.

Nam qui bene ministrauerint.

Id est cum pura conscientia, & absque crimine, si-
cut supra dixit, ministrent sic, ut nemo possit illos cri-
minari. Hòc uero quod hic additur, gradū bonū, &c.
uide ne intellexeris de gradibus ecclesiasticis, ut ho-
die dicunt: quasi qui bonus fuerit aliquādiu diaconus,
possit deinde promoueri in episcopum, quod dignus
sit maioribus, qui minora bene præstiterit, scilicet qui
aliquandiu bonus fuerit fossor, potest deinde in bonū
promoueri suturem. Ita errant nostri, solum dignita-
tes & mundanos honores somniantes, non officia: sci-
licet qui bene ministrauerit, & bonus minister fuerit
ex dono spiritus, potest etiam ab hominibus promoueri,
ut sit bonus doctor plebis. Id enim est episcopum esse.
Quid si donū prophetiæ non habeat? ut maxime habe-
at mysteriū fidei cū pura consciētia, sicut supra dixit,
quemadmodū omnes uere Christiani debent habere.
Spiritus namq; diuidit singulis prout uult. Tu ne illum
ex bono ministro promouebis in bonum episcopum?
Simpliciter ergo hic uide, quod Christus dicit: Omni
habēti dabitur, & abundabit, qui accipit donū à deo,
& utitur eo ad utilitatem ecclesiæ, sicut Paulus dicit:

Vnicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatē ecclesie, hic inquam habet, & huic eiusdem dono spiritus augetur illa gratia, et abundabit, ut possit adhuc amplius prestare & prodesse. Hoc est quod hic dicit: qui bene ministraverint, id est qui accepto hoc dono spiritus, ut possint esse ministri electi sanctorum, bene usi fuerint ad utilitatem ecclesie, siue indigentium: gradum sibi bonum adquirunt, id est ex dono dei augmentis & ditantis proficiunt, & altius ascendunt in eodem dono, ut indies magis ac magis quam ante, pdesse possint. Quia omni habenti dabitur, et abundabit. Nota est parabola illa euangelica, quae certe de donis loquitur, ubi hoc additur: Ab eo autem qui non habet, id est dono accepto, sicut illic uidet, non utitur ad sanctam usuram: etiam quod uideatur habere, auferetur ab eo, id est inutilis reddetur ab lato rursus dono, & paulatim ab eo etiam fides cordis auferitur, & excæcatur: quia infidelis fuit in commissio. Idcirco hic etiam (quod mihi maxime & unice placet) poteris coniungere sic: Gradum sibi bonum adquirunt, & multam libertatem in fide: ut intelligas gradum bonum in fide, ut crescant ex fide in fidem, qui ex fide bene ministrant. Et multam libertatem in fide, id est abunde accipiunt liberam in omnibus conscientiam, & fiduciam in deum, nulla cordis angustia & diffidentia laborantes, qui ex pura conscientia bene ministrant. quasi diceret Paulus, Tales eligendi sunt in ministerium, ex quibus indies maior speratur per deum profectus.

Exponitur
parabola
de talentis.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

In domo dei.

Hæc domus deum habet habitatorem, regnum celorum, regnum dei: regnum Christi, templum spiritus sancti, columna & stabilimentum ueritatis: quippe quam spiritus habitator fundauit supra firmam petram: id est Christum, docens in ea omnem ueritatem: contra quam ueritatem, ne portæ quidem inferorum preualere possunt: extra quam sunt mere tenebræ, & errores, & regnum principis tenebrarum, &c.

Vt noris quomodo, &c.

Id est, quæ curare debeas, &c. Nam mox capite sequenti de nostris episcopis longe diuersis dicturus est.

Magnum est pietatis mysterium.

Id est, arcanum, hætenus mundo incognitum, quod ecclesia dei uiuentis nouit, cuius ministri sunt Timotheus, Paulus &c. sicut ad Corin. dicit: Sic nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. Mysterium autem hoc est, deus manifestatus est in carne adsumpta. Ioan. I. Verbum caro factum est, &c. & uidimus gloriam eius &c. Iustificatus est in spiritu: id quod deo non conuenit, sed Christi humanitati, quæ certum est non à seipsa fuisse iustam, sed à deo, qui solus iustificat. Ideo deo uero tribuit, quia deus & homo unus est Christus: sicut filius dei dicitur mortuus pro peccatis nostris. Recte ergo distribuit, manifestatio

manifestatio est in carne, iustificatio autem in spiritu. In carne miraculis proditur, & prædicatur, in spiritu autem iustificatus, non nisi fide creditur. Siquidem in Christum hominem, deus ita iustitiam infudit, ut ipse esset nobis iustitia & sanctificatio & redemptio, sicut 1. Corin. 1. Qui factus est nobis à deo sapientia. & in psalmo 44. Propterea unxit te deus, &c. Et Ioan. 10. Quem pater sanctificavit & misit in mundum. & Ioan. 3. Non ad mensuram dat deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manum eius. Atq; hic caro non prodest quicquam, nisi etiam iustificatū credas Christū in spiritu, atq; adeò iustitiā dei per quem iusti sumus, & satis fiat pro peccatis nostris & saluemur. Hoc autem mysterium manifestati dei in carne Christi, & iustificati dei in spiritu Christi, dignatione dei reuelatū est uniūersæ creaturæ. Nam & angeli desiderant in ea prospicere, quæ per Christum habemus. 1. Petri 1. Et oculus non uidit, &c. Et prædicatum est gentibus, cum soli Iudæi sibi uiderentur ad Messiam pertinere, & ad mysteriū regni cælorum, sicut diximus ad Ephe. 2. & 3. Creditum autem est in toto mundo: alioqui quid profuisset prædicatum esse? Præterea receptum est in gloria, ut omnes glorificent filium, sicut glorificant patrem: ut in nomine Iesu omne genu flectatur, &c. & omnis lingua confiteatur quod Christus est in gloria dei patris. Gloria

ANNO T. IOANNIS POMERANI

hæc est in omni terra, & super omnes cælos, Tanto excellentior angelis factus est, Hebræos 1. Regnum enim habet æternum & sacerdotium, &c. Porro certum est ueterem interpretem aliter legisse in Græco, sicut & Ambrosius legit & sic reddit, quod manifestatum, &c. Et omnia quæ sequuntur, ad mysterium referuntur: sed in eandem sententiam recidunt.

CAPVT IIII.

Hunc locum explicauimus in epistola secunda ad Thess. cap. 2. Quæ uero sint nouissima tempora, ut uetus translatio habet, dixi Esaia 2.

Creauit ad sumendum.

Gen. 1. & 9. Creauit ad sumendum cum gratiarum actione, ut ex beneficio agnoscant patrem. Sanctus est qui comedit carnes, & gratias agit. Indignus est omni creatura, qui abstinet à carnibus, & non agnoscit creatorē. Lege 1. Corin. 10. Quare libertas mea iudicatur, &c. Lege quoque ad Rho. 14. Voluit & tali beneficio à gentibus agnosci, sed tenebræ erant in mundo, sicut Paulus dicit Act. 14. Qui in primis generationibus, &c. Sed quare dicit fidelibus, quum & infideles edant, bibant, utantur creaturis? Dico, quod fidelibus deus dedit suas creaturas, ut uides Gen. 1. id est ante lapsum Adæ: post lapsum uero, infideles in omni peccant creatura. ad Titum 1. Omnia munda sunt

dis, infidelibus nihil est mundum, &c. Hinc fit ut fide-
lis edendo carnes, quacunq; etiam die glorificet de-
um. Hypocrita autē & iustitarius abstinendo etiam
peccat. Primum, quia damnat creaturam dei bonam,
deinde gratias quidem simulare potest, agere nō pōt,
quia abiicit dei beneficiū. Et præterea cōfidit in suam
abstinentiam in contumeliam dei, cui soli fidēdum est
&c. Domini creati eramus omnium creaturarum, ue-
rum hoc dominiū perdidimus in Adam, sed in Christo
redditum est credētibus. Hinc est ille psal. Domini est
terra, &c. Omnia subiecisti, &c. Ergo sine peccato
utilis est omnis creatura dei, modō ne cōtra præceptū
dei. Nā traditiones humanas nihil moror, quia omnis
creatura in Christo tua est: & ita quoq; Paulus 1. ad
Corin. 10. citat ex psal. testimoniū. At dicunt iusti-
tarij illi ciborum, & nos credimus. Respondet Paulus:
mentimini. Ego fideles interpretor illos, qui cognoue-
rūt hanc ueritatē, quā uos ignoratis, nempe, qd' quic-
quid creauit deus, bonum sit, & nihil reiiciendum, si
cum gratiarum actione comedatur.

Sanctificatur.

Quid est quod creatura dei per se bona est, & tamē
hic dicit, sanctificatur? Respondeo bona est, quia cre-
atura est: immunda autem est ei, qui ea abutitur, aut
qui eam immundam ad usum credit. Sanctificatur igitur
ex usu utentis ea, sicut 1. Corin. 7. dicitur. Sancti-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ficatus est uir, &c. Vbi sanctificatio ad usum matrimonij pertinet, quod mulieri fideli licet uti matrimonio infidelis uiri, & cōtrā absq; peccato, & nō minus sine peccato quā si uterq; esset fidelis. Hic non fit in se sanctus infidelis, sed ad usum matrimonij fit sanctus, ut fidelis coniunx utatur infideli, ut re in se bona, & ad hoc à deo creata. Sic & cibus in se bonus, non fit sanctior, sed ad usum sanctificatur, ut sine peccato utaris, quæ infideli & gratias non agenti non esset sancta, id est, munda. Sanctificatur, inquit, per uerbum dei, quo credimus omnia esse nobis sancta, ut supra: & per orationem, qua talia oramus nobis dari, & pro datis gratias agimus, sicut supra dixit. Iam uides stultitiam iustitiariorum, qui in cibis & alijs creaturis quærunct sanctitatē, quā ipsæ creaturæ, licet bonæ sint creatione, tamē sanctæ nobis, id est mūdæ esse nō possunt sine nostra fide & gratiarum actione. Quæ de usu ciborum diximus, omnia etiam intellige de usu matrimonij: id quod non obscure ex præcedētibus intelligis. Creatura enim dei bona est mulier, si utaris sicut deus instituit. Si contra dei institutionem, ut fit in fornicatione & adulterio, iam bona tibi nō est, quam deus bonam fecit. Iam & in eadem damnatione es, si in matrimonio putas usu creaturæ (modò secundum deum fiat) peccari. Damnas enim nō solū creaturam, sed & dei institutionem, &c.

Bonus eris minister.

Iam doctrinae demoniorum dicunt, Hæreticus es.

Pietas ad omnia utilis, &c.

Pietas in scriptura (unde pij dicuntur) est honor dei. Honoras autem deum si credis ei, fides ei, times eum laudas, diligis, sciens omnia tua esse. in solo autem deo tuam esse salutem, & nullam rem, nullam prorsus iustitiam humanam te posse liberare à peccatis, aut saluare, sed solam dei gratiam per Christum Iesum dominum nostrum. Cōtrā impietas est. ubi hæc non adsunt, ut maxime omnia deceptis sensibus, & concupiscentiæ oculorum sanctissima uideantur. Igitur exerceas te ad pietatem, non quod tuo studio tibi talia parare nitaris, id quod fieri non potest: nam hæc habuit iam Timotheus. Sed quando continuo desiderio hæc à deo postulas, sciens beatos esse qui esuriunt & sitiunt iustitiam, ut tuam ~~conine~~ uel sedulo sequi te uocationem. Et hæc pietas ad omnia utilis est: tua enim salus est & aliorum, & certa salus est, certa autem per uerbum dei. Nam promissiones habet præsentis uitæ & future, utraq; saluât, modo eis credas. Nam si uerbo dei credis, hinc iustificaris. Pij ut olim multa promittebantur terrena bona, ut est in lege Moysi, ita & nobis dicitur: Hæc omnia adiicientur uobis. Nam de promissionibus uitæ future quid

in libro 7
de iustitia dei

ubi r/ff
sequi vitam
veritatem

promissio de
eternis

ANNO. IOANNIS POMERANI

attinet admonere? Corporalis autem exercitatio tales promissiones non habet, aliquid tamē utilitatis habet, scilicet dum non pro pietate eam habes, sed pro pietatis ministra: dum exerces corpus uigilijs, ieiunijs, abstinētia, laboribus, ne insolescat contra spiritum, & pietatē impediat: sed potius seruiat, sicut Christus admonet. Attendite uobis ne corda uestra grauentur crapula & ebrietate. **Exercitatio** enim est corporis, quam exercere potes & intermittere pro tuo arbitratu, prout corpori tuo necessarium fuerit. Quod si corporali exercitatione, & quicquid externo opere fieri potest, te iustificari credas, iam corporalis exercitatio non solum nihil habet utilitatis, sed etiam impia est, & te damnat: quia quod dei est tuis adscribis operibus, & adoras opus manuum tuarum, &c. Iacent igitur hic omnia iustitiariorum opera, & quae praeterea in fide salutis fieri non possunt, quia promissiones dei non habent. Longe ergo à salute omnium sectarum ordines. Atq; hic addit Paulus obstruens contradicentium ora. Indubitatus sermo &c. Hodie omnes ferè de hoc dubitant, multi etiam blasphemant hanc ueritatem. Paulus indubitatum uult, & quod omnibus modis adprobetur: ut uero uniuersus mundus contemnet talia, ut maxime inter se omnes conspirent contra nos, mundi sapientes & sanctuli illi, attamen ab hac ueritate nos diuelli non sumus.

illi in corporali exercitatione & ceremonijs sperant
& mortuis rebus, quæ nihil prodesse possunt, confi-
dunt. Nos talia docemus esse impietatem, & spem fi-
xam habemus in deo uiuente, propterea nō potest nos
non odisse mundus. Hæc confirmet corda eorum, qui
nuper didicerunt pietatem solam esse, quam respiciat
deus, quibus hic locus maxime commendatur.

Enutritus in sermone.

Duo dicit, oportet enim illum accepisse sermonem
fidei, qui uult bene docere.

Prophanas & aniles.

Prophanum dici, quod sacrum non est, etiam puer
nouit. Quicquid ergo ex sacris literis non est, propa-
num & anile est & fabula: licet hypocrisis & mun-
dus hoc ipsum pro magna habeant sapientia, Christia-
nus homo hoc imo reponet pectori: quod si cōtempse-
rit, Christianus non est, &c.

ipm //

Qui est saluator omnium, &c.

Certum est hoc dicere Paulum de saluatione tempo-
rali: alioqui non addidisset, maxime fidelium, quos sci-
licet longe dignius saluat, quemadmodum & in psal-
ma: Homines & iumenta saluabis domine. Discant,
igitur gentes, discant hypocritæ, non esse fidendum
in creaturis & operibus suis, unde miserè torquen-
tur & percunt, tātum abest ut salutem consequantur:

ANNOT. IOANNIS POMERANI

confidant autem in eo solo, unde etiam accipiunt corporis beneficia. Id quod negare non possunt.

Præcipe.

Si audis hic Paulum, eris hæreticus hodie.

Nemo tuam iuuentutem.

Id est, sic uiue & exequere negotium tibi commissum, ut despici non possis: id quod protinus exponit, dicens: Sed esto forma fidelium, &c.

In spiritu.

Id est, seruire spiritus, ut ad omnia sis strenuus & bonus miles Christi in fide, charitate, &c.

Donec uenero, &c.

Vult non esse neglectorem officij pastoralis, quod hic donum uocat. ad quod donum duo requiruntur, prophetia & uocatio. Sine his duobus nemo præsumat esse pastor uel episcopus. Prophetia est donum, ut possis potenter docere quæ fidei sunt: quam si habueris, expecta donec uoceris, uel à deo, uel ab hominibus, sicut omnes prophetae & apostoli uocati sunt. Vocatio tēpore apostolorū fiebat per impositionem manuum super caput uocati, quo ceu signo agnoscebatur ille uocatus & susceptus. Sic non apostoli (ut non sibi hoc arrogant nostri apostoli) sed discipuli alij ab apostolis cōgregati eligūt septē diaconos, & orātes imponunt

imponunt eis manus in conspectu apostolorum: hoc
 signo ostendentes apostolis, & reliquæ multitudini,
 quod tales uolebāt, & elegerūt ministros. & Paulus
 imposuerat manus Timotheo docto sacris literis à
 puero, & erudito in fide, sicut dicit epistola secunda
 cap. 1. Sed nō solus imposuerat, ut hic uides. Nā quod
 hic translatum est, autoritate sacerdotij, non est in
 Græco: sed μετὰ ἐπιθεσίῳ, &c. id est, cum impos
 sitione manuū presbyteri: quasi dicas latine, senatus, id
 est seniorum. Vides consensu aliorum Timotheū ele
 ctum: ita & intellige quod infra dicitur, manus citò
 nemini imponas. Et quod Tito scribitur, ut constituas
 per ciuitates presbyteros, &c. Impositio manuū fuit
 Hebræis familiaris, ubi aliquid commendabatur deo.
 Sic Iacob imponit manus duobus filiis Ioseph, Genes.
 48. Sic manus super caput hostiæ immolande ponitur,
 Levitici 1. Sic Christus imponit manus super paru
 los: & de credentibus dicit, Super ægros manus impo
 nent, & bene habebunt. Hoc quia externum signum
 est, uel omitti potest, uel aliter fieri: quia institutum
 non est, aut mādatur. Electionis tantum signum erat.
 Quæ instituta sunt, ut quod oportet episcopum esse
 sine crimine, aptum ad docendum, &c. Hodie & negli
 gimus, & contemnimus, et uana signa magnificimus:
 uana dico, ubi res non adest. Et in super signis externis
 omnia complemus, & fingimus talia, quæ Christus &

ANNOT. IOANNIS POMERANI
apostoli Christi non nouerunt.

Hæc exerce.

Vt supra, admonet eū sui officij. Hæc exerce, id est
in his persiste.

CAPVT V.

Seniorem ne increpaueris, &c.

Hæc non est adulatio. Nam post dicitur in hoc
ipso cap. Peccantes coram omnibus, argue, ut
& ceteri timorem habeant. Sed potius est Christiana
modestia cum omnibus, tñ maxime Christiano docto-
ri necessaria, ut & uerba quoq; nostra spirent amo-
rem. Verum hic additur, cū omni castitate, ut blanda
foeminarū appellatio non solū apud nos pura, sed etiā
apud ipsas & apud alias sine suspitione sit. Oportet
enim nos prouidere bona, non tantum coram deo, sed
etiam corā hominibus, ad Rhom. 12.

Viduas honora.

Locus hic est de uiduis, quas omni auxilio destitu-
tas, suscipiebat ecclesia alendas, quibus prouidebant
Diaconi ex bonis ab ecclesia in pauperes collatis. Hæc
non propter notum, quod scriptura non nouit uspiam
suscipiebantur, sed propter paupertatem. Et has uo-
cat uere uiduas, quæ non solum marito, sed etiam filiis
aut amicis, qui eam alere possent, aut bonis destituta

non

sunt, has præcipit honorandas, non uerbis aut gestu:
sed rebus ipsis, sicut præcipiuntur honorari parētes.
Et infra: Presbyteri duplici honore digni sunt, &c.
Vide queso quā diligenter cauet Paulus ne iniiciat
laqueum, aut certene cadatur in laqueum diaboli
ab ipsis uiduis, quæ tantum suscipiebantur alendæ,
ne ocium sectantes in alieno labore inciperent lasciui-
entes deficere à Christi fide. Quā bene nouit Pau-
lus hoc genus, de quo dicit, quæ in delicijs uersatur, ea
uiuens quidem carne, mortua tamen est deo: id est,
fidem abnegauit. Vbi autem sunt illi laudatores uir-
ginitatis & uiduitatis? qui nihil aliud faciunt quā
quod in laqueos trudent insanis laudibus, nescientes
de quibus adfirmant. Paulus laqueos cauet, & in uir-
ginitate & uiduitate, sicut hic uides. & 1. Corin. 7.
Propter fornicationem, inquit, unusquisque habeat
uxorem suam. Et iuniores uiduas nubere uolo, filios
procreare, &c. Et sic sequentur non Hieronymum,
sed deum, qui eas ad talia creauit, certæ quod deo ta-
lia placeant, et quod per hæc seruiant proximo, id est,
marito, filijs, familiæ. Reliqua in hūc locū uide in libel-
lo de uotis in fine. De uiduis hodie minus periculi est,
de quibus tamē solis scripsit Paulus, sed alendis, nō uo-
to adstringendis. Doctrinæ uero demoniorū perpe-
tuos laqueos omni ferè ætati & sexui iniecerūt, &c.

Quod si qua uidua.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Viduae annos natae sexaginta, aut sunt uere uiduae et desolatae, haec alantur: aut non sunt desolatae, sed habent liberos aut nepotes, haec gubernent domum pie, id est, in domino et doctrina fidei, et uicem reddant maioribus: id est, sic seruiant minoribus ad se pertinentibus (quos uocant liberos et nepotes) sicut ipsis seruitum est a suis maioribus. Quod si facere nolunt, fidem abnegarunt, et sunt infidelibus deteriores. Quam enim fidem haberent qui hoc nolunt quod deus uult, et illos abijciunt, quos deus ipsis dedit, quibus nisi seruiant, nulli seruire possunt? Quae quae so charitate uterentur in alienos, quae suos negligunt et contemnunt? Fides esse non potest, ubi fructus eius non ostenditur, non solum erga alienos, sed etiam erga illos ad quos etiam natura propensa est.

Porro quae uere uidua est.

Describit quae sit uere uidua, quae desolata speratur caste uictura, tamen si iunior est, nubat et non suscipiatur alenda, tradatur marito alenda, ne postea lasciuat in Christum. Sed quis hodie pauperem tradit marito? Felix haec ordinatio, sed non seruata. Degenerauit autem in sectas perditionis utriusque sexus.

Hominum testimonio, &c.

Nec omnes uiduas sexaginta annorum, licet desolatae sint, suscipit: sed quae testimonio hominum comprobatae sunt, ne postea sint scandalo Christianis inter

gentes. Irreprehensibiles, id est, sine crimine coram hominibus.

Primam fidem.

Id est, fidem in Christū, alioqui non diceret, lasciuire coeperint in Christum: quæ deinde nō solum sunt scandalo Christianis, uerumetiam obloquantur in domibus aliorum, etiā gentilium, dum quærunt maritos. Vide libellum de Votis. Hoc est quod hic addit, nullam occasionem dare aduersario, ut habeat ansam maledicendi Euangelicæ doctrinæ. Fidem uero in Christum & non uotum intelligere Paulum satis ostendit quod sequitur. Iā enim nonnullæ deflexerūt, secutæ satanā.

Quod si quis fidelis.

Iam etiam gloriantur monachi, quod sua relinquāt, ut uiuāt ex ecclesiæ bonis. Clerici uero & sua retinēt, & pauperū sudore uiuunt. Paulus non uult, ne uiduis quidem, quibus per amicos succurri potest, grauari ecclesiam.

Haftenus de uiduis, &c. Præceptum charitatis exigit uere uiduis succurrere. Cætera quæ hic ordinat de uiduis Paulus, bona sunt ad cauendos multos laqueos in uiduis: quæ tamen non ita accipe, quasi legem tibi præscribat Paulus, cum uir spiritualis posset etiam adhuc aliqua ex his immutare, & aliter obseruare pro loco & personis, si uideret expedire. Præterea de quibus scribit, hoc honestum est & acceptum corā

ANNOTAT. IOANNIS POM.

deo. Tu uero uide ne ista contēnas, caue laqueos, caue
scādala. Paulus astutias satanæ nō ignorauit, &c.

Qui bene præsunt presbyteri.

Senioribus, qui præsunt in ciuitate reliquæ multitu-
dini, & bene præsunt, debetur duplex honor. Alter,
ut authoritati eorū deferatur, & obediatur eis cum
reuerentia. Bene enim præsunt, id est secundum iudi-
cium spiritus quod habent, omnia sine neglectu dispo-
nunt. Alter, ut ex ecclesiæ bonis eis prouideatur de
necessarijs, qui ob gubernandi & curandi quæ gregi
salubria sunt, occupationē & studium, sua curare nō
possunt. Et cum hæc debeatur illis, qui bene præsunt,
id est in domino præsunt, in primis debentur etiam
his, qui laborant in sermone & doctrina, id est euangeli-
stis siue doctoribus, Matthæi 10. I ad Corin. 9.
Gala. 6.

Aduersus presbyterum.

Qui præsunt, facile incurrunt odia inobedientium,
& idcirco nō facile audiri debent, qui tales accusant,
cum quod suspecti sunt accusatores, tum quod maiori
scādalo sunt, qui præsunt, si crimine notati fuerint uel
suspecti. Quod si manifestum fuerit ecclesiæ eos peccas-
se, aut peccare, uel contra eos probatū fuerit duobus
aut tribus testibus secundum legem, Deu. 19. Ab epi-
scopo, id est euangelico doctore siue apostolo, qui illi
constitutus est, debent coram omnibus argui, ne dum

conuietur, eorum error uideatur uel approbari, uel non esse error, & inueniat imitatores. Ideoq; non est necessarium quærere, quomodo hæc conueniant cum uerbis Christi, Matt. 18. Corripe eū inter te & ipsū. Nam hic dictum est ecclesiæ. Ergo coram ecclesiā corripendi sunt presbyteri peccantes, si sic conuicti fuerint. Maius præterea periculum est in his qui præsumunt, si peccant, quàm in alijs fratribus. Aduerte ergo, quod consequentia textus postulat, ut quod dicit, eos qui peccant, &c. de senioribus siue presbyteris intelligas. Si uero de quibuscūq; intelligere uolueris, tamen necesse est, ut de manifestis criminibus, aut de conuictis intelligas secundum euangelium.

Obtestor in conspectu dei, &c.

Deus, Christus, & electi angeli nostra uident: sic ergo exequamur nobis commissa, ut in conspectu taliū. Vt serues, inquit, hæc sine præcipitatione iudicij, sed sano consilio & diligenti inquisitione per testes, &c. Nihil facies iuxta propensionem animi, id est carnali iudicio & fauore in persona, aut odio, hoc est, uide ne subito proferas sententiam secundum affectū subitum, quia & lex dei de iudicibus dicit, Deute. 16. Iudicent populum iusto iudicio, nec in alteram partē declinent, non accipias personas, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientium, & mutant uerba.

ANNOT. IOANNIS POMERANI
iustorum, iuste quod iustum est prosequaris.

Manus citò, &c.

Id est subito, ne alicui cōmittas episcopi munus, sed probetur antea, si talis sit, qualem supra depinxi.

Neq; cōmunices peccatis alienis.

Si qui iniuste faciunt, si qui quod iustum est, non iuste exequuntur, uide ne consentias, ne conuiueas, ne taceas: sed contradicas, &c. Vt si nihil aliud efficias, tamen conscientiam tuam liberes, hoc est quod addit: semetipsum purum serua.

Ne posthac bibas aquam.

Hinc habes, quod corporales exercitationes pro nostro arbitrio seruare, mutare, intermittere, ommittere possumus, quas adhibemus secundum corporis nostri rationem, ut seruiat, non intereat, &c.

Quorundam hominum peccata.

Quia dixerat, neq; communices peccatis alienis: ne hic superstitiosius trepidaret Timotheus, dicēs: Quid si ignorem peccata aliena, id est illorum quibus comunico? respondet: Dies docebit. Ergo quod dixi, ne sis in iudicio præceps, nihil opertum, quod non reuelabitur: interim nihil iudicato. Pro bonis habeto, de quibus nemo male sentit, qui nemini sunt occasio peccati. Hic nihil tuæ conscientie, aut tuo officio erit periculi. Atq; hanc hic esse ueram sententiam, quam con-
textus

textus requirat: credo, ut iudicium hic non intelligas illud Christi extremum, sed iudicium humanū in hac uita, quod supra commisit Timotheo. Sic dicit: Manifesta peccata procedunt ad iudicium, id est non indigent iudicio, uel ut iudices, siue sententiam de eis proferas, quia iam iudicata sunt. Aliquorū uero peccata subsequuntur: id est, postea nota erunt. Ex fructibus enim cognoscetis eos. Sic & opera bona manifesta sunt ante: id est, antequā iudicentur, uel de eis sententia feratur. Ea uero quæ secus habēt, id est in occulto male fiūt, aut uelut bona sese per hypocrisim uenditāt, occultari non possunt, id est suo tēpore prodentur. Tūc ergo iudicandi sunt ab ecclesia mali, quando malos esse notū fiet. Non maculauit Christum, quod Iudā habuit apostolū, ceteris nesciētibus, quod esset diabolus & proditor. Nam interim nō male docuit, officiū non neglexit, nemini scādalo fuit, &c. Sic & de manifestis fructibus carnis & spiritus legis ad Gal. 5.

CAPVT VI.

Quicumq; sub iugo sunt serui, &c.

Prima ad Corin. 7. dicitur: Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est frāter, in hac permaneat apud deum. Apud deū, inquit, ne credas te in conditione turpi oportere manere, quādo uenis ad fidem. De oībus ergo medijs intellige. Media sunt siue indiffe-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

rentia omnia externa, præter ea quæ prohibet. Non ergo refert, Christianus siue Iudæus sit, siue gentilis carne, siue seruus sit, siue dominus, siue mas sit siue femina, siue sutor siue consul, siue rusticus siue princeps, &c. Serui igitur non negligunt officium, quia Christiani facti. Nam hanc conditionem eis deus dedit, ut in hac uitam transigant, nisi melior sese libertatis etiam corporalis obtulerit occasio, sine domini iniuria, aut cum domini uoluntate. Seruiant ergo cum bona conscientia: siue dominis gentilibus, quia hoc gratum deo est, ne blasphemetur Euangelica gratia, sed cōmendetur potius, quod tales faciat seruos, talesq; homines, siue Christianis dominis: quia iā nō tā dominis, quā fratribus seruiant, de quo etiā gaudeāt, quod tales habeāt dominos, qui turpia exigere nō possunt. De hoc loco uide in epistola Petri, & sepe aliās in Paulo.

Hæc doce, &c.

Omnia repetit quæ dixit. Nam (quod & in principio monuit) aliud docentes uitari uult: id est, illos (ut ait) qui non accedunt sanis sermonibus Christi, & doctrinæ quæ ad pietatem tantum pertinent. Hic uides hæreticos esse omnes, & excommunicandos, qui aliud docent. Vides quoq; omnes epistolas Pauli nihil aliud esse, quā sermones Christi, & doctrinam quæ solum spectet pietatem. Quomodo enim alia doceret, quæ ipse ex cōmunicationis maledicto uetat? Aduer-

te hic quàm egregie depingat illud genus doctorum,
 qui aliud docēt, scilicet esse homines inflatos, ignoran-
 tes, insanientes ad inutiles quæstiones & disputatio-
 nes de genealogijs, de iudaicis fabulis, de animabus se-
 paratis, de choris angelorū, de fictis reuelationibus,
 de humanis traditionibus: de his quæ scriptura nō no-
 uit, ex quibus nascitur inuidia, &c. dum quisq; se præ-
 ferre sua sapientia nititur. In summa dicit esse homi-
 nes, quibus adēpta est ueritas: id est, fides in Christū,
 qui omnia tentant, qui quæstui suo consulant: uocant
 tamē interim quæstum pietatē: id est, gloriam & cul-
 tum dei. Hic uides sophisticos theologos, & papisticū
 regnum, de quibus rursum in fine. O Timothee, &c.
 ubi iubet eos excōmunicandos, & eorum doctrinam
 uitandā, quod habeant ficta & inania uocabula, quæ
 scriptura non nouit, & opponant scientiam suam quæ
 scientia non meretur dici, sed inscitia & insipientia:
 quā pfitentes, à fide & à scopo uero aberrauerunt.
 Isti sunt q̄ liberū arbitriū habēt pro gratia, rationem
 p̄ fide, opiniones pro iudicio spiritus, doctrinas homi-
 nū pro doctrina sacra: quibus nihil in ore est, quàm pri-
 matu Petri, fides acquisita: uniuersalia, formalitates,
 actus elicitus, intellectus agens, intellectus possibilis,
 cōnotata, relationes rationis in peccatis, &c. q̄ quasi
 doctissimi quauis de re disputāt, & aliter sentiētibus
 se sua sciētia opponūt, &c. Sed hoc est, inquit Paulus,

1. b. c. r. m.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

à fide longe abesse, & non esse Christianos, qui se sapientissimos, & hereticæ prauitatis extirpatores iactant. Seiungere, inquit, ab his qui eiusmodi sunt.

Est autem quæstus, &c.

Quid attinet falsa sciëntia & humana doctrina pro quæstu seducere mundum, cum quæstus uerus sit & magnus, habere pietatem, & esse sua sorte contentum? O uerbum breue & suauissimum, quod creditum facit in utraq; uita beatos, & mente pacatos, Contra, qui non curata pietate, sua sorte nolunt esse contenti sed uolunt ditescere: id est, uoluntatem quam deo debent, consecrant mammonæ, incidunt in tentationem & laqueum, &c. quia pro consequendo lucro incipiunt agere contra conscientiam, & perdunt fidem, sicut uides in Euangelio de semine, quod cecidit inter spinas. Ceterum attende quod dicit, qui uolunt diuites fieri, non contenti sua sorte: & non dicit, qui diuites sunt. Nā diuitiæ sunt media, quibus spiritualis recte uti potest. Hoc est qd' infra dicit: his qui diuites sunt &c. ubi præscribit qd sit recte uti diuitijs, si qui eas habet.

De laboribus multis.

Id cum accadat omnibus qui sollicitudinem deo non relinquunt secundum Euangelium: Nolite solliciti esse, &c. Quid putas futurum de illis, qui contra conscientiam & pietatem audent quærere sua lucra? &c.

Tu uero homo dei.

Nā ad eū non pertinet, qui uult seruire mammonæ.

Sectare iustitiam, &c.

Per hæc cum deo agimus. Sectare charitatē, patientiam, mansuetudinem: per hæc cum proximo agimus. Hæ sunt diuitiæ Christianorum, de quibus Christus dicit: Primum quærite regnum, &c.

*Similia
mammonæ*

Certa bonum certamen fidei.

Persta in fide, & nullis cede uel aduersis, uel aduersarijs, ut agas uel omittas contra tuæ rationem fidei: id est, contra id quod iam doctus sentis. Adprehende uitam æternam, ut hanc uitā pro ueritate cōtemnas, ne huius uitæ amore contra fidem aliquid committas, aut in aliquo cedas aduersarijs. Ad quā, inquit, uocatus es. Christianus homo ad mortem huius uitæ, & quicquid ex Adā nostrū est, uocatur, & nō perficitur eius sanctificatio, donec omnia intercant. Tantum enim apprehendit uitæ æternæ, quantum ei quotidie baptizante spiritu & igne, decedit ex hac uita. Hæc est mortificatio ad uitam. Dum ergo uocaris ad uitā, certus esto hoc ipsum sine morte fieri non posse. Sine cruce non glorificatus est Christus, ita nec Christianus sine cruce glorificabitur.

*Vocatio
hōis ad
mortē hōis*

Et professus es bonā professionē.

Scilicet in baptismo, cui solebant Christiani adesse,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ut sciretur hic esse frater qui baptizabatur, cuius iam confessionem adstantes, ceu testes audirēt. Nisi hic uelis intelligere Timotheum hanc professionem docendi populum, & episcopi munus suscepisse coram multis testibus: id est, presente populo Christiano.

Præcipio tibi coram deo, &c.

Vides in hac epistola, quanta cura commendet Timotheo, quæ sunt muneris episcopi: præcipit & adiurat per omnia Christianorum sacra, sicut sæpe uidetur: id quod non facit in alijs epistolis. Nimirum ostendens in hoc negocio pendere omnia: quod si non pie curetur, relictæ doctrina pietatis, oïa quæ Christiana sunt, intereunt, sicut factum uidemus. Vnde hic præcipit coram deo, qui uiuificat omnia: & coram Christo, qui à professione sua non decessit, cum erat adiudicandus morti, ut uitam ad quam uocatus est Timotheus, & professionem quam professus est, mordicus teneat, etiam in conspectu mortis & inferorum: id est, ut seruet mandatum quod accepit, immaculatus coram deo & irreprehensibilis coram hominibus usque in finem. Imprimis enim necessarium est episcopo, ut faciat quæ sui muneris sunt: ad quod certe indiget non paruo spiritu, necessæque est, ut iugiter postulet à deo: alioqui nihil efficiet.

Vsq; ad apparitionem.

Christiani ueri sic omnia deponunt, ut parati & ui-

IN EPI. PAV. AD TIM. I. 100

gilantes possint occurrere Christo uenienti ad iudici-
um, scientes & se tunc glorificandos. Sicut de quin-
q; prudētibus uirginibus habet parabola. Id quod legis
ferē ubiq; in nouo testamento, præcipue in concioni-
bus Iesu saluatoris, & epistolis Pauli: ad quem diem
hac uita perfuncti omnes seruantur exuscitandi, & ta-
les seruantur, quales hinc abierimus. Tunc omnes si-
mul reprobi damnabuntur, omnes simul electi glori-
ficabuntur.

Et solus habet immortalitatem.

Frustra ergo aliunde petieris, ut sis immortalis. Ita
solus habet immortalitatem, sicut solus habet uitam,
qui & ipsa uita est. Cæterum de immortalis & beato
deo dixi quoq; supra cap. 1.

Lucem inaccesfam.

Id est, hominibus incomprehensam: id quod exponit
dicens, quem uidit nemo, &c. Vide annotata Ioan. 1.
& Esaie 6. Vnde ergo cognoscimus deum, sine quo
non possumus esse beati? Respondeo, lege 1. Ioan. 4.
& inuenies.

Depositum.

Id quod tibi creditum est, scilicet doctrinam & offi-
cium.

F I N I S.

12 4

IN POSTE

RIOREM AD TIMOTHEVM

epistolam Annotationes Ioannis

Bugenhagij Pomerani.

ARGVMENTVM.

In hac secunda epistola, quia iam im-
molandus erat, Timotheũ hortatur
Paulus, ut quẽadmodum cœpit, stre-
nue pergat suum exequi officium: id
est, ut spiritu dei fortis, intrepide &
absq; pudore doceat quæ sunt fidei & charitatis, si-
cut ab ipso Paulo, & ex sacris literis didicerat: ut con-
stans ad mortẽ usq; exemplo Pauli perduret, eo quod
iam multi aliter docerent, multi offensi cruce retro ce-
derent, multi etiã persequerentur Euãgelicam doctri-
nam qui ante fauere uisi fuerant. Atq; etiã tũc gliscere
cœpissent, quos nouissimis temporibus multiplican-
dos prædixit, qui magna pietatis specie norunt oc-
cultare quicquid Euangelium Christi non patitur: si-
cut & superiore epistola uidimus: & loquuntur tan-
tum quod impiæ aures libenter audiũt. Ob hæc omnia
(quæ hodie regnant) iubet uigilare episcopum. Nam
dum dormirẽt homines, superfeminata sunt zizania,
Matth. 13. id est, doctrinæ demoniorum in hypocrisi
loquentium mendacium.

LOCI

LOCI MAGIS INSIGNES IN HAC
EPISTOLA SVNT.

Primus, quod euāgelica gratia per Christum nobis à deo data est ante mundi constitutionem, sed nunc manifestata, cap. 1. Qui saluos fecit nos, &c. Hic locus prædestinationis clarius est tractatus ad Ephe. 1. & 3. Secundus, qui sit strenuus miles Christi, siue quilibet Christianus, siue in primis episcopus: nempe is qui accepto spiritu, id est cognita euangelica gratia, non erubescit de euangelio, aut scandalizatur exortatione, ut Phigellus & Hermogenes, quiq; nihil amplectitur, nisi sanam doctrinam, cap. 1. Ne igitur te pudeat, &c. Formā habeto, &c. Hūc suū manere stipendium, id est post crucem gloriam, exemplo Christi certum est, cap. 2. Memento Iesu Christi, &c. Quin & se exemplū fidei proponit ipse Paulus, cap. 1. Noui enim certusq; sum, &c. cap. 2. In quo malis adfligor, &c. cap. 4. Nam ipse iā immolor, &c. Hunc militem, si sit episcopus, sic in prælium accedit, cap. 4. Obtestor igitur, &c. quandoquidem, ut ait cap. 1. Nō dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed fortitudinis & dilectionis & sobrietatis, &c. Tertius, quæ sit sana doctrina, nempe forma salutarium uerborum de fide & charitate (quæ audisti ex me in fide & charitate) sicut Paulus docet, & sicut ubiq; est in sacris lite

ANNOTAT. IOANNIS POM.

vis, cap. 1. Formam habeto, &c. cap. 2. Hæc cōmentā
fidelibus, &c. Stude teipsum, &c. cap. 3. Tu uero af-
fectatus es doctrinam meā, &c. Ac tu persistito in his
quæ didicisti, &c. Sana ergo doctrina non est, quæcūq;
non est de fide & charitate secundum formā sanorū,
siue salutarium uerborum, quæ nobis in sacris literis
proditā est. Iubet ergo uitari quicquid sanæ doctrinæ
aduersum est, prophanas uocum inanitates, ut supra
in epistola præcedente: contentiones & rixosas dispu-
tationes, stultas & ineruditæ quæstiones, atque hæc
cap. 2. Prætereā hypocritarū doctrinas, & quæ que-
stus gratia, non pro ueritate & dei gloria docentur,
quæ est turpis adulatio, & mera insania à ueritate ad
fabulas deficientiū hominū mente corruptorū, & qui-
bus adēpta est ueritas: ut superiore epistola dictū est.
Hæc habes, cap. 3. Illud autē scito, &c. & 4. Nā erit
tēpus, &c. Vides igitur quanta cura Paulus in his dua-
bus epistolis strenuū militē, & sanam doctrinam de-
scripserit. Insipientiā uero illorū, qui mente corrupti
& reprobi circa fidē, resistunt ueritati, siue sanæ do-
ctrinæ, in primis illorum qui in nouissimis diebus sub
specie pietatis fouebūt quicquid doctrinæ domini no-
stri Iesu Christi aduersum est. prædicit Paulus, cap. 3.
non ad finē usq; occultū iri, sed ante mundi finē mania-
festū fore omnibus. Quæ Pauli prophetia his nostris
temporibus cōcepta est impleri: nisi quis excæcatus cor

IN EPI. PAV. AD TIM. II. 102

de hoc ipsū adhuc nō uideat. Sit Christo gratia, Amē.

Quartus, de uasis iræ & uasis misericordiæ, cap. 2. Ceterum in magna domo, &c. Quem locum uide ad Rhom. 9. Quintus, de resipiscētibus, qui antea ueritatis resistebant, cap. 2. Erudientem eos, &c. quem locum in superiore epistola fecimus tertium. Sextus, quod licet infideles non credant, tamen fidelis permanet deus, & promissiones eius ueræ, &c. cap. 2. Si nō credimus, &c. qui locus quoq; est ad Rhom. 3. Nōne incredulitas illorum? &c. Septimus, insignis locus in hac epistola paucis adnotatus, quod soli ij seducuntur in sanis doctrinis, qui seducendi sunt: & soli pereunt qui perire debent, cap. 2. Subuertunt quorundā fidem, solidum tamen fundamentum dei stat, habens signaculum hoc. Nouit dominus qui sint sui, & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Christi. Sic Christus dixit, Ioannis 17. Nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis. Et Matthæi 24. Ita ut errorem inducātur, si fieri potest, etiam electi. Et Ioannis 10. Oves meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Ad tempus possunt aberrare, sed reducuntur suo tempore à pastore Christo, ut est in parabola euāgelica. Nouit enim oues suas etiā in me-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

dio luporum. Quandoquidē signatas habet oues, &c. Ergo interim dum ignoramus iudicia dei, etiā impij prædicandum est, obiurgandi sunt, monendi sunt. Pro eis etiam cum fletu deprecandum, & omnia tentanda per Christū, ut resipiscāt à diaboli laqueis, sicut hic dicitur, quēadmodū Paulus p̄ suis Iudæis fecit, ut uides Rhom. 9. Cū uero perire eos absq; spe uideamus, nihil est quod amplius doleamus, iam de iudicio dei certi: quia nihil decessit nobis, nihil periit, nisi quod iam ante nobis ignorantibus perditum est. Hic dicendum est: Iustus es domine, & rectum iudicium tuum.

Paulus apostolus.

Quæ ad hanc inscriptionem attinent, in superioribus epistolis serè diximus, præter hoc quod dicit secundum promissionem, uel ad promissionem uite in Christo Iesu: per quod significat, non se terreni regni prædicatorem. Nam hic audies, quod omnes qui pie uolunt uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Sed neq; se Mosaicæ legis prædicatorem, quæ uitam huius temporis promittebat facientibus legem, dicens: Si feceris, habitabis in terra tua, abundabis omnibus bonis, pace gaudebis, hostes subijcientur tibi. Si non feceris, lapidaberis, occidēris, fame & penuria laborabis, seruiēs hostibus, è terra eijcicris, dispergēris in uniuersum mundum, Deute. 28. Sed se esse apostolum siue prædicatorem ad promissionē uite, siue ad

promittendam credentibus uitam, non in mundo, non in operibus legis, aut quacunq; gloria humana: sed in Christo Iesu, quæ uita spiritalis est, & uere pia per quam omnia moriuntur, quæ sunt huius creationis: ut tãdem mortificatis mēbris nostris, solus in nobis Christus uiuat, ut in Paulo qui dixit: Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Hanc uitam solum norunt credentes. Caro ne cogitare, aut somniare quidē potest: nam foris nihil nisi crux & mors uidetur. Vnde 2. ad Corin. 4. Sed licet is qui foris est, &c. *Gal. 2. cor. par.*

Cui seruo à maioribus.

Nihil refert ad salutem tuam, siue habueris parentes & auos pios, siue impios. Sicut Ezechie nihil obfuit patris Achas impietas, sicut nec rursum profuit Manasse impijssimo patris Ezechie pietas. Quid obfuit ex gentibus credentibus, quod patres coluerant demonia? Quandoquidem filij dei ex deo nascuntur, non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis aut uiri. Spiritus ^{patris} necessitas ad carnem non pertinet. Quid profuisset Paulo aut Timotheo parentum fides, nisi & ipsi in deum credidissent? Magna tamen gratia est, à puero ad deum institui recta fide parentum. Sed cui hoc nō datum est, nihilominus habet, modò ueniat ad Christū. Nec puto, quod hic Paulus dicit pertinere ad hoc, qd' episcopus sit irreprehensibilis, ut etiā ei obijci non possit progenitorum infidelitas: alioqui inter gen

ANNOT. IOANNIS POMERANI

tiles conuersos nemo potuisset esse episcopus. Infamia parentum aliquid est, quod impediatur, ne eligatur quis in episcopum: non tamen sic, sicut infamia propria domus, id est familiae, uxoris, & filiorum, ut dixi epistola superiore. Paulus igitur hic, ut admoneat Timotheum rectae fidei, dicit hoc quod non est, non praescribit quid esse debeat, ut satis clarum est.

In conscientia pura.

Pura conscientia est, quando in nullo tibi conscius es, te aliter uel uoluisse uel fecisse, quam sentiebas, in qua conscientia non est confidendum. Nam humanum cor adhuc tantum est, & intentio humana est, utcumque bona uel optima tibi uideatur: nisi conscientia sit spiritu fidei reificata. Impie enim agit, qui confidit in cogitationibus suis, ut dicitur Prouer. 12. & 28. Qui confidit in corde suo stultus est. Et Paulus 1. Corin. 4. Neque me ipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, dominus est. Vide hoc in Paulo, Ipse seruiebat deo secundum legem, sicut ait ad Galatas 1. Abundantius existens aemulator paternarum traditionum. Et ad Philip. 3. Secundum iustitiam quae in lege est, conuersatus sine querela. Nec erat sibi aliud conscius, sed Christum in lege & prophetis non uidebat, necesse ergo erat, ut impingeret in lapidem offensionis, & petram scandali, id est Christum, sicut supra ipse dixit

pura
conscientia

epistola 1. cap. 1. Vide quò cōducant bonæ cōscientiæ,
 & piæ intentiones, ut uocant, quando se secutæ, uerbo
 dei non reguntur: ita ut nulli magis impingant in euan-
 geliū Christi, quàm sanctuli illi, qui sine uerbo dei &
 spiritu semel sibi sanctitatis opinionē arrogarūt, &c.
 Non ergo hic gloriatur de pura cōscientia, sed de deo:
 quod sic semper eū duxerit, ut uoluit, usq; nunc, quod
 nūc quoq; colat, sed uere, quē semper se colere putaue-
 rat, quod ad cōscientiā eius attinebat. Neq; negligē-
 dū est quod dicit: Gratiam habeo, &c. Vt scias ne hoc
 ipsum quidem ex nobis esse quod petimus. Oportet
 enim nos prius spiritu fidei illuminatos esse, antequā
 petamus: alioqui quid peteremus, nisi promissionibus
 dei certi essemus nos exaudiendos? Gratiā ergo agit
 deo, qd' mentē iugiter pro Timotheo orandi dederit.

Desyderans te uidere.

Quod sancti cupiūt etiam se uidere secundū carnē,
 alibi diximus: item quid sit orare die ac nocte.

Vt suscites donum dei, &c.

Id est, ut nō negligenter cures negociū episcopi, tibi
 à me et ab illis qui adsuerūt, iniunctū, ut diximus supe-
 riore epistola. Non enim, inquit, negligentie spiritū,
 aut qui timeat in cōspectu aduersariorum, aut pudefi-
 at, & scandalizetur in cruce, dedit nobis Christianis
 deus: sed dedit nobis spiritum potētiae, qui etiā stet in

ANNO. IOANNIS POMERANI

conspetu mortis, & inferorum, & omnis tentationis: & spiritum dilectionis, qua diligamus non solum amicos, sed etiam inimicos, ita ut audeamus uitam: si ita res fert, despondere pro eis. Et spiritum sobrietatis, qua non solum attendimus, ne grauemur crapula & ebrietate, sed etiam mente sobrii simus, non sapientes plus quam oportet, sed tantum secundum sanam doctrinam, ut non cum ebrijs dormientes, sed sobrii uigilemus ad omnem satanae insultum. Hæc tria, potestiam dilectionem, sobrietatem, opponit timiditati, siue spiritui timiditatis. Igitur inquit: qui potentiam dei nactus es, nihil est quod uerearis, uel tuam crucem, uel meam, &c. Quid enim trepidamus ad mortem, quibus uita æterna data est per euangelium?

In quo positus sum.

Suam uocationem iactat, non solum ut sciamus hoc esse uerbum dei, quod prædicat, quemadmodum solet: sed & multo amplius propter Timotheum. quasi sic dicat: Et tibi commissum est, sicut & mihi, & eundem spiritum habemus: sic ergo age, & sustine propter euangelium, ut ego, &c. Vt supra in locis diximus.

Cui credidi.

Scilicet per Christum: id est, illud quod credo & spero accepturum, scilicet redemptionem corporis huius per resurrectionem & uitam æternam, quando deus erit

IN EPI. PAV. AD TIM. II. 105

erit omnia in omnibus: sicut infra dicit, Reposita est mihi corona iustitiæ, &c. Tunc fulgebūt iusti sicut sol in regno patris sui. Tunc accipiet quisq; secundum opera sua. Fideles, qui bona fecerunt, recipient uitam eternā: infideles, qui sunt operarij iniquitatis, ignem eternum. Christiani omnia quæ sperant in utraq; uita, commissa & deposita habent in manu dei, unde sciunt & credunt omnia accipere.

Nosti hoc, &c.

Hæc sunt exempla illorū, qui in tempore tētationis recedunt: rursus & illorū, qui exorta tētatione persistunt: ut Onesiphorus cum sua familia. Bona opera testimonium sunt fidei nostræ: sed sola tentatio & persecutio probat fidei constantiam & ueritatem.

C A P V T II.

OMnibus modis, quod & in priore epistola uidimus, agit, quo Timotheum episcopū ætate adhuc iuuenem, instiget ad curandū officium commissum: id est, ut doceat, quæ à Paulo didicerat, & ea ipsa alijs quoq; qui idonei fuerint, commendet docenda. Atq; hic se fortificet per gratiam Christi, ut nullis cedat laboribus, nullis terreatur minis, non curet alia negocia relicto uerbo: quandoquidem uictus corporis non deerit, cui etiam debetur corona eterna, de qua in hac epistola sæpe loquitur. Et ut hæc adstruat, tri-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

bus utitur similitudinibus, militis, athletæ & agricolæ. Et præterea addit exemplum Christi per crucem glorificati, quod & se imitari in suis dicit uinculis. Nonne hæc fortes sunt persuasiones?

Nemo qui militat, implicatur uitæ negociis. Scilicet ad quærendum uitæ ætæ, &c.

Deo, nō est in græco, quod hætenus in ueteri translatione legimus, ut simplex tantum sit similitudo. Sicut miles præter militiam nihil curat: sic tu qui munus suscepisti episcopi, hoc præsta relictis alijs negocijs. Salarium suo tempore nō deerit, &c. coronam nō deerit certanti legitime, id est, quemadmodum oportet, fructus non deerit laboranti agricolæ, &c.

At sermo dei non fuit uinctus.

Philip. 1. Scire autem eos uolo, &c. Ego quidem in uinculis teneor: sed sermo per me prædicatus currit, ut in psal. Velociter currit sermo eius. Et 2. ad Thess. 3. Vult ut oretur, ut sermo domini currat.

Propterea omnia suffero.

Hic locus explicat id quod dicitur ad Coloss. 1. Nunc gaudeo super afflictionibus meis pro uobis, &c.

Si non credimus, ille fidelis permanet, &c.

Increduli deū faciunt mendacem in suis promissionibus: ecce quanta eorū blasphemia? At deus, qui ipse est ueritas, non potest fieri mendax: nam se ipsum negare non potest, id est non potest fieri non ueritas, quæ ueritas est. Hoc enim esset deū amplius nō esse deum. Quæ sententia maximo solatio est adflictis conscientijs. Deus promisit, & mendax nō est, quod increduli nō accipiunt promissum. Nā credentes accipiūt, quod incredulis non debetur. Idē locus est ad Rho. 3. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? &c.

Testificans coram domino.

Id est, in conspectu domini, ut etiam adiurati uideatur. Sciebat Paulus quantum decessurum erat fidei pugnis uerborum. Vult ergo, ut quibus est una fides, etiam eisdem uerbis loquantur de fide. Propterea supra dixit: formā habete, &c. Ex prophanis uerbis, id est, quæ non nouit scriptura, talia dissidia primum orta sunt, quando ad doctrinam sacram recepta sunt. Unde non solum libros, sed etiam animos hominum misere re occuparunt.

Stude, &c.

Sic scribit iustificato, ne hoc aliō trahas: nam supra audisti, fortifica te per gratiā in Christo Iesu. Operariū, inquit, te præsta, q̄ corā deo nō cogatur erubescere de neglecta seruitute, ut recte diuidas & scindas

ANNOT. IOANNIS POMERANI

filij dei tibi commissis, panem uerbi diuini pro singu-
lorum captu, & conditione. Ita ut tamen omnibus pa-
nem: id est, sermonem ueritatis differtias, non uerena-
traditionum humanarum, Matth. 24. Quis putas est
fidelis seruus & prudens? &c.

Vt cancer morbus.

Sicut cancer morbus paulatim plus corporis occu-
pat, ita ille inanes uoces, si pro sacris recipiantur, tan-
dem totam fidē extinguunt. Testes sunt Scotistæ &
Thomistæ, &c. Tales sunt nouorum inuētores, sicut
Hymenæus & Philetus, qui inceperunt asserere non
aliā resurrectionem sperandam nobis, posteaquā
iam resurrectio in Christo completa esset. Ita labun-
tur, qui extra scripturam suis ingenijs fidunt, & in-
mibus & prophanis uerbis sacra se tractare putant.

Solidum tamen, &c.

Occupatio est: potuisses enim dicere, Quomodo
subuertunt quorundam fidem, cum uera fides subuer-
ti nō potest? de qua dictum est: Et portæ inferorū non
præualebunt aduersus eam. Respōdet, uera fides non
subuertitur, &c. ut supra in locis.

Cæterum in magna domo.

Iterum occupatio est: Cur deus impios sinit, ut alij
seducāt, alij seducantur? cur non eos sua dignatur gra-
tia? Respōdet per simile, de supellectili et instrumētis

in domo diuitis, sicut & Rho. 9. de uasis figuli, ubi legitur, &c.

Si quis expurgarit, &c.

Id est, non cōsenserit eorū infidelitati, & impijs persuasionibus: erit uas, id est instrumentū dei, &c. Nomen enim uasis more hebraico, oīa instrumenta innuūt.

Sanctificatum, &c.

Quid sit sanctificatum, exponit dicens: Accommodum usibus domini, ad omne opus bonū preparatum. Significat enim sanctificatum, more hebraeo, id quod domino segregatū est, & in usum eius paratū, Hierem. 1. Prius quā exires de uulua, sanctificaui te. id quod exponit sic, & prophetam in gētibus dedi te, scilicet, quando adhuc eras in utero materno. Gal. 1. Qui me segregauit ab utero matris meae, &c.

Iuueniles, &c.

Nequid habeāt uel in specie qd' accusent aduersarij.

Cum his.

Periphrasis est: id est, cum credentibus. Ex puro autē corde, dicit, ne putes aliquid esse, murmur illud oris sine fide. Quæ ne inuocatio quidem est, ut non dicam de puritate cordis. Inuocant ex corde puro, qui credunt promissionibus dei, & non dubitant se accepturos quicquid petierint, &c.

AANNOT. IOANNIS POMER.

Stultas, &c.

Quia per talia leditur iustitia, fides, charitas, pax.

Cum mansuetudine.

Nō cum adulatione, aut simulatione, sicut de se scribit 1. ad Thess. 2. Neq; eram unquam, &c. Vide supra in septimo loco.

C A P V T III.

DE extremis temporibus supra diximus in superiore epistola: & alibi tempora periculosa dicit, quia sub specie pietatis occultabūt omnia que hic dicuntur, ad perdendas animas: sicut iam factum est. Insipientia enim illorum nunc mundo proditur, sicut supra diximus.

Sui amantes.

Id est, sua quærentes, non quæ Christi sunt: sicut sequitur, avari, fastuosi, superbi.

Maledici,

Sive blasphemæ: sicut hodie satis uidentur illi sancti, blasphemæ non solū in ueritatis professores, sed etiam in euangelium Christi.

Parentibus immorigeri.

Sicut qui docent obedientiam, Prioris uel Guardiani longe præferendam obedientiæ parentum. Et hoc

certe contra dei præceptum, doctrinæ habent demoniorum. Quamquam ista omnia uitia iam regnant in illis, & necessario regnant, qui Euangelium Christi in pectore non habent.

Ingrati, scilicet, & deo & hominibus.

Impij, sine fide, sine spiritu.

Carentes affectu, scilicet amicitie in homines.

Nescii fœderis.

Id est, mentientes, non seruantes pacta, quemadmodum qui etiam decipere gaudent. Alij pacta fidemque seruant, donec eis nihil decedit. Subodorantes uero lucrum, aut incommodum uidentes, à fide resiliunt.

Calumniatores, id est, criminatores.

Intemperantes, id est Veneri dediti & adulterijs.

Tales in primis sunt, qui prohibent nubere: ut supra dictum est.

Immites, id est, sine misericordia & benignitate.

Negligentes bonorum.

Id est, quibus boni non sunt curæ: & proprie tales sunt qui leuibus animis nihil curant, siue iustum quid sit, siue iniustum.

Proditores, id est, secreta non seruantes, & insuper ad mortem tradentes homines recte de Euāgelio sentientes, contra traditiones humanas: & hi putant se obsequium præstare deo.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Præcipientes iudicio: id est, secundum caput suum iudicantes quiduis, in quibus nihil est iudicii spiritus: secundum illud, Spiritualis homo dijudicat omnia, animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei.

Inflati, id est, qui recte sentientiū iudicio nō cedunt.

Voluptatum amantes, &c.

Id est, sua quærentes, ut supra.

Habentes formam, &c.

Id est, hæc omnia tegentes pietatis specie, quæ intus non est, sicut Christus ad pharisæos dixit: Sepulchra foris dealbata, &c.

Et istos auersare.

Vides quod tunc cœperint, quos Paulus prædicit nouissimis temporibus multiplicandos.

Ex his enim sunt, &c.

Qui uero hodie tales sint, non ignoramus. Sunt enim qui cum non audeant, aut non possint manifeste ueritati euangelicæ contradicere, in secretis colloquijs, in secretis confessionibus, in priuatis domibus clanculū uirus effundunt, dicentes: Cur credis hæresi? cur non credis, quod tui parentes crediderunt? Tanta beneficia præstāt illi sancti, à quorū cultu & inuocatione iam auocaris, oīa pereūt missis cadētibus. Hæc agunt præcipue cū mulierculis, quæ grauatas habent conscientias

conscientias, quæ ducuntur uarijs concupiscentijs, id est, nunc hoc nunc illud superstitiose experiuntur ab impijs & superstitiose doctis magistris: semper discunt, & ad omnem uentum doctrine inclinantur, & nunquam ad ueritatis notitiam perueniunt, Sicut fit omnibus (id quod nos experti sumus) qui de uia superstitionis & traditionum humanarum, ad graues exonerandas conscientias secuti euangelium, Christi, quod ab omnibus liberat, non amplectuntur. Iannes & Iambres nomina sunt Magorum Pharaonis, quorum tamen nomina in nostris libris non exprimuntur. lege Exodi 7.

Tu uero, &c.

Summa est, meam doctrinam & exemplum imitare in promouendo euangelio. Qui insuper nosti sacras literas, in quibus hæc omnia sunt, & quorum indiget homo dei ad salutem.

Omnes qui pie uolunt uiuere

Nemo hic excipitur. Crux est probatio fidei, ergo sicut necessario adest fidei charitas, ita & patientia. Sed sicut hæc cedunt pijs in bonum, ita persecutoribus & seductoribus, qui obstant ueritati, quacumque tandem specie, cedit in damnationem quicquid egerint. Proficient in peius, id est, semper augetur eorum damnatio & excæcatio.

Sacras literas.

ANNOTAT. IOANNIS POM.

Si hæc uera sunt, quid doctrinis & traditionibus humanis uexaris?

CAPVT IIII.

Al. iudic

Lex,

Euāgeliū.

Adiurat rursum Timotheum, ut omnibus modis undecumq; accepta occasione, quocumque tempore pergat exequi, quæ sui sunt muneris: id est, ut prædicet instanter, siue tempestiuam siue intempestiuā prædicationē quis interpretetur, nihil referre. Verbum dei sicut personis aut locis non est alligatum, ita neq; temporibus, utcumq; iudicetur. Semper uerbo opus est, ut credamus & perstemus in tentationibus: quandoquidē semper expectamus Christū uenientē, quacumq; tandē uigilia noctis uenerit. Argue peccantes, cōminare iudiciū dei duris, exhortare pios ut pergant, alios ut redeant ad cor. Vides hic mandari prædicationē legis & euangelij. Lex terret, euangelium consolatur. Atq; hæc, inquit, agito cum omni μακροθυμία, id est longanimitate, qua patienter feras, & non cesses à doctrina, si qui mox non credūt, si qui etiā resistunt, fortē post credituri, sicut supra, cap. 2.

Tolerantem malos, &c.

Porrò non frustra monet ita uigilare episcopū. Nā inquit, tempus erit, quando sanā doctrinā non sustinebunt, &c. sicut supra diximus. Hunc populum stultū, qui bonos prædicatores ejicit, & querit tales, qui

prurientibus auribus placeat, describit sic Esaias, cap. 30. Populus ad iracundiam prouocans est, &c.

Nam ipse iam immolor, &c.

Alia causa cur uigilet Timotheus: nam, inquit, ego amplius huic negotio adesse non potero, qui iam impleto meo ministerio, sum deo per mortem meam immolandus. Hoc iam per spiritum præcognouit Paulus, quo simul Timotheo & omnibus episcopis, consuetudine & fidei scopum præscribit, ut sui similes munus demandatum exequantur, usque in consumationem uitæ, ut supra diximus.

Certamen bonum decertaui.

Non de se, sed de donis dei gloriatur, qui eum confortauerat, ut hæc omnia perficeret: sicut alibi ait, Omnia possum in eo qui me confortat. Quod uero addit, reposita, &c. Nihil est quod hic meritum humanum stulte cogites. De eo enim dicit, quod sibi repositum est, & quod sibi reddendum est à deo, non quod suis meritis debetur. Filius enim erat Paulus & hæres, non seruus mercenarius, qui non manet in domo in æternum. Ipse acceperat omnia à deo, scilicet ut ab impietate conuerteretur ad Christum, fieret apostolus, ministerium egregie expleret, &c. Et hæc ipsa dona deus coronabit. Dei sunt nostra merita, & dei sunt nostra præmia: & rursum ipsius omnia nostra sunt, quia filij sumus

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quotquot Christi aduentum diligimus, cuius aduentum certe impij non diligunt: uellent enim nunquam uenturum, &c.

Da operam.

Quædam familiaria scribit.

Alexander faber ærarius.

Duo genera describit illorum qui fauere uidentur euangelio, sed probantur in tentatione. Nam alij resistunt, & incipiunt oppugnare uerbum ueritatis, sicut Alexander: qui ut lupi cauendi sunt, qui suam mercedem apud iustum iudicem inuenient. Alij infirmitate humana dissimulant, non audentes palam confiteri quod credunt: illis hoc ipsum non imputetur: erunt enim olim per Christum fortes, qui adhuc imbecilles sunt. Ex quorum numero fuerunt, qui Paulum deseruerunt, cum primum coram Nerone sisteretur: quod tamen tam triste malum cessit in maiorem Christi & euangelij gloriam, seruato eo, quem omnes deseruerunt: ut prædicatio euangelij per eum in gentibus compleretur. De quo nunc gloriatur, quod in manu dei perire non possit, dicens: Et eripiet, &c.

F I N I S.

116 IN EPISTO

LAM PAULI AD TITVM,

Ioannis Bugenhagij Pomerani
Annotationes.

ARGVMENTVM.

Ic episcopum, cui populus docendus est, instruit, ut in epistola ad Timotheũ, atq; interim insigniter per totam epistolam plenius uerbis cõmendat euangelij libertatem, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Nec tacet, quos fructus euangelica fides producat in singulis hominibus erga proximũ, in quacũq; cõditione, siue statu huius uitæ.

LOCI INSIGNIORES IN HAC EPISTOLA.

Primus, Gratiam euangelicã ab æterno promissam electis dei (id quod prædestinationis est) sed iam nouissimis temporibus esse manifestatam per Christum euangelij prædicatione, cap. 1. Inscriptione, cap. 2. Apparuit enim gratia, cap. 3. At postquàm bonitas, atq; hic locus est quoq; in Ephe. & alibi sæpe in Paulo. Secundus, Qualis sit doctor siue episcopus, & quæ doctrina eius. ut in superioribus epistolis ad Timotheum. Tertius, Insignis locus de sanitate fidei siue li-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

bertate Christiana contra superstitiones & traditiones hominum auersantium ueritatem, qui dicunt se Christianos, & fiduciam quam deo debent, tribuunt operibus: factis ergo negant, qd ore profitentur, cap. 1. quam ob causam. Quartus, Vt Christiani bonis operibus ad usus necessarios, & sobrietate uitæ ostendant fidem bonam, & ornent coram mundo doctrinā saluatoris nostri dei, ut pudeat aduersarius, nihil habens quod nobis iuste obijciat. Atq; hæc agit Paulus à principio 2. capitis usq; ad finē epistolæ. Quintus, Hereticum, id est contra uerbum ueritatis, siue ut uocat, consonam doctrinam docentem & sentientem excōmunicandum esse, per legem à Christo nobis præscriptam, Matth. 18. Si peccauerit, &c. In fine epistolæ sectarum authorem hominem, &c.

CAPVT I.

PAVLVS SERVVS DEI,
apostolus autem Iesu Christi.

NOta relinquentes: paucis uideamus, quid hæc ditissima huius epistolæ inscriptio habeat, quæ ita gratiam dei commendat, ut nobis uelit eā esse certissimam. Quid enim prodest multa de gratia audire, scribere, legere, si omnia adhuc dubitamus ad nos pertinere? Idcirco ait, quam deus qui non mentitur, promisit, qui ut non falli, ita nec fallere potest. Id quod

sic dicitur ad Timotheū: Deus seipsum negare nō po-
 test, inquit, ante tempora æterna: ut omnino certi
 simus, quod non solum dilexit nos, cum facti eramus
 amici, sicut dicit ad Rhomanos 5. Sed etiam quan-
 do adhuc non eramus. De quo loco prædestinationis,
 uide Ephe. 1. Hic uides, ut alia taceam, quod Paulus
 dicit ad Rhoma. 11. Quis prior dedit ei, & retribues-
 tur ipsi, ut confundantur omnino illi meritorum præ-
 dicatores. Quid enim meruimus ante mūdi cōstitutio-
 nem? Sed hæc audiunt ubiq; & uident in scripturis
 excæcati, & non intelligunt secundum iudicium dei,
 Esaie 6. Verum tametsi hæc gratia æterna sit, quia
 nihil noui apud deum est æternum, tamen nunc tan-
 dem reuelata est tēpore scilicet prædestinato à patre:
 quod cur fecerit, nulla causa nobis spectanda est, quàm
 beneplacitū siue bona uoluntas eius, sicut uides Ephe.
 1. Reuelata est autem, ut ait, per prædicationem non
 qualem cunq;. Nam pseudapostolos & superstitionū
 & humanarum traditionū prædicatores condemnat
 Paulus: sed per prædicationem, qualis Paulo com-
 missa est, per delegationem saluatoris nostri dei. In
 quo & suam uocationē iactat, ut solet, ut certi simus
 eum non suum, sed Christi docere uerbum. Qualis
 uero Pauli prædicatio sit, epistolæ eius omnes testan-
 tur. Alijs prædicationibus, quæ non sunt secundum sa-
 nam doctrinam domini nostri Iesu Christi, non solum

ANNOT. IOANNIS POMERANI

non obscuratur, sed & obliteratur gratia hæc, sicut factum est: tantum abest ut reueletur. Quid enim gratiam reuelaret, qui in re, ut falso putant, salutis, nihil nisi operibus uel confidere uel diffidere sciunt? Preterea in hoc loco uides, quàm insipienter errent, qui gratiam dei, de qua loquuntur scripturæ, per quam solum saluamur, describunt esse habitum in homine, siue qualitatem, cum sit fauor potius in deo bene uolente nobis, ut filijs. Vbi enim quæso erat gratia illa in nobis, quando adhuc mundus non erat conditus? cum uideas Paulum sic dicere. Qui dilectos nos reddidit in dilecto filio suo ante mundi constitutionē. Vide de gratia & dono in locis Philippi.

Iuxta fidem electorum dei.

Iam quoque uideamus ea, quæ in hac inscriptione prætermisimus. Paulus seruus dei, apostolus autem Iesu Christi, &c. Clarius erit si nō, Iuxta, sed, Ad legimus. Apostolus autem Iesu ad fidem electorum dei: id est, ad hoc apostolus, siue missus prædicator, ut prædicet fidem electorum dei, non quam quisque sibi profide fingat, quemadmodum qui in cogitationibus cordis sui confidunt, & se credere putant: sed ut prædicem fidem, quam habent qui electi sunt à deo. Hæc fides est in nulla re, in nullo opere querere salutem, aut confidere: sed de omnibus desperare, & in solo deo per Christum

Christum sperare gratiam & uitā eternam: id quod exponit, dicens: ad cognitionem ueritatis, &c. id est, apostolus ad agnitionem ueritatis, hoc est, ut per me agnoscatur ueritas, non cuiusuis scientiæ: quales sunt, quod duo & duo sunt quatuor, & quod homo est animal rationale: sed ut agnoscatur ueritas, quæ est secundum pietatem, quæ pertinet ad hoc, ut discamus deo cōfidere, & proximorum curam agere, & quæ pertinet ad fidem & charitatem: ut supra in epistola ad Timotheū diximus, Quæ pietas, inquit, est in spe uitæ eternæ: id est, quæ non gloriam, nō merita respicit: sed quæ sperat non quod meruit, sed quod deus promisit, nempe uitam eternam. Nam hoc protinus additur: quam, inquit, deus promisit. Pietas nō hanc uitam respicit, neq; omnia quæ uidentur, in quibus necesse est eam affligi, & omnia mortificari: sed respicit uitam eternam, & illa quæ non uidentur, 2. Corin. 4.

Tito germano filio.

Id est, qui Titus est filius meus, quod à me fidē didicerit, quam iam & ipse & ego communem habemus.

Huius rei gratia & constituas oppidatim.

Quales constituat seniores, siue dei uerbi prædicatores, qui populo præficiendi sunt, ostēdit: ut in omnibus ornetur dei uerbum, & efficaciter promoueatur.

P

ANNOT. IOANNIS POMER.

Quæ uero huc pertinent, ferè diximus in epistola ad
Timotheum.

Inculpatus.

Id est, absq; crimine secundum iudicium mūdi, aliās
in conspectu dei nemo absq; crimine est.

Luxus.

Vel ebrietatis, uel crapulæ, cui opponit sobrietatē.

Intractabiles.

Id est, inobedientes, qui nullis audiunt bonis persua-
sionibus.

Non percussorem:

Eum significat Græca dictio, qui lingua percussit:
quasi dicas, non mordacem, id est, qui ex inuidia fero-
tur in quosuis. 2. ad Timo. 2. Seruum dei non oportet

Volunt pugnare, &c. Talia nostri, qui increpationes euanges-
nos esse mo- licas non libenter audiunt, referūt quod oporteat præ-
destos, ne dicatorem dicere placentia, contra id quod diximus
eis oppona 2. ad Timo. 4. Et interim non uident, quod hic sequi-
mus uerbū tur: Redarguito illos seueriter.
dei.

Temperantem.

Castitas
nūquam de
uirgine in
scripturis
laudatur.

Id est, castum (keusch) Vides, quod temperantia &
castitas ei quoq; tribuitur, qui habet uxorem. Sic non
sentiunt doctrinæ in hypocrisi loquentium mendacia.

Tenacem eius, &c.

IN EPI. PAV. AD TITVM. 114

Certi sermonis, qui est secundum doctrinam: id est
qui pertinet ad docendum, ne sinat se inde auelli qua-
uis occasione, uel contradictione, uel persuasione: hoc
est, qui certo teneat sermonē, quo populus doceatur.
Vt potens, inquit, sit, &c. hoc est, altera manu edificas-
re, altera tenere gladium, ut legis in Esdra. Ista duo In Esdra.
siue istam uerbi potentiam qui non habet, non fiat epi-
scopus, id est prædicator. De Christo legis Matth. 7.
Admirabantur turbæ super doctrinam eius: erat enim
docens eos sicut potestatem habens: & nō sicut scribæ
eorum & pharisæi, id est, non frigidum uerbum, aut
in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis loqueba-
tur: sed loquebatur uerbum efficax in cordibus homi-
num, ita ut cogerentur fateri hanc doctrinā esse à deo

Sunt enim multi intractabiles, &c.

De pseudapostolis loquitur, de quibus sæpe supra.

Qui totas domos.

Secunda ad Timo. 3. Qui subeunt in familias, &c.
id est, latenter intrant, hoc est nolunt uideri.

Dixit quidam.

Epimenidis Græci poëtæ citat uersiculū cōtra Cre-
tenses. Nostri pseudoprophetæ, quibus docentibus ni-
hil aliud est in ore, quā Aristoteles, & quicquid est
Ethnicū, nō putēt se hinc probari, quod Paulus citat
Non pro
pietate ci-
tat, quia ni-
hil docet
hoc.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ex Ethnico. Nam putant hoc ad sanam doctrinā pertinere, & eam inde confirmari. Paulus uero nihil inde, quod ad salutem attinet, docet: sed id quod est, indicat contra Cretenſes ex ipſorum testimonio. Deinde
Omnis ho: subindicat in Ethnicorum scriptis eſſe mendacia, cum
mo mēdax. dicit: Testimonium hoc uerum eſt, &c. Vētres pigri, id eſt, qui nihil aliud ſunt, quā uentres, qui propter uentrem omnia agunt.

Sani in fide,

Sunt, qui habēt fidem electorū dei, ut ſupra dictum, qui nihil ad dei iuſtitiam ſuſcipiunt, prāter Chriſtum. Alij ueſtitui, cibo, potui, diebus, ieiunijs, orationibus, ceremonijs, & alijs operibus iuſtitiam tribuunt, qui his factis negant deum: quæ ſibi pro deo erigunt, dum talibus fidunt, & iuſtitiam tribuunt, quæ ſoli deo debetur, qui tamen interim dicunt, deum eſſe propitium, patrem, & ſe ex ſola dei miſericordia ſaluandos. Vide ergo ut ſic intelligas, quod dicit: Deum profitentur ſe ſcire, factis autem negant. Nam de craſſis illis peccatoribus, ſcortatoribus, adulteris, ebrioſis, &c. non ſolum hoc dicit, qui hiſce factis neminem ſeducūt à fide: ſed multo amplius, imò ſolum de illis, qui ſubuertunt domos iudaicis fabulis, & doctrinis hominū, qui non ſuſtinent ueritatem, ſicut manifeſte hic exponit. 2. Timothei 3. Habentes ſpeciem pietatis, uim eius abne-

gantes. Ex his sunt, qui subeunt in familias, &c.

Omnia quidem pura, &c.

Insignis locus contra doctrinas, siue traditiones hominum. Fidelis, cui solum curae sunt praecepta dei, utitur omni creatura dei, quam deus creauit utendam, non solum sine peccato, sed etiam cum augmento sanctitatis & fidei: quia utendo agit gratias, & magnificat deum ex puro corde, agnoscens pium patrem & datorem. 1. ad Timo. 4. Contra, impuris, quorum corda non sunt purificata fide: id est, infidelibus, omnes creaturae sunt impurae, quia & ipsi, sunt impuri in mente & conscientia. Horum uita quia peccatum est, non potest non omnis creaturarum usus eis esse in peccatum. Qui enim mundum contrectare potes immundis manibus? Et lex habet: Quicquid tetigerit immundus, immundum erit. Infidelis nullis creaturis recte uti potest, quae solum creatae sunt fidelibus ad utendum: id quod ex Geneseos libro non difficile fuerit ostendere, & Paulus confirmat, 1. ad Timo. Sequitur ergo, quod in omnibus quoque operibus peccant: quae si bona apparerent, mera sunt hypocrisis. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est: & non potest arbor mala fructus bonos facere. Sunt, inquit, abominabiles deo, & qui nolunt acquiescere ueritati, quae damnat eorum hypocrisin, & traditiones humanas, & qui ad nullum opus bonum sunt apti, quia sunt arbor mala.

Cohærent cum præcedentibus. Alij Iudaicas fabulas & hominum traditiones, suaq; somnia docent, in sui & aliorum perditionem: tu doce sanam doctrinã, de qua supra sæpe diximus. Hic uero uides sanam doctrinã Christi esse accõmodam omni sexui, ætati, conditioni: quando uerè sana & integra est: hoc est, quando tractatur à spirituali homine, qui potens sit in uerbo, & humanæ doctrinæ diuinis non permiscetur. Si ista quæ hic iubet doceri Paulus, in nostris hominibus uideremus, certe faciẽ uideremus ecclesiæ in gloriã Euangelij sancti. Nunc uero nusquã doctrina est, ergo & nusquã integritas uitæ: sed qualis populus talis, & episcopus. Christi ecclesia non est, quæ uerbo Christi non regitur, iudicia nostra, non dei sequimur, ideo iuste peribimus. Quæ huc pertinet, etiam alibi sæpe uides in Paulo. Ecce isti loquuntur iustitias pharisaicas & traditiones hominũ: tu uero quæ sanam doctrinam decebunt, loquere,

Sani fide

Sunt, qui fidem illam in deum per Christum, superstitionibus, doctrinis, & traditionibus hominum in cordibus suis non permiscunt, non cedentes alienis doctrinis. Senibus uero hoc præcipitur, non solum quia natura sunt superstitiosi, sed etiam ut ipsi reliquos sanitatem fidei doceant.

Sani in charitate.

Sunt qui etiam diligunt inimicos, & orāt pro persequentibus.

Sani in patientia.

Sunt qui perdurāt in omni tentatione usq; in finem nullis cedentes aduersis.

Vt honesta doceant.

Vide hic mulierem docere, sed adolescentulas mulieres. Vtrum mulieri docere liceat, alibi dixi.

Modestas reddere.

Quia tūc fiebat sepe, ut Ethnicus uir haberet Christianam mulierem, quæ casta sua conuersatione uirum quoq; alliceret ad Christi uerbum.

Vt sobrii sint.

Apud nos crapula & ebrietate percunt, non solum animis, sed etiam corporibus. Crapula & ebrietate nostra corda grauari, ut non uigilemus ad diem illum Christi, & apparitionem gloriæ magni dei, testatur dominus in Luca: Attēdite ne corda, &c. Vide ad quæ mala perducant, quæ nos interim paruifacimus.

Temetipsum præbe formam.

Primæ Petris. Forma facti gregis in populo, &c.

**In doctrina integritatem
& honestatem.**

ANNOT. IOANNIS POMERANI.

Sic ista coniungenda sunt, & subaudiendū uerbum, exhibe, uel serua, uel simile: & additur, sermonem sanum, id est, integrum, sicut supra doctrinam sanam dixit. Irreprehensibilem, id est quem nemo potest conuincere, ne ex scriptura quidē. Item contra quem nemo possit obijcere, quod non sic uiuas, ut doces. Itaq; hic duo postrema, duo præcedētia exponūtur. Quod enim dixit, in doctrina integritatem: idem dicit, sermonem sanum: & quod dixit grauitatē uel honestatem, idem dicit sermonem irreprehensibilem: ne quis hic intelligat illam hypocriticam grauitatis speciem, quæ se tantum uenditat hominibus.

Rubore suffundatur.

Sic, 1. Petri 2. & 3. capitibus.

Apparuit.

Quæ huc pertinent, uide in postilla D. Martini, in nocte natiuitatis Christi.

Omnibus hominibus.

Id est, & Iudæis et Gentibus. Itē masculis & foeminis, adolescentibus & senibus, dominis & seruis, de quibus dixerat. Ideo oportet omnes erudiri, ut omnes deo digne uiuāt: sicut sequitur, ut abnegata, &c. id est ut mortificatis omnibus, [quæ ad Adā pertinent, uiuamus noua et spiritali uita secundū Christū, & hoc in præsentī seculo, non respicientes ea, quæ iam nobis pereūt, & mortificātur in hac uia, sed expectātes illa
quæ

quæ nō uidetur, quæ speramus futura in aduētū domi-
ni. Sed hic ais: quomodo possum abnegare me, ut digne
deo uiuam, ut bonis operibus abundem, ut omnia ista
impleā, cum non sint hæc in hominis potestate? Recte
tu in Christo ergo inuenis, quod in te non habes, mo-
dò ipsum habcas per fidem: id quod Paulus hic sic occu-
pat: Qui dedit semetipsum, &c.

Nemo te despiciat.

Id est, sic uiue & doce, ut te nemo iure contemnere
possit. Ne quis hic intelligat cōtra euangelium exem-
plo uindicandum esse qui ipsum contemnat.

CAPVT III.

P Rincipibus, potestatibus, & magistratibus pa-
rendum est in omnibus quæ non sunt contra de-
um: id est, in quibus tu nō peccas contra sanā cōscien-
tiam, quamuis maxime illi peccent exigendo quædā.
Sicut Hieremias uoluit, ut se subderent sponte regi
Chaldæorū Iudæi. Placet enim nōnunquā deo per ta-
lia nostra punire peccata. Et quando grauē tyrannis-
dem patienter ferimus, melius habemus, deo ubiq; no-
bis præsente, sicut ueterum exempla docent. Sic sine
peccato Christiani obediūt Thurcis. Principes boni,
si alicubi sunt, duplici honore digni sunt: mali uero si
sunt, tamen eis parendum est, nisi contra deum præ-
cipiant. Hic dicendum: Oportet magis obedire deo,

ANNO. IOANNIS POMERANI

quàm hominibus. Ideoque Paulus subdit, ut ad omne opus bonum sint parati, &c.

Maledicant.

Siue de principibus, siue de alijs hominibus.

Pugnaces.

Id est, cōtentiosi, siue cōtra principes, siue alios: hoc est, in primis contra illos, qui per hoc euangelici uolūt uideri, & contendūt contra quosuis, nulla humanitate aut mansuetudine, & effundūt protinus, quicquid habent in corde, & ea quæ uel nihil ad rem Christi faciunt, uel talia sunt, à quibus non sit incipiendum: & hoc faciunt coram hominibus, quibus nondū est euangelium prædicatum. Nihil efficientes, præterquàm quod illi scādalizati, posthac blasphement doctrinam euangelicam, &c. Cur non compatimur talibus infirmis & peccatoribus, qui ipsi fuimus stulti, inobedientes, errantes? &c. sed nunc bonitate dei, non ex nostra iustitia per Christum liberati. Cur non sic agimus cum illis, sicut tunc uolebamus agi nobiscum? Cur non speramus eandem eis gratiam uenturam, quando deus uoluerit? quid gloriamur quasi non acceperimus, &c. Hæc dicit Hic Paulus usq; ad eum locum, Indubitatus

In gallican sermo, &c. Lege in postilla Doctoris Martini in notu.

de natiuitatis Christi.

Stulti, id est infideles, qui non agnoscunt
Inobedientes, scilicet uerbo dei.

Hæc fuimus, sed libertati sumus bonitate dei. Cur non speramus & alios liberandos dei gratia?

Per lauacrum regenerationis.

Vide ne solū aquā cogites. De baptismo spiritus & ignis loquitur, de quo dixi Esa. 4. & alibi, per qd̄ baptisma regeneramur, & euadimus nouus homo.

Quem effudit in nos abunde.

Ita ut nihil desit nobis in ulla gratia habentibus Christum. Qui Christi spiritum non habet, non est Christianus. Abunde dat spiritum, dum per spiritum reuelat omnem ueritatem: id est, omnia quæ nostra intersunt ad salutem. Et præterea reliqua dona spiritus dat uel nobis uel fratribus in utilitatem nostram, sicut ad Corin. dicit: Vnicuiq; datur manifestatio. &c.

Effudit per uerbum: alludit ad baptismū, quia quæ humida sunt effundere solemus.

Indubitatus sermo.

Scilicet est is quem dixi.

Vt bonis operibus.

Id est, præeant alijs lucis exemplo. Vide hic in Paulo, quæ bona opera uelit, nempe illa quæ sunt ex fide: ut, inquit, bonis operibus præsent qui crediderūt deo. Et talia bona opera uult quæ sunt honesta & utilia hominibus: & sicut infra dicit, quæ ualeant ad usus

ANNOT. IOANNIS POMERANI

necessarios. Qualia non sunt opera Papistica, sed opera charitatis in proximum, ad quæ fides, quæ in corde uiget, sua natura uiget, & sua sponte ea producit, sciens ea quæ facit proximo secundum uerbum dei, deo placere. Arbor bona non potest esse infrugifera, sed dabit fructum suum in tempore suo.

Stultas quæstiones.

Vide in epistola ad Timotheum. Doce, inquit, utilia: id est, fidem, & charitatem, & patientiam. Quæ uero ad contentiones pertinent, etiam si ex sacris literis uideantur, respue: quæ manifeste non sunt prodita, libenter ignorare debemus. Contentione & fidem & charitatem ledimus.

Sectarum authorem.

Id est, qui alias uias sequitur, & sequi docet, quam sanam doctrinam, & illam unicam fidei iustitiam, nec monitus sanis Christi uerbis resipiscere uult, iudica secundum euangelium Matthæi 18. Donec resipiscat & confundatur, non ut inimicus, &c. 2. ad Thess. 3. Habes hic hæreticos, id est illos qui uerbum dei contemnentes, sectas faciunt, & separant se quasi meliores, nec uerbis dei moniti resipiscere uolunt, esse excommunicandos, & habendos non Christianos, sed sicut Ethnicos & publicanos: quales sunt omnes qui euangelium deseruerunt, & perfectiores uias inuenerunt,

IN EPI. PAV. AD TITVM. 119

citra omne uerbum dei : qui hodie egregiam gratiam
repentes, uocant hereticos eos qui euangelio ad-
herent, & eos occidere tentant, ut ueniat
sanguis Christi & omnium iustorum
occisorum super ipsos. Deus
aperiat corda omnium
eorum, Amen.

FINIS.

IN EPISTO

LAM AD PHILEMONEM,

Ioannis Bugenhagij Pomerani
Annotationes.

ARGVMENTVM.

Gregium hic in Paulo uides charitatis exemplum, qui tanto studio commendat seruū fugitiuū, ut Onesimus ipse factus uideatur. Nec tamen cum posset, autoritate urget Philemonem: sed precibus & Christianis persuasionibus cedens iure suo, ut & ipse Philemon cogatur non sua, sed quæ charitatis sunt intueri. Sic enim oportet nos exinari pro fratribus, sicut Christus exinaniuit se pro nobis, &c. ad Philippenses. 2.

PAVLVS.

Vides quàm multa argumenta pro fratre inuenit uera charitas, quæ credo Paulum pro seipso in simili causa non fuisse scripturū. Sunt qui hic Pauli modestiam & humanitatem commendant, & uerè: sed quo fonte hæc fluant, nobis in primis uidendum est. Fides namq; quæ uiuebat in pectore, non potuit talia non producere in externo opere, ut scias fidem ueram sine

operibus bonis non esse. Opera autem bona uocat scriptura officia charitatis proximo exhibita, quæ fluunt ex uno opere, quod est omnium operum summum, nempe opus dei, quæ est fides in Christum, Ioannis 6.

Vinctus esse.

Hic non iam titulos sui apostolatus, ut solet, scribit. Non enim iam officium facit apostoli, ut persuadeat suam à deo esse prædicationem: sed suæ autoritatis hic oblitus, fratrem se esse tantum meminit: quasi diceret, non apostoli siue doctoris, sed Christiani hominis ago nunc officium. Et primum ad rem facit quàm maxime, quod se uinctum dicit: ut non despiciatur eius obsecratio, qui pro euangelio detinetur in uinculis, sicut infra dicit: Nunc autem etiam uinctus Iesu Christi. Item ut non despiciatur dum orat pro eo, quem genuit Christo in uinculis. Item pro eo qui seruiuit ipsi in uinculis, id quod ipse Philemon fecisset, si adfuisset, tantum abest, ut indignari debeat, hoc seruum fecisse, imò gaudere debet per seruum suum hoc beneficium Paulo accessisse, quemadmodum hæc omnia infra dicuntur. Item ut Christianus Philemon non addat afflicto Paulo afflictionem, si non exaudiat, & despiciat tanto studio obsecrantem, non iam pro seruo, sed pro fratre, id quod infra dicit: Refocilla uiscera mea in domino. Deinde & Timotheum addit, ne solus hoc precari uideatur, & ut magis duorum ualeat obsecratio.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Præterea Philemonem adiutorē suum facit in hac inscriptione, & consortem, ne nō uelit quod ipse Paulus uult. Quid enim diuersis animis inter ipsos conueniret, quod sic infra dicit: Si igitur me habes consortem, suscipe illum tanquam me. Ad hæc, non solum inscribit epistolam Philemoni, sed & Aphie, ut puto uxori, & Archippo episcopo, & toti ecclesiæ, quæ in domo est Philemonis: ut si quid minus apud unū ualebit precatio, ualitura sit uel multis forte comprecaturis. Quid enim Christianus negare poterit Christianis Christiane rogantibus, & id rogantibus, quod ipse etiam nō rogatus debet secundum euangelium?

Vinctus Iesu Christi.

preparatur Quauquam consilio diaboli à Nerone esset uinctus Paulus, & peteretur ad mortē, tamē hanc gloriā dat deo, ut nihil potentie adscribat uel diabolo, uel mundo. Non enim se scribit uinctum Cæsaris, sed uinctum Iesu Christi. Ob cuius euangelium captus fuerat, sine cuius uoluntate uincire non potuisset, &c.

*Sancti sci-
unt omnia
esse in ma-
nu dei.*

Charitatē ac fidem.

Sancti Redde singula singulis: fidē erga dominum Iesum, charitatem erga omnes sanctos, id est credentes. Sic enim sancti in scriptura appellātur credētes, qui nobiscum uersantur in terris, qui indigent mutua ope, &c.

Vt communicatio fidei tuæ.

Id est,

Id est, ut communis fides tua, id est quam tu & nos habemus, fiat efficax in agnitione omnis boni, quod est in uobis erga Christum Iesum: id est, eò crescat & prouehatur, ut agnoscatis omne bonum, quod uobis per Christum contigit. Eandem enim sententiam puto, quā sepe scribit Paulus, sicut Ephe. 1. Vt, inquit, deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ det uobis spiritum sapientiæ. Vide illic & alibi, ut sciatis quæ per Christum donata sint uobis.

Gaudium enim habemus.

Sic quod præcessit coniungendum est, Gratias ago &c. quare? ut cōmunicatio, &c. Rursus gratias ago, quia gaudium habemus multum, &c. Christiana charitas iugiter orat pro illuminatione aliorum, & de profectu gaudet.

Quod uiscera, &c.

Id est, quod magnæ consolationi fuisti sanctis egentibus, ipsis necessaria præstando.

Quapropter.

(Hactenus præmolliuit nō adulatione, sed Christiana ueritate: nunc rem ipsam aggreditur) Id est, quia ita bene facis ex fide omnibus sanctis, non posset fieri, ut sperneres meum mandatum, si mandarem id quod te debere agnoscis. Non mando autem, sed propter charitatem potius rogo, nolens uti mea auctoritate.

*authoritate, inquam, quod sum Paulus senex, & præ-
terea uinctus Iesu Christi: quasi diceret, uel ipsa sub-
missio mea te moueat, ut tuo quoq; iure cedas.*

Non dicit, pro seruo meo, ut etiam non tam seruum
quàm ipsum Paulum uideatur recipere Philemon.
Quod filio sit, pater sibi factum iudicat. Quē, inquit,
genui in uinculis, ut scias mihi eum hoc chariorem,
quod in angustia & periculo eum genuerim. Sicut
mulieres plus diligunt filios, quos maiori dolore &
periculo enixæ sunt.

*Argumenta ab utili. Antea fuit infidelis tibi, negli-
gens operæ, forte & aliquid furatus: nunc autem si-
des talia non permittet, &c. Addit uero, ut rem au-
geat, tibi & mihi perutili: & alludit ad nomen serui.
Onesimus enim utilis Græcis dicitur. Quasi diceret,
hactenus non recte Onesimus dictus est, &c.*

ὄνδι μ. **Q**uesimus enim utilis Græcis dicitur. Quasi diceret, hactenus non recte Onesimus dictus est, &c.

Supra, meum filiū dixit, ut uel hinc uideas hoc uel-
le Paulum se in Onesimo suscipi.

Ego, inquit, plus tua commoda, remittendo servum
respicio, quàm mea, imò non mea.

Ne uelut ex necessitate.

Quod hinc liberum arbitrium adserunt, stultū est, quasi ad hoc necesse fuerit mittere Onesimum, ut Philemon haberet remittendi liberum arbitrium. Sententia est potius, quod bona opera oportet uenire ex libero animo. Libero dico, per spiritum fidei, sine quo spiritu quicquid facis, peccatum est. Cor requirit deus, non opus. Quicquid non est ex fide, peccatum est.

*Amicus
liber +
spiritus*

Nam propterea, &c.

Vtilem quoque fuisse serui fugam probat. Nam fugae occasione audiuit Euangelium Rhomae, & credidit: ita electis omnia cooperantur in bonum, etiam mala. Deo sic mirabiliter operante, & ita ut ab humana ratione nequaquam intelligi possit, aut ab humano iudicio, quod deus ducat.

Si quid læsit.

Id est, aliquid damni tibi intulit, siue furatus est. Omnia occupat Paulus ne Philemon neget quod petiturus est.

Ego dependam.

Dependam, id est pro ipso tibi reddam quod debet, atque in hoc habes hic meum chirographum. Ut ne dicam, Non multum est, si debitum serui, quod modo mihi adscribo, & meum facio, mihi donaueris, ut non cogar tibi soluere, siue reddere, qui non solum alioqui mihi hoc debes, sed te ipsum quantus quantus es. Hic innuit Paulus, non solum quod Christianus Christiano debet totum quod ipse est: sed etiam quod Philemon

ANNOT. IOANNIS POMERANI
eius prædicatione conuersus fuerat, &c.

Etiā frater.

*Etiā, affirmantis : quasi diceret, certe. Matth. 11.
Etiā pater, &c.*

Ego te fruar in domino.

Fac ut de te gaudeam per dominum, id est, ut Christo gaudeam gaudio. id est quod sequitur, refocilla &c. id est, esto mihi consolationi. Per dominum siue in domino addit, ut significet se nihil aliud petere, quàm quod per dominum non solum liceret, sed etiā fieri debet, &c. Refocilla, id est esto mihi cōsolationi, &c.

Consistis.

Quis queso oratorum in hac causa magis efficacibus uti potuisset persuasionibus & argumentis?

Simul autem.

Hactenus pro Onesimo, & nunc quedam familiaria scribit, &c.

F I N I S.

IN EPISTO

L A M A D H E B R A E O S

Ioannis Bugenhagij Pomerani

Annotationes.

DE AVTHORE HVIVS EPISTOLAE.

Aulum nō scripsisse hanc epistolam, uel ex secundo capite palam est, ubi dicit se didicisse ex prædicatione aliorum, & ex ostensione miraculorum Euangelium Christi: id quod fortiter

Paulus de se negat, ad Galatas 1.

ARGVMENTVM, ET LOCI HVIVS
EPISTOLAE INSIGNIORES.

Quia scribit Hebræis, quibus post deum nihil sanctius erat Mose, & quicquid legis erat: idcirco qui ex eis ad Christū conuersi erant, ne ob persecutiones, quas à suis iudæis patiebantur, deficerent: rursum à Christo ad Mosē, quæ esset insignis in deū blasphemia, audiunt ex scripturis sanctis, Christum non solum Mose, sed etiam angelis, per quos ille legem accepit, lōge esse superiorem. Licet propter nos ad breue tempus in passione factus sit angelis inferior. secundum illud psalmi: Minuisti eū, &c. Ideoq; hoc infert,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Si quæ per angelos & Moſen data ſunt, non potuerūt negligi ſine ultione dei: multo minus inultum erit, ſi quis contempſerit Chriſti ſermonem, poſtquàm eti- am præmoniti ſumus per pſal. Hodie, inquit, ſi uocem eius audieritis, &c. Vbi data occaſione indicat ſabbatum illud Chriſtianorum, cap. 4. Præterea audiunt ſacerdotiũ ueteris legis, & ſacrificia & reliqua ſacra, ſacerdotio Chriſti, & ſacrificio in cruce ſemel oblato, & altari & templo inuiſibili nequaquam cõferenda, atq; adeò illa ut figuras in his ut in ueritate iam exhibita ceſſaſſe. Atq; hoc de Chriſti pontificatu ex ſcripturis digniſſime, non ſine magna conſcientiarum noſtrarum conſolatione tractat à cap. 7. uſq; ad 11. Porro undecimo capite fidem egregie commendat ex ſcripturarum exemplis. Deinde uſq; in finem, ad patientiam & Chriſtianos mores hortatur.

QVO CONSILIO, QVAVÈ OCCASIONE SCRIPTA SIT HAEC
EPISTOLA.

Cauſa quare ſcripſerit author epiſtolam, ex ipſius uerbis deprehẽditur. Nam timuit eis, ne ſuperati tentationibus & afflictionibus, ſue penuria, ad infidelitatem relaberentur. Vnd admonet cap. 10. Rememora- mini. & 12. Recogitate, &c. Atq; huc pertinent illi loci, in quibus uidetur negare poenitentiam poſt agniti-

tam ueritatem relapsis. Primus locus est cap. 6. Im-
possibile est eos, &c. Secundus cap. 10. Voluntarie tan-
tū, &c. Quos locos suo loco uidebimus ex ipso textu
quid habeant, &c.

Qua uero ratione, quo ue consilio incipiat à gloria
Christi, supra in argumēto diximus. Tacet interim de
Mose, & de his quæ legis sunt, ne statim in ipsis fori-
bus offendat Hebræorum aures. Utitur uero scriptu-
ris, quos Iudæi contēnere non possunt, quibus probat
Christum (siue eius diuinitatē, siue eius humanitatem
respicias) omnibus creaturis esse superiorem, etiam
angelis. Quandoquidem nomina habet, quæ
ad angelos non pertinent.

C A P V T I.

Deus olim multiphariam,
multisq; modis.

Deus semper loquutus est populo suo, per uer-
bum suum. Non igitur nunc nouum deum præ-
dicamus, sed eundem uerum, qui tunc per prophetas
& suos: nunc multo dignius loquitur nobis p filiū, qui
est dominus, non solum patrum & prophetarum, sed
etiam omnium. Multiphariam, id est diuersis tempo-
ribus. Multis modis, id est nunc apertis uerbis, nunc
figuris, alijsq; reuelationibus. Extremis, id est, post

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quos non est expectanda alia uerbi missio, usq; in finem mundi. Diebus hisce, id est, in quibus iam sumus. Ne Iudæi dicant extremos illos dies nondum uenisse, idcirco expectandum adhuc Messiam. Nouissima esse tempora Christiana, dixi Esaie 2. & alibi.

Locutus est nobis per filium.

Christus secundum diuinitatem natura est filius dei, secundum humanitatem adoptione est filius dei: quæ adoptio completa est in eius resurrectione: sicut & nostra complebitur, ut dicitur ad Rhoma. 8. Idcirco ipse dicitur primogenitus in multis fratribus. ibidem, & primogenitus ex mortuis, ad Colossenses 1. & Apoca. 1. Idcirco etiam Paulus Actorum 13. de Christi resurrectione citat illud, Ego hodie genui te: id quod ad nullū unquam angelorum dictum est, quamquam de Christi diuinitate soleamus hoc interpretari. De qua re uide postillā D. Martini. Et certe quod sequitur, quem constituit heredem uniuersorum, ad Christi humanitatem pertinet, sicut & in sequentibus declarat ex psal. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Et ipse dixit Matthæi ultimo: Data est mihi omnis potestas, &c. Hic consequitur, omnes quotquot sunt in Christo, esse per Christum heredes omnium, heredes dei, coheredes Christi. Nam & sequenti capite fratrem nostrum facit Christum, non angelorum, qui hic ministri nostri uocantur. Hæc est inestimabilis nostra

stra dignitas, modò credamus. Nam fides nos ita glorificat, &c. Ad diuinitatem uero pertinere, quod dicitur, per quem fecit & secula, quis non uidet? id quod legis Gene. 1. & Ioannis 1. Colossen. 1. Hinc rursum consequitur, quod nemo in regno Christi perire potest: quia hæc omnia condidit deus omnipotens. Ex prædictis non erit necesse, ut duos filios facias. Nam deus & homo, in Christo una persona sunt, sed tantum duæ nomine. Vnde in scripturis necesse est, ut prudenter discernas, quæ ad Christi diuinitatem, & quæ ad eius humanitatem pertinent.

Qui cum sit splendor gloriæ.

Diuersam à patre personam uocat filium in diuinitate. Deus est gloria, filius est splendor huius gloriæ, imò est gloria gloriæ patris, per omnia patri similis: non alterius substantiæ, sed eiusdem & substantiæ & numinis. id quod additur: Expressa imago, non faciei, sed substantiæ illius. Idcirco Christus est omnipotentia patris, sapientia patris, iustitia patris, &c. A patre quidem genitus, sed tantum naturalis deus, ut pater, atq; adeò cum patre unus deus. Id quod sequitur. Modeturq; uel potius, portetq; omnia uerbo potentiae suæ, id est, per seipsum qui est uerbum, quo omnia fiunt, & omnia conseruantur & disponuntur: sicut dicit, Pater meus usq; modò operatur, & ego operor. Quid prodeffet oia per ipsum esse condita, nisi omnia per ipsum

Deus
filius

Christus
pater
imago

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quoque conseruarentur & gubernarentur? In Christo igitur est tota diuinitas, & ipse est omnis gloria dei. In Christo nos patrem agnoscimus, quia ipse est splendor, gloria, & imago substantiae patris. Agnoscimus autem per uerbum eius, modo spiritus eius nos docuerit. In facie Christi iam uidemus gloriam dei, non in facie Moysi, ut est in epistola ad Corin. Per semetipsum, &c. Magna dignatio tantae (quae iam descripta est) maiestatis, quod seipsam exinaniiuit, nobis seruiens in peccatis nostris, ut ea purgaret, factus patri obediens, &c. Philippen. 2.

Consedit in dextra maiestatis.

Id quod ad Philippenses quoque sic dicitur: Propter quod & deus exaltauit illum. Hic caue, ne sic cogites cum impijs, quod Christus semel peccata abstulerit, & deinde nostris satisfactionibus alia commiserit auferenda, id quod est negare Christum, & omnia quae hic dicuntur, &c. Tanto praestantior, &c. scilicet qui infra angelos erat deiectus, quia purgabat nostra peccata, Esaie 53. ut infra uidebimus. Iam uero usque ad finem capitis ostendit ex scripturis, longe excellentius nomen quam angelos Christum habere, sicut ait Paulus: Dedit illi nomen, quod est super omne nomen.

Filius meus es tu.

In psalmo clarum est, & in libro Regum aperte quoque dicitur: Postquam dormieris, &c. Vide postillam Do-

Actoris Martini. Et nunc iterum, id est in secundo ad-
uentu introducit, &c. Actorum 1. Hic Iesus, qui as-
sumptus est, &c. hic dominus angelorum est & deus
uerus, qui ab angelis adoratur.

Qui creat angelos suos spiritus.

Id est, spirituales creaturas. Et facit eos flammam
ignis: id est, igne & naturæ & uelocissimæ. Sed non lo-
quitur eis deus, Filius meus es tu, &c. & thronus de-
us, &c. imò hi filium adorant.

Thronus tuus deus in seculum.

Hic deus appellatur à deo, uel à propheta, & tan-
tum secundum humanitatem unctus dicitur spiritu
sancto, sed præ participibus suis, ut sit ipse primoge-
nitus in multis fratribus.

Et tu in initio domine terræ fundamenta.

Hæc ad illum deum dicuntur, de quo in eodem psal-
mo præmittitur: Qui assumpta carne prospexit de
excelsis sancto suo, ut solueret filios mortis.

Nónne omnes sunt administra- torii spiritus? &c.

Angeli, qui Christū iubentur adorare, tantū abest,
ut Christo præferantur, uel æquales sint, ut etiam no-
stri serui & ministri sint, qui sumus in Christo.

Etenim si is qui per angelos dictus fuerat sermo.

EX prædictis sic argumentatur: Si lex, quæ per angelos data est, sicut & Stephanus dicit Acto-
rū 7. non potuit contemni sine ultione dei: multo mi-
nus ultionem dei euadet, qui contempserit uerbum no-
bis missum per filium, cui ne angeli quidem conferri
possunt, &c. Id quod sic & ipse Moses uerbis dei de
Christo prædixit, Deut. 18. Qui uerba eius, quæ lo-
quitur in nomine meo audire noluerit, ego ultor exi-
stam. Ad quod Christus uidetur respexisse, cū dixit in
Ioāne: Est qui accusat uos Moses, in quo speratis, &c.

Ne quando perfluamus,

Scilicet non ualentes retinere uerba uitæ, per filium
nobis missa: uel diffuamus, uacillantes nunc huc nunc
illuc, moti omni uento doctrinæ, ad Ephe. 4.

Ab his qui audierant, in nos. &c.

Significat author se didicisse euangelium ab alijs præ-
dicantibus, & miracula facientibus: ut supra diximus,
&c. spiritus sancti distributionibus, &c. 1. Corin. 12.
Diuidens singulis prout uult.

Non enim angelis subiecit.

Alia probatione ostendit Christum longe superiore

angelis. Christum inquam etiam secundum humanitatem, ex psalmo 8. Ex quo loco simul occupat, quod ab Hebraeis obijci potuisset. Nos eum uidimus despectū, & nouissimum uirorum, &c. Esa. 53. Hoc, inquit, ad breue tempus passionis erat propter nos, &c. Nam mox gloria & honore coronatus est, & constitutus super omnia, &c.

Orbem terræ futurum.

Significat regnum Christi, quod prædicabatur futurum, longe dignius omnibus mundi regnis: sicut Esa. eum uocat patrem futuri seculi. Et cum regnū Christi sit spirituale, omnes creaturæ Christo, & his q̄ sunt in Christo, subiectæ sunt in spiritu. Omnes enim nobis in salutem seruiunt, etiam oues, boues, pisces: præterea mors, peccatum, & inferi. Quod uero nondum uides omnia Christo, subiecta, causa est, quia hæc à carne nō uidentur, quæ pertinent ad regnum Christi spirituale, quod consistit in fide & spe. Expecta uidebis, quando pater ponet inimicos Christi omnes sub pedes eius.

Fecisti eum paululo inferiore.

Hoc, paululo, refertur ad tempus passionis, aut si mauis, ad tempus mortalitatis Christi. Item lege. 1. ad Corinth. 15.

Decebat enim eū propter quæ sunt omnia.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Hoc est, quod Christus dixit: Oportebat Christum pati, & resurgere, & ita intrare in gloriam suam: nō solum quia hoc scriptura prædixerat, sed etiam quia aliter nobis similis fieri non potuit, quem scriptura uocat fratrem nostrum, in quo præcellimus angelis. Ex quo sequitur, rursus abolita esse, quæ per angelos tradita sunt: & tantum abesse, ut angeli uel prophete præferantur Christo: ut etiam homines mortales, qui sunt in Christo, habeant quo gloriantur super angelos, &c. Decebat eum, scilicet deum patrem: propter quem sunt omnia, id est, qui sola bonitate sua condidit omnia, non habens aliam causam. Et per quem sunt omnia, quia sine eo non essent. Intellige hæc de deo dici patre & filio & spiritu sancto. Namq; quæ de Christo dicuntur, de eius humanitate dicuntur. Decebat inquam eum, ut qui multos filios: id est, credentes in gloriam adduxerat, scilicet olim & post usq; ad finem mundi secundum prædestinationem, adduxerat uero per ignominiam mundi, & non alia uia. Quid quæso decebat eum? nempe ut non alia uia glorificaret principem & ducem eorum Christum, quandoquidem qui suo sanguine sanctificat credentes, & qui credentes sanctificantur, sunt omnes ex uno scilicet Adam: carnis et sanguinis secundū corpus simul participes sunt. frater ergo pater noster est Christus.

Ut per mortem aboleret eum, qui
mortis.

Vide hic libertatē Christianam, abrogata per Christum lege, sub qua metu mortis seruiebatur, & tamē incertae manebant conscientiae, quia nunquam legi satisfacere potuerunt. Timebant ergo non solum mortem corporis, sed etiam aeternam, sicut experti sumus & nos, quando uolumus stulte per opera iustificari, hoc est, quod Petrus ait in Actis: Onus legis, neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus. Coniungit uero mortis imperium, & imperium legis. Nam ut dicitur 1. ad Corin. 15. Stimulus mortis peccatum est, uirtus uero peccati lex. De abrogatione legis scribit Paulus ad Ephesios 2. Et alibi saepe. Vide locos Philippi. Item Ioannis 12. Nunc iudicium est mundi.

Semen Abraham assumit

Scilicet quando uult cum creatura eadem natura uniri &c. ut misericors, &c: id est, ut experientia doctus fideliter curaret suum pontificium apud patrem pro nostris infirmitatibus, & peccatis, & tentationibus. Sed de his in sequentibus, plura uide cap. 8.

CAPVT III.

Considerate apostolum, & pontificem confessionis.

Cum itaque certum sit Christum in carne nobis missum, ut esset noster apostolus, doctor, & pontifex, inter deum & hominem mediator,

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sicut post dicens: Consideremus eum, ut à uoce & doctrina eius non deslectamus, ne per infidelitatem non introeamus in regnum cœlorũ, quod est sabbatũ illud sanctum: sicut olim qui in deserto perierunt, non potuerunt propter incredulitatẽ ingredi in terrã promissam, Nume. 14. Atq; hæc est sũma totius capitis. Hic nil uerendum nobis, ne hic apostolus & pontifex non sit fidelis ei, qui eum misit, & constituit iureiurando pontificem, id est, deo: hoc est, ne quid egerit, quod non fuerit ei à deo cõmissum. Sic loquitur Ioannis 12. & alibi sæpe. Nam ut Moses omnia, sicut sæpe scribitur in lege eius, faciebat, omniãq; docebat secundũ uerbum dei: ita & Christus. Sed hic longe maiore gloria insignis est præ Mose, tametsi enim uterq; fidelis fuit mittenti deo, ut non alia curarent in domo dei, id est ecclesia credentium, quàm commissum erat à deo. Tamen Moses seruus tantũ erat, ille etiam filius. Moses pars domus dei, ille autem dominus & hæres domus, imò & ædificator, hoc est, eiusdem domus creator. Atq; hic a parte extollit Christum super Mosen, quod à principio egit latentius, ut iam deinde reliqua per Mosen tradita ostendat ex scripturis in Christo esse completa, & non iam Mosen, legisq; pontificium amplius requirendum, ubi heredẽ filium accepimus, & sacerdotem æternum.

Hodie si uocem eius audieritis.

Mosi

Mosi prædicatio durabat usq; ad Christum: sed quid profuit audire, cui non credebatur? Prædicit ergo in Psal. quandoq; rursum audiendam uocem dei per Christum. Monet itaq; ne similiter increduli pereamus.

Videte fratres, ne quando sit
in ullo, &c.

Qui iam nouerunt ueritatem, non indigent quotidie doceri, sed admoneri, ne decidant ab eo quod nouerunt, &c. Itē diligēter nota, quod in hac epistola peccatum appellatur sola incredulitas: sicut Christus in Euangelio, Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, &c. In quo omnes sunt, qui nō liberantur per Christi gratiam, &c. Initium substantiæ, &c. id est, rei quæ pertinet ad Christum: hoc est illorum quæ spectāt ad Christi fidem.

CAPUT IIII.

Cohæret cum præcedentibus, & præterea occasione accepta ex psal. ostendit aliud sabbatum esse credētium, quā illud septimæ diei. Hoc exterius etiam singulis septimanis ab impijs agebatur, illud tantum pij etiam à mundi exordio nouerunt, in quod nunquam ingressi sunt increduli: non enim introire possunt. Nam ubi optimi uidentur, suis iustificari operibus querunt, id quod ex diametro pugnat cum sabbato dei. Pij uero ingressi in hoc sabbatum, cessant

ANNOT. IOANNIS POMERANI

ab omnibus operibus suis, sicut deus cessat ab omni opere suo, ut sumat uerbum, quo iam iterum conditi sunt, & noua creatura facti. Iam deinde in se agere efficaciter, sicut omnem suam uoluntatem, non ipsorum, sicut deus promisit uerbum suum, quo omnia condidit. Deinceps agere in creaturis uim & efficaciam, illis in creatione inditam, id quod est cessare, & tamen semper operari: sicut Christus dixit, Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Qui ergo uere credunt, id est, in solo deo haerent, & prorsus in nulla re mundi, nullaque iustitia, aut meritis humanis fidunt, sabbatum hoc habent deo sanctificatum, quod continue agitur & aeternum est, de quo Esaia 58. Et requiem dabit tibi dominus deus tuus semper, &c. Si auerteris a sabbato pedem tuum, &c. id est, festum & sabbatum erit perpetuum. Diuina uero sententia est, & metuenda, quod qui tentauerunt saepe deum increduli, iuramento dei prohibiti sunt, ne ingrederentur in requiem eius: id est, irreuocabili sententia excacati sunt, ut resipiscere deinde nequiuerunt.

Licet operibus.

Vt non possit hoc quod de requie dicitur, intelligi de sabbato septimi diei: nemo uero ignorat de terra promissa esse dictum. Et praeterea quis non uidet, neque de sabbato septimae diei, neque de terra promissa nos moneri in Dauid, ne obduremus corda ad uocem domini

ni, sicut illi: ne similiter non ingrediamur in requiem
 dei, sicut illi. Nam quando Dauid scribebat, iam in ter-
 ra illa promissa erat. Tres requies (ut ita dicam) hic
 uidetur. Requiem septimi diei à laboribus, requiem in
terra promissa ab aduersarijs, requiem in regno coe-
lorum, quæ est uerè credentium, & uera requies, quæ
perficietur in resurrectione nouissima. Interim hæc
 caro molesta est, & urget ad pugnam, sicut tunc reli-
 ctæ gentes in terra promissionis exercitabant illum
 populum ad prælia, &c.

Viuus est enim sermo dei.

Ratio est præcedentium, ne simili incredulitatis ex-
 emplo ut illi pereamus. Hæc uerba solent uulgo cita-
 ri de gratia uerbi dei: sed certe sunt horrendissima, si-
 cut experti sunt, qui non potuerunt ingredi in requi-
 em promissam, Num. 14. ubi dicitur, Luxit populus
nimis. Quam poenam uerbi dei iudicantis sentient in
 æternum damnati, sentiunt & sancti, ad tempus in hor-
 rorem iudiciorum dei derelicti. Hic sunt illæ uoces in
 psal. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, &c.
 Conturbata sunt omnia ossa mea, &c. Hic conscientia
 deuicta iudicium uerbi dei sentit supra se, & æternam
 damnationem. Dumq; nihil consilij habet animus, sed
 omnia desperationis plena sunt, necesse est & ossa tre-
 mere, & corpus perire, oēsq; uires & corporis &
 animæ languere, & à se separari. Siquidem horren-

ANNOT. IOANNIS POMER.

dum est incidere in manus dei uiuentis. Sed non dere-
linquit pius pater suos in hoc tam horrendo inferno.
Hic sunt rursus illæ uoces gratiarum actionis de libe-
ratione: Erubescant & conturbentur omnes inimici
&c. Seruasti me à descendantibus in lacum, &c. Ser-
mo dei, scilicet quem loquitur contra incredulos, qui
sunt contra quos iurauit, ut non introirēt in requiem
eius, &c. uiuus est, nō mortua litera: & efficax, id est
efficiens qd iurat. Nō ergo contēnendus est, sed timen-
dus est ob dei iudicia, atq; sic terret sæpe hæc epistola.

C A P V T V.

Habentes igitur pontificē magnū.

Quia de pontificio Christi cœperat dicere, data
occasione, interim interpretatus est uerba psal.
Hodie si uocē eius audieritis, &c. Reuertitur dicens:
Habentes igitur, &c. Idcirco ab hoc loco recte auspi-
camur. Principio uero agit, ne, quia tanta maiestate
& excellentia supra Christus descriptus est, fugiamus
ab eo nostræ infirmitatis conscij & peccatorū. Quan-
do quidem & ipse est tentatus & imminutus ab ange-
lis ad paruum tempus. Sicut supra dictum, ut fieret
misericors, &c.: Itaq; deiectio Christi nobis facit ad-
eundi fiduciam, cum sciamus eum propter nos deie-
ctum. Potētia uero facit perseuerandi fiduciam, quod
scilicet nemo potest ex manibus eius rapere, &c. Pe-

metrauit, infra cap. 6. & octauo. Alludit enim ad introitum pontificis in sancta sanctorum semel in anno non sine sanguine.

Accedamus igitur cū fiducia ad, &c.

Hoc uno uerbo interpretatur nobis, quid illud propitiatorium uetus significarit. Sic & Paulus ad Rho. 3. uocat Christum propitiatorium, &c.

Vt offerat donaria & uictimas.

Pontificis secundum legem olim erat officium mediare inter deum & hominem, id quod fit doctrina & oratione. Porro ad orationem quoque pertinet sacrificium, sed ista mediatio carnalibus figuris agebatur, usque ad uerum pontificē Christum. Nam carnali oleo ungebantur tunc pontifices, docebant quidem, sed spiritum quo omnia intelliguntur & seruantur non dabant. Orabant, sed propter se non exaudiebantur. Sacrificabant pro peccatis, sed non seipsos, quia peccatores erant. Sacrificabant autem carnales pontifices, sed tamē à deo ad hoc electi, carnalia sacrificia, non secundū adinuentiones suas, sed secundū dei præsceptū, sicut uidemus in lege Mosi. Et illi non solum infirmi erant, sed etiam mortales, quorum cum uita sacerdotium expirauit. Iesus autem unctus spiritu sancto, à deo patre iureiurando factus est sacerdos & pontifex in æternum. Qui cum suo uerbo spiritū donat in cor-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

de credentium, quod pro sua apud patrem reuerentia
exauditus est, quando sacrificabat semel in cruce sacri
ficiū: id est, seipsum, quo in æternum sanctificamur.
Qui non indiget orare pro peccatis suis, pro nostris
uero semper assistit uultui patris per sanguinem suum
semel oblatum, ingressus in sancta sanctorum, hostia
digna deo, in odorem suauitatis, sicut dixit lex. Vides
igitur hic nihil dici de pontificibus & sacerdotibus,
qui hodie sic uocantur: sed ostendi illud sacerdotium
carnale secundum legem figuram fuisse sacerdotij æ-
terni, quod in Christo cōpletum est: sicut & regnum
illud carnale in Christo completum est: utrunq; spiri-
tuale factum est, iam non amplius externum & uisibi-
le. Sacerdotium uero Christi non futurum externum,
secundū legē ostensum est in sacerdotio Melchisedec:
de quo spiritus sanctus in Dauide sic dicit, Iurauit do-
minus & nō pœnitebit, &c. de quo infra plura. Non
est maior cōsolatio nobis, quā in sacerdotio Christi.
Sacerdos est & rex, ille nos reconciliat deo, hic tutos
reddit & seruat, ille iustificat, hic saluat, &c.

Nemo sibi ipsi usurpat honorem.

Nam tametsi nascebantur Leuitæ, hoc est, sacerdo-
tij generis homines, tamen ad pontificium siue sacer-
dotium non accedebant, nisi electi, &c.

Qui in diebus carnis suæ, cum &c,
Christus in mortali carne, semper orauit pro nobis,

Quum semper desiderauit & sitiuit nostram salutem,
maxime uero in sacrificio crucis orauit: pater ignosce
illis, quia nesciunt quid faciunt. ut taceam de reliquis
desiderijs eius.

Etenim cum debeatis pro temporis ratione.

De sacerdotio Melchisedec ex scripturis scripturam
scientibus Hebraeis locuturus, increpat grauitate eos,
quod qui iamdiu audierant ex scripturis Christum, ut
iam oporteret eos aliorum esse magistros, tamen adhuc
ut pueri in infimis haerent, & maiora, quamuis in Chri-
stum credant, ut est quod instituit de Christi sacerdo-
tio, capere non possunt. Quae increpatio etiam ad nos
stros uel in primis attinet, qui admirantur, dum de Chri-
sti sacerdotio secundum scripturas aliter loquamur,
quam ipsi hactenus somniarunt. & tamen bis, ter uel in
die canunt & legunt: Iurauit dominus, & non poeni-
tebit eum. atque hac increpatione digreditur, & septi-
mo cap. reuertitur ad sacerdotium Melchisedec.

C A P V T VI.

Quapropter omisso, qui in

Christo rudes inchoat.
Cum praecedentibus haec cohaerent: relinquimus
ergo illa prima rudimenta quibus primum paruuli in Chri-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sto instituuntur, ut satis prædicata uobis, & cognita
altiora, & quæ sunt uirorū, in fide Christi discamus.
Ephe. 4.

Si deus permiserit.

Rudimēta sunt, docere & respicere tantū in exteri-
na sacramēta, & quasdā etiā uolūtarias obseruātias
secundū ritū ab apostolis obseruatū: ut erat impositio
1 manuū, sine qua tūc potuit dari, & dabatur, & datur
2 semper credentibus spiritus sanctus. Itē docere, ut di-
3 cas: Credo in deum patrem, &c. Item docere, ut ab-
4 stineas à fornicatione, detractatione, &c. Item doce-
re, ut dicas orationem dominicam: qualia uel sola no-
stri ubi optimi sunt docent, fidei perfectionem, &
quā diues sit in deo, ut nesciunt, ita docere non pos-
sunt. Quapropter errat populus cum eis, dum nun-
quam uerè resipiscit, & semper in eodem luto hæret.
Tamen in anno semel fingit sibi poenitentiam ab ope-
ribus mortuis: idcirco errant, & Christiani non sunt,
donec ipsorum deus misertus, uiam salutis per Euan-
gelium aperiat, ut discant, non in externis operibus
pueriliter frustra; hæcere, sed in solo deo per Iesum
Christum sperare salutem. Tales prouocandi sunt ad
meliora, sicut hic uides. Nam de illis qui uerè cogno-
uerunt Christum, & postea gratiā eius blasphemāt.
quæ est horrenda impietas, aliud iudicium audiemus.

Nam fieri non potest.

Quotidie

Quotidie iugiterq; misericordiam dei inuocamus,
 nō solū propter tentationes nostras, sed etiā propter
 peccata nostra, ita iubente domino. Non ergo nega-
 bimus illam Christianam pœnitentiam, quam omnis
 scriptura prædicat uerbis & exemplis. Etiam si ange-
 lus è cœlis aliud euangelizet, ut non sit tibi curæ in
 hoc authore, si non potes cum aliter intelligere, quàm
 quod negat pœnitentiam. Nam uerbum diuinum ha-
 bes, cui oportet cedat quodcumq; uerbum humanum.
 Mirum uero cum omnia hic author, quisquis fuerit, di-
 ligentissime probet ex sacris scripturis, solum hanc
 sententiam, in qua uidetur negare ueniam lapsis, post
 primam ad Christum conuersionem, non probet: sed
 unde probaret eam, cum ipsa scripturis omnino sit dis-
 uersa, nisi intelligas hoc de peccato in spiritū sanctū,
 sicut dicemus. Ipse tamen locus de Christi sacerdotio,
 qui ex scripturis hic dignissime tractatur, clarè osten-
 dit non negari ab authore pœnitentiā & remissionē
 peccatorum illorum, in quæ fragilitas humana labi-
 tur, stante adhuc fundamento Christo. Alioqui post
 primam promissionem ociosum erit hoc Christi sacers-
 dotium, & ipse author dicit: Adeamus cum fiducia ad
 thronū gratiæ, &c. Item cap. 7. Vnde & saluator in
 perpetuum potest accedere & per semetipsum ad deum,
 semper uiuens ad interpellandum pro nobis. Et cap.
 9. Vt appareat nunc uultui dei pro nobis. Et cap. 12.

prospiciunt
 vna

loris di
 chm pœnitenti
 ne erga
 lapsis rariis

(al. iare)

ANNO. IOANNIS POMERANI

Deposito onere omni, & tenaciter inherente peccato, certum est talia non dici ad eos, qui nondum sunt conuersi. Nam Christianis scribit ex Iudaismo conuersis ad Christum: sicut clare dicit cap. 2. Fratres sancti, uocationis cœlestis participes, &c. ut alia taceamus. Quapropter nunc nō neget ueniam, idq; clare ex scripturis, & hic alibiq; in hac epistola, sicut supra indicauimus, uideatur negare pœnitentiam, non addita scriptura: & sic reddat nos incertos quid uelit: necesse est, ut hæc ex apertioribus scripturis interpretemur. Et si possimus, ex uerbis etiam ipsius authoris, sicut & faciendum est ubiq; in obscurioribus scripturæ locis. Ioannes in sua epistola duplex peccatum ponit, alterum non ad mortem, alterum ad mortem: pro illo uult orari, si frater peccauerit: pro hoc uero non. De illo quoq; sic dicit: Filioli mei, hæc scribo uobis, ut nō peccetis, sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrē Iesum Christū iustū, et ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Nōne illic Ioannes loquitur eadē cum hoc nostro authore, nisi quod ille aduocatum, hic pontificem facit Christum? Paulus uero uno nomine dicit mediatorem. Peccatum ad mortem Christus uocat blasphemiam in spiritum sanctum, quam non remittendam dicit in æternum, Marci 3. de quo peccato intelligenda sunt & quæ hic dicuntur.

*Duplex peccatum
non ad mortem
ad mortem*

*Aduocatus
moderator*

pontifex

*propter
ad mortem*

idq; uidebimus in uerbis authoris, si prius indicaue-
rimus quodnam sit illud peccatum. Est autem quando
aperta dei ueritas uidetur: ita ut uictus sis apud temet
ipsum in tuo corde & conscientia, quod res ita habet,
& aliter esse nequit, & tamen impie audes dicere &
contra contendere hoc non esse uerum, non esse à deo,
esse peruersum, esse à diabolo. Quia horrenda blasphe-
mia non uereris gladium domini contra te stantem,
quasi etiā tibi impune liceat pugnare uoluntarie con-
tra deum? Hæc ex Marci 3. uides, ubi manifestū opus
dei tribuebant contra conscientiam Beelzebub. Vnde
postquam euangelista scripsit uerba Christi, qui dixe-
rit blasphemiā in spiritum sanctum, non remittetur
ei in æternum: addidit, quia dicebant: Spiritum im-
mundum habet. Quod si Christus hæc dixit de alijs,
qui impij erant, & suscipere ueritatem nolebant, sed
manifestam, ita ut negari non posset, impugnabant:
quid accusamus hunc nostrum authorem, quod con-
dēnat illos qui nō externis uerbis, aut externis mira-
culis solum, sed intus in corde illuminati gustauerunt
donum cœleste, accepto spiritu sancto, gustaueruntq;
bonum dei uerbum, ac uirtutes, et efficaciam regni dei?
Et tamen ab his omnibus retro labuntur, & blasphe-
mant gratiam, tanto spiritus testimonio agnitam: id
quod cap. 10. uocat, uoluntarie peccare post uerita-
tem agnitam. Peccare uocat recedere à Christo,

Petrus in
1^a Epistola

Voluntarie
peccare

Introduktio
petri

ANNOT. IOANNIS POMERANI

sicut incredulitatē uocat peccatum, si recte intuearis
cap. 3. & 4. Et Christus in Ioanne: Spiritus sanctus
arguet mundum de peccato, quia non credit in me.
Voluntarie autem addit, ne huius peccati reos faci-
at, si quibus fortē contigerit, deo deserente, qd' Petro
,, accidit. Significat uero illos qui inter pios fatentur ea
,, quæ uera esse sciunt, inter impios uero blasphemant,
,, turpiter uiuunt cū alijs contra conscientia: & sic dū
,, suis rebus consulunt, & hominibus & deo illudunt,
* utentes ea spe, qd' possint pœnitere quoties uoluerint,
sicut putant, & errant. Id quod est de integro crucifi-
gere filium dei & ludibrio habere, sicut hic dicitur.
Nam, inquit, terra quæ sæpe combiberit imbrē uerbi
dei è cœlis uenientem, Esaia 35. Et creuerit ex fide in
fidem, ferens fidei fructum & confessionem, benedici-
tur à deo. At quæ luserit operam, & pluentis dei &
operantiū eā, nihil aliud ferens quàm pro confessione
blasphemias, reprobata est, & maledictioni, id est, huic
horrendæ sententiæ proxima, ut exuratur. Vide quæ so-
diligentissime uerba cap. 10. ut uideas clarè authore
sentire quod dixi: sic ait, Nam si uolentes peccaueri-
mus, post acceptam cognitionem ueritatis, nulla pro
,, peccatis reliqua est hostia. Nam sacerdotem Christū,
,, eiusq; sacrificium, quod in æternū sanctificat, negasti,
,, blasphemasti cū impijs, & hoc uoluntariè. Non ergo
iam habes hostiam, qua reconcilieris deo, quia præter

illam unicam nulla est hostia. In Christo uero si esses, ut maxime peccator, iam hostiā haberes, & nō posses non esse dilectus deo, propter Christum dilectum, propter hunc pontificem, qui semper pro nobis assistit uultui patris, ut interpellat pro nobis. Non, inquit, est reliqua hostia, sed formidabilis, &c. Quia negasti & blasphemasti uoluntarie saluatore, non poteris eū habere aliū quā iudicem. & ait, Quia ignis deuoraturus est aduersarios, scilicet Christi et dei. & uel hinc accipe de quibus dicat, nempe de euangelij & ueritatibus Christianæ blasphematoribus. Postquā cognouerunt ueritatem, non de illis qui sunt in Christo, licet peccatoribus. Quis enim est homo super terrā & nō peccet? Ceterum quæ sequuntur satis aperta sunt in hanc sententiam. Qui, inquit, filium dei cōculcauerit, & sanguinē testamenti, quo pontifex noster ingressus est in sancta, ceu rem prophanā habuerit, per quē antea fuerat sanctificatus, id est, segregatus deo: & spiri-
tū gratiæ contumelia affecerit, id est, blasphemauerit in spiritum sanctum. Horrenda sunt hæc, uiderint & caueant illi, qui audent cōtra conscientiam uoluntarie quid uis, ea spe quod putēt se per quædā opera satisfacere, quæ est mera, ueraq; dei illusio. Verum cum non ignorem quā facile ledantur, & in desperationem adigantur teneræ & infirmæ quorundam conscientiæ. Dico quod qui ex corde reuertitur ad deum, cer-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

tum testimonium habet, quod nunquam, deo seruāte, huic sententiæ fuerit obnoxius, etiā ubi potuit uideri incidisse. Nam qui inciderint, nunquā resipiscere poterunt. Excæcabuntur enim uel aperta malicia, uel ficta iustitia: sicut uidemus Iudæos periisse.

Cæterum persuasimus nobis, &c.

Mitigat comminationem & reprehensionem, ne ex prædictis interpretentur sese damnari: sed intelligant se cōmoneri, ne securi abijciant Christum, &c.

Vt obliuiscatur operis uestri.

Vide ne meritum humanum hinc confirmes: nam clare additur, operis & laboris ex charitate suscepti. uides itaq; opera esse fidei, &c. Et rursum: quam charitatem exhibuistis erga nomen illius. Significat autē opera testari de fide interna.

Ad plenam fidei certitudinē.

Nota diligenter opera nostra bona, non solum esse alijs testimonia fidei nostræ, sed etiam nobis. Ex illis enim certificamur nos habere fidem & spem, donec perfecta fiducia discamus in deum sperare. Vide hæc in secunda epistola Petri cap. I. Hæc cum uobis adsint & exuberent, &c. Operam date ut uocationē & electionem uestram firmam efficiatis.

Deus enim pollicitus Abrahamæ.

Quia monuerat, ut per fidē ac crucē quæ sese conti-

tantur, hereditatem accipiamus promissionis: id est, euāgelij etiā patriarchis promissi, nō solū nobis: occasione accepta de promissionibus dei dicit, iuramento etiam confirmatis, ut nō dubitemus nos accepturos.

Nisi benedicens benedixero tibi.

Magnum est iuramentum, quod fit per reticētiā, in quo subaudiendū est, Nō sim qui sum: id est, non sim deus, sicut nos dicimus, moriar, dispereā, aut simile.

Per duas res immutabiles.

Due res immutabiles in deo sunt, promissio et iuramentū. Nō potest seipsum negare, qui ueritas est, &c. Et introeuntē, id est, nos ducentem in regnū dei eternum, uel potius quae ancora nō haeret in luto, sed in caelo fixa est, ubi est Christus. Alludit uero ad ingressum pontificis intra uelum, de quo infra.

CAPVT VII.

Nā hic erat Melchisedec rex Salē.

Post digressionē tam longā reuertitur ad sacerdotium Melchisedec, de quo legis Geneseos 14. Secundum cuius ordinem Christus, in psalmo iuramento dei promittitur futurus pontifex, siue sacerdos in eternū. Praefert uero hic author miris argumentis sacerdotium Melchisedec, sacerdotio legis siue leuitico, qd erat secundum ordinē Aaron. Et recte figurana

ANNOT. IOANNIS POMERANI

quā indicat spiritus sanctus in psalmo, adoptat Christo secundum nomen, officium, dignitatem & uitam. Atq; hæc ex historia, quæ ita curante spiritu sancto in figuram Christi descripta est, ut neq; initium, neq; finem habuisse uideatur Melchisedec, cum tamen nemo dubitet hominem fuisse mortalem.

Qui primum quidem ex interpretatione.

Hactenus historia, nunc indicat ex historia figuram, & ex figura Christum, &c.

Rex iustitiæ, &c.

Christus non solum iustus dicitur, sed & rex iustitiæ, & ad eius regnū spectat iustitia: est enim per quē iustificantur omnes credentes. Nam si rex est iustitiæ, ergo & regnum eius est regnum iustitiæ: sicut contra, regnum principis mundi, est regnum iniquitatis.

Rex pacis.

Quia pax conscientiarum sequitur statim iustificationem: & tantum sequitur quantum credere potes. Vides ergo quæ sint in regno Christi, nempe gratia & pax. Mirum uero quod sacerdotem descripturus, etiam regem facit: uerum sic etiam ordinauerat olim deus, antequam reges fierent in Israël, ut regnum cū sacerdotio esset iunctum, & tametsi iudices erant, tamen sacerdotio etiā ipsi iudices obtemperabant. Hinc est

est quod irascitur deus, dum postulāt regē sub Samue
le: utraq; unctio illa externa & regis & sacerdotis
in Christo completa est.

Ignoti patris, ignotæ matris.

Quia in scriptura talia non scribuntur, ut figura ple
nius repræsentaret Christi diuinitatem, & eternita
tem sacerdotij. Item quia non legis mortuum, nec legi
tur eius sacerdotium institutum nec abrogatum, &
tamen erat sacerdos dei altissimi & rex Salem.

Cōsiderate uero quātus hic fuerit.

Abraham dedit decimas Melchisedec ex omnibus
spolijs: ergo Abraham agnouit eum se superiorem,
etiam iure diuino, & sacerdotē cum dei agnouit: quia
& post solis sacerdotibus dabantur decimæ secundum
legem nominē dei, & ante legem decimæ leguntur
datæ, sed deo, sicut dixit Iacob: Decimas & hostias pa
cificas offeram tibi. Itē Melchisedec benedixit Abra
hæ ut sacerdos dei, sicut habet historia: ergo & Mel
chisedec suo officio agnouit se Abraham superiorem.
Ex his sequitur, si princeps generis, & cui deus pro
miserat benedictionem, quo patre gloriantur omnes
Iudæi, est inferior Melchisedeco, ergo & totū genus
Abrahæ secundum carnem usq; ad Christum est infe
rius Melchisedeco: ergo ne Leui quidem excipitur ne
sit inferior, cui tamen sacerdotium debetur secundum
legem. Quæ quamuis non natura, aut merito sit fra

ANNO. IOANNIS POMERANI

tribus suis maior, tamen maior est secundū dei legem,
& secundum legem accipit decimas à fratribus ut mi-
noribus. Et præterea Leui, qui adhuc egressurus erat
ex lumbis Abrahæ, & in carne Abrahæ iā erat, quan-
do Abraham dedit decimas, & benedicebatur à Mel-
chisedeco, decimatus est, & benedictus à Melchise-
deco in Abraham, qui tantum secundum legem ius
habebat accipiendi decimas, & benedicendi populum.
His omnibus uides dignitatem Melchisedeci, & Abra-
hæ & toti generi præferri, & sacerdotiū Leuiticum
longe esse inferius. Et præterea quia hoc sacerdotium
erat in mortalibus hominibus, significabatur quan-
doq; moriturum & abolendum. Melchisedec mor-
tuus nō legitur, nec sacerdotium eius est abrogatum.
Ante Melchisedecum non erat hoc sacerdotium, nec
post Melchisedecum aliud pro eo subrogatum est: sed
solus fuit sacerdos & manet in æternum, in quo uide-
mus Christum solum esse sacerdotem, & æternum.

Próinde si consummatio per Le-
uiticū sacerdotium erat.

Imperfectum fuisse sacerdotium Leuiticū declarat,
cui necesse fuit æternū substitui in filio dei sacerdotiū,
quod secundum legem nō potest esse sacerdotiū. Nam
ex Iuda est Christus, nō ex Leui, & ex Iuda nemo po-
tuit esse sacerdos secundum legē, & præterea æternus
sacerdos scribebatur futurus, quales sacerdotes lex

*Caveat Iudas.
Incollebat orationem*

non potuit instituere. Et ex hoc sequitur, si abrogatum est sacerdotiū carnale: ergo abrogata est & lex carnalis per illud sacerdotium accepta. Si carnale & temporarium sacerdotium mutatum est in spirituale & æternum, ergo & carnalis & temporaria lex mutata est in spirituales & æternas. Declarabat & sacerdotium, illaq; lex suam imperfectionem: quia necesse erat, alios subinde alijs subrogare sacerdotes, quia moriebantur, & opera legis subinde repetere, & sacrificia annua reiterare, imò quotidiana: quia neminem ad perfectū deduxit lex, alioqui cessassent sacrificare, quemadmodū infra dicitur cap. 10. Idcirco dominus deus illud sacerdotium instituit quidem, sed non cum iureiurando: quia erat rursum hoc aboliturus cum omnibus quæ ad illud pertinent. Christi uero sacerdotium instituit cum iureiurando, quia æternum est, & ne mutari quidem potest. Illi sacerdotes in figurā sæpe carnalibus hostijs sanctificabant populum: hic unica oblatione semel in cruce oblata, uerè & in æternum sanctificabat populum suum, id est, credentes. Quando quæso perfectos redderent illi peccatores & mortales? Iesus autem & absq; peccato, & immortalis coram deo pontifex, semel, & absq; omni peccato sanctificat, & donat spiritum, qui est lex uitæ in cordibus nostris in æternum. Lex tunc mandabat tantum & damnabat, idcirco intolerabilis erat: nunc spiritus Christi in credentibus facit ea quæ legis sunt.

Lexi Carnalis
spiritualis &
eterna

Lex uerè imp
non ff:

Lex uerè imp
non ff:

Vox
Gaudet: cor
non dicitur:

Gaudet
ff: ob pe
claus. ff: ob

Lex uerè mandab
non ff: ob
mandat: facit

ANNOT. IOANNIS POMERANI

23 non mandato, sed uoluntate. Et tantum abest, ut spiri-
tualis homo de lege queratur, ut grauius sint omnia
quaecunq; contra legem dei in se, adhuc propter uetu-
statem carnis senserit: quæ quanquam coram deo pec-
cata sunt, tamen non imputantur propter spiritum re-
pugnantem, ac damnantem, & propter nostrum sa-
cerdotem iugiter interpellantem. Hanc legis abrogas-
tionem solum intelligunt qui spiritum dei habent: si-
cut dicit Paulus: Vbi spiritus domini, ibi libertas. Re-
liqui omnes adhuc sunt sub lege & damnatione.

Talis enim decebat, ut esset
nobis pontifex.

Sacerdotium, lex, sacrificia, templum, altare, sancti-
ficatio, unctio, facta sunt omnia in Christo spiritualia,
non amplius sunt externa. Nam sacerdotium Christi
est in cœlis coram patre, non super terram: ut infra ca-
pite 8. sicut nec regnum eius est ex hoc mundo.

C A P V T V I I I.

Talem habemus pontificem,
qui consedit ad dexteram.

AD figuram pontificis legis Christum produ-
cit ex prædictis, pontificem regnantē, & ad-
ministratorem in sanctis sanctorum, & tabernaculis
non manufactis, habentem sacrificium æternum, se-

mel oblatum, sicut in sequētibz uidebimus. Deus iam non habitat in templis manufactis, sed regnum cœlorum etiam in terris regnum inuisibile, regnum æternum, per Christum sacerdotem & regem, inuisibiliter in spiritu, non huius mundi clementis administrat. Hæc sunt tabernacula dei, tabernacula fiducia & securitatis, tabernacula æterna. De quibus sæpe in psalmis & in prophetis canitur.

Nam si esset in terra.

Id est, terrenus sacerdos, & in externis rebus ageret, iam ne sacerdos quidem esset, quia nō est ex Leui: ergo non posset sacrificia secundū legem offerre, quæ pro tempore obtulerunt illi sacerdotes, per quem seruiuerunt, non ueris rebus, sed tātū umbræ exemplari, & figuris cœlestium: id est, spiritualium rerū, quarum Christus est pōtifex & administrator, sicut Mosi ostensum est Exo. 25. qui uidit spirituale tabernaculum, cuius figurā edificauit, donec omnibus quod spirituale est, proderetur per uerbum Euangelicū. &c.

Nunc uero hoc excellentius
fortitus est sacerdotium.

Christi sacerdotium longe dignius est ueteri. Nam hoc intercedebat figuris ad deum pro hominibus sub ueteri testamento: illud uero intercedit ipsa ueritate, id est, per ipsum Christum, & eius iam inuisibile æter-

ANNOT. IOANNIS POMERANI

numq; sacrificium est sub nouo testamēto. Vetus quod habuerunt illi sacerdotes, non potuit seruari ab hominibus, tantum abfuit ut iustificaret. Nouum quod habet Christus, dat spiritum iustificantem, qui manet nobiscum in eternum. Illud in tabulis saxeis erat scriptum, & litera erat: hoc in cordibus scribitur, & spiritus est & uita: id quod ostendit ex Hieremia.

CAPVT IX.

Lucernæ & mēsa, & ppositio panū.

DE his lege in Exodo cap. 25. & in sequētibus: Tabernaculum dei quod fecerat Moses, erat diuisum. Primum introitum tabernaculi, uocat hic primum uelum. Nam dicit post secundum uelum fuisse sancta sanctorum, cum prior pars tabernaculi dicta sit tantum sanctum, uel in plurali sancta. Quod uero hic authoꝛ non multum uersatus sit in iudaicis rebus, ita ut non uideatur fuisse hebræus, hinc patet, quod in sanctis sanctorum ponit thuribulum aureum, cum plura thuribula aurea fuisse legantur: sed non in sanctis sanctorum, in quod cum thuribulo aureo semel in anno ingrediebatur pontifex. Item quod in sanctis sanctorum quoq; ponit urnam auream cum manna, & uirgam Aaron, quæ asseruata leguntur in tabernaculo, ut essent memorialia perpetua populi corā domino: quid populum monuissent, si in sanctis sanctorum

Tabernaculi descriptio

1

12

fuiſſent, in qua nec ingredi, nec introſpicere licebat.
De manna legis Exodi 16. De uirga Aaron Numeri
17. Sed neq; hoc leges, quod urna aurea cū māna, &
uirga Aaron fuerint in arca: imò diuerſum leges, quā
doquidē Moſes iuſſu domini nihil impoſuit in arcā, ni
ſi tabulas lapideas, Exo. 25. & 40. Et aperte ſic di
citur 3. Regum 8. In arca nō erat aliud, niſi duæ tabu
le lapideæ, quas poſuerat in eā Moſes, &c. Verū hic
nihil eſt periculi, dum author de his ſe ſuperſeſſurum
dicit. Tractat uero ſanctiſſime, quid duo tabernacula
ſignificarint, aut unum in duo diuiſum.

Tabernaculum, in quo deus habitat inter homines,
ſicut in lege dicitur, & poſtea à Salomone, & deniq;
per Hieremiam, sunt ipſa corda hominum, ſicut dicit
Paulus: Templum dei ſanctum eſt, quod eſtis uos. Sed
duplex tabernaculum tunc ædificatum eſt, ſiue du
plex pars unius tabernaculi. Alterum patēs, & aspe
ctibus humanis expoſitum, in quod ingrediebantur
ſacerdotes quotidie, in figuram ueteris legis, ueteris
ſacerdotij, & illius populi, quando dei cultus erat in
elementis mundi huius, & uiſibilibus rebus, tamen
ſecundum dei uerbum in figuram futurorum. Idcirco
quæ illic erant uiſibilia, ſignificabant inuiſibilia. Luz
cernæ ſunt lumen uerbi dei: menſa, ſacra ſcriptura: pa
nes, cibis uerbi dei: thuribula aurea, orationes & de
ſideria piorū: manna, uerbū dei: in urna aurea, id eſt

Tabern: 1

1. luz
menſa
pa
nes
thurib:
manna.
urna aur:

ANNOT. IOANNIS POMER.

Virga An.

2 Taber:

*Luc. 24. 45.
Abfcond
Reuelata
+ chr.*

in corde perfecto & optimo: uirga Aaron, electio à deo ad docendi officiū: quam sequuntur uiriditas mentis, folia eloquētiæ, & fructus suauissimi in doctore et audientibus. Ista ex scripturis sic interpretari nō fuerit difficile. Alterū uero in tenebris latebat, ab hominū aspectibus remotū, in quod nemo ingrediebatur, nisi pontifex summus semel in anno, quando expianda erant peccata totius populi, Leuitici decimosexto. In figuram sacerdotij Christi, per quem solum datur nobis accessus ad patrē, & expiamur à peccatis in sanguine eius semel oblato. Vnde quæ tunc ab aspectu illius populi erant abscondita, iam sunt reuelata per Euangelium. Quemadmodum dixit Christus: Multi reges & prophete uoluerunt uidere & audire quæ uos, &c. Est autem regnum cœlorum non habens iustitias carnis, non seruiens deo in elemētis huius mundi, sed adorans deū in spiritu & ueritate. Idcirco hic omnia erant abscondita, licet in figura, quæ foris in uisibilibus rebus significabantur. Hic erat arca domini: id est, dei mansio, in qua tabulæ legis, quas iam carnalibus oculis uidere non licebat, asseruabantur: quæ significabāt legem dei scriptā in abscondito cordis, secundum prophetiam Hierē. supra. Nō iam litera, sed spiritus. Atq; hic quoq; mire prælusum est, dū priores tabulæ factæ sunt à Mose, secundæ postquā lectæ sunt, priusquā satis literæ fuerunt, asseruatae sunt.

sunt in arca, ubi dominus habitat: ut significaretur lex dei spiritualis in cordibus abscondita per Christi spiritum. Hæc ergo est ecclesia dei uiuentis, non aurea, ne sibi aliquid arroget: sed aurata, id est, diuino fulgore & dei diuitijs illustris intus & foris: quæ corona aurea, id est Christi regia dignitate, & sacerdotio æternò illustris est: & ipsa ex lignis est imputribilibus, quia spiritu Christi uegetata, corrumpi non potest in æternum. Propiciatorium uero quo tegitur arca, ex auro est mundissimo. Nam Christum propiciatorem significat, ad Rhom. 3. Heb. 4. quo recõciliamur deo. Cherubin quoq; ex auro sunt: quia uerbum dei significat in duobus testamentis, in se aurum, id est diuinum, nobis per mysterium argentum electum: argentum prædicationem, aurum & lapides preciosi fidem. Cherubin uersis ad se uultibus respiciunt in propiciatorium. Nam duo testamenta in Christum consentiunt. Cum uero omnia habeant figuram, solus deus figuram nõ habet, sed tantum in suo uerbo cognosci uult per fidem. Nam promittit se habitaturum in tabernaculo, sicut & postea in templo sessurum inter Cherubin super propiciatorium, illicq; se exauditurum inuocantes: id quod nulla figura uidebatur, sed tantum credebatur. Idcirco etiam omnia externa illa data sunt, ut crederetur illic deus adesse, ubi omnia secundum dei uerbum fiebant, sicut & sit in nostris sacramentis. Præterea di-

ANNOT. IOANNIS POMBRANI

ligenter intueri, quod cum omnia agerentur secundum legem in parte tabernaculi priori, tamen in inuisibili, id est sanctis sanctorum querebatur, inuocabatur, & exaudiebat deus. Nam patres non operibus legis, sed eadem fide, qua nos, saluati sunt. Respexerunt enim in gratiam orbi quandoque manifestandam, qui hanc fidem uerbi dei non respexerunt, hypocritae per opera legis facti sunt: quod solius dei est, tribuētes operibus, id est iustificationem. Item intueri, quod quando expiatio totius populi fiebat semel in anno per pontificem summum, ingressum per sanguinem & thymiama orationis in sancta sanctorum, in figuram expiationis per Christum semel factae, quando introiuit per sanguinem suum in sancta, non manufacta, id est carni inuisibilia: omnis populus iuebatur extra tabernaculum cum sacerdotibus, qui quotidie solebant in templo sacrificare, foris stare. Nam ad hanc expiationem nemo admittitur, nisi Christus: hominum studia, merita, arbitria hic nihil sunt. Sacerdotes enim legis, qui alias solebant sanctificare, & populus uniuersus, & omnia sacra eorum, hic per summum pontificem expiantur.

Pro populi ignorantibus.

Quia adhuc alia restabant, quae nondum erant publicata à deo. Nondum enim erat tempus, quoniam adhuc in nocte & figurarum tenebris ducebatur ille populus, sed tamen secundum uerbum dei, quod eos

saluabat per gratiam, quam nondū uidebant, sed expectabant cum fidei Abraham.

At Christus pontifex futurorum bonorum.

Id est, inuisibillum & eternorum, sicut in Esaia dicitur, pater futuri seculi: & supra. Hic autem dixit, orbi terræ futurum.

Per propriū sanguinē ingressus est semel in sancta.

Quia redemptio est eterna, olim erat temporalis expiatio: ergo repetebatur singulis annis: semel tamē fiebat, in figurā expiationis Christi semel factæ. Repetitio indicabat imperfectionē. Christi autem sacrificium, quia semel absoluit omnia, & perfectum est, ergo repeti non potest. Alioqui qui à primo peccato mundi usq; ad ultimū peccatum mundi est expiator, necessario sæpe mortuus fuisset ab initio mundi: sicut infra dicitur. Viderint qui Christum quotidie sacrificare uolunt in sacramento altaris, ubi non sacrificium nobis commisit, id est sui occisionem: sed commemorationē illius sacrificij semel per Christum ipsum facti, quoties ederimus nosipsi & biberimus eius corpus & sanguinem, non quoties hæc alijs commiserimus, ut stulte hodie erramus. Tamen institutio Christi in hoc sacramento est in hanc rem clara; quid ludibrio exponimus, quæ Christus instituit? &c.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Nam si sanguis taurorum.

Numeri 19. ubi quoq; legis expiationem carnalem, ab immunditia mere carnali: sicut alibi expiationem per sanguinem hircorum & vitulorum, &c.

Siquidem ubi testamentum est.

De testamento clarum est, quod in morte testatoris confirmatur, illic morte brutorum confirmabatur. Vetus & carnale, uerum æternum esse non potuit, ut nouum, quo condito mortuus est testator, qui sanguine suo hoc confirmauit, &c. Itē Exo. 24. sanguine hircorum & vitulorum expiatur lex & populus legis.

Et quatenus illud manet
omnes homines.

Similitudine ostendit, Christi mortē expiare indesinenter credentes usq; ad iudiciū. Primo uenit ad nos cum peccatis nostris quæ portauit: secundo ueniet absq; peccato in gloria omnibus qui diligunt aduentū eius.

CAPVT X.

Nā lex umbrā obtinēs futurorum.

Impfectionem legis declarat, ut supra, quando umbra tantum erat futurarum rerum, nō ipse res totā uidebantur.

Propterea quod nullam
iam habuissent.

Ergo iam Christiani nullam habent conscientiam peccatorum? Verè sic est, sed beatus qui intelligit. Iustificati per fidem pacem habemus, ait Paulus, qui semper gratiam & pacem coniungit in suis epistolis. Multum est scire, quod nostra merita & iustitiae nos non saluant, sed quando sciemus tandem, quod nostra peccata nos non damnant? Hæc esset, & est Christiana libertas libertas conscientiarum, quam impossibile est ut norint, qui ex hac prædicatione apud semetipsos concludunt, quod iam libere peccare possint: id quod non ex his inferrent in contumeliā liberatoris Christi, si uel micam haberent fidei, imò obstupescerent præ admiratione ad tantam benigni patris in filios, id est credentes, liberalitatem & amorem. Non ignorant Christiani, si in se respiciunt, se esse peccatores & damnatos: suam enim nullam habent in se iustitiam, sed fide respiciunt in Christum, qui factus est nobis à deo iustitia, sapientia, sanctificatio, satisfactio, &c. Hic evanescent omnia peccata, etiam ab ipsa hominis conscientia, modò fides recta sit, quæ Christi iustitiam imperfectam iudicare non potest. Hic omnia suntabilia credenti. Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, qui semper ex fide desiderantes dicunt: Pater dimitte nobis debita nostra, &c. Iustitiae uero operum hanc libertatem nunquam consequi possunt, ut aliàs diximus. Hic facias

Libri

I. libro

o. p. p.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

mus uoluntatē dei, credentes in eum, quem ille misit, ut hic ex psalmo 39. ostendit. Qua uoluntate sola sanctificamur per satisfactionem corporis Christi semel oblatis, & sanctificamur in æternum, ut conscientiam peccati nō habeamus, donec illa oblatio nostra est. Est autem uostra, donec credimus eam esse perfectā pro totius mundi ab initio peccatis. hoc est quod in Hier. dicit: Peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Porro concludit author, ubi peccatorum est remissio, nō est amplius oblatio pro peccato. Vbi est ergo satisfactio illa papistica? Atq; ad hoc spectant omnia quæ sequuntur.

Cum igitur fratres, &c.

Ista declarant nos esse sacerdotes, & pontifices in Christo, &c.

Redeant aut uobis in memoriā.

Mitigat, ut supra cap. 6. monēs ne decendant à proposita spe, propter quam multi passi sunt.

Vt ubi uoluntatē dei peregeritis.

De qua supra diximus. Nam & hic dicit, quod fiducia habet magnam præmij retributionem. Non dicit opera legis, aut opera bona, quæ sunt signa et fructus fidei. Fidei uero crux adiuncta est: ideo ait, patientia uobis opus est. Item, per pusillum temporis. Et hæc satis aperte declarabant, quod de defectione fidei supra dixerit.

Est autem fides earum rerū, &c.

Sola fide nos saluari exēplis declarat dignissime:
Sergo qui fidem non habent, aut à fide deficiunt,
saluari nō possunt. Vide in locis Philippi. Item totam
definitionem habes, quando alteram partem habes.
Nam bis repetita est sententia. quasi diceret: Fides
est certa possessio earum rerum, quæ non uidentur,
& quas speramus.

Nam qui accedit ad deum.

Est quidem fidei gradus, credere esse deum: sed non
satis est, nisi credas & tibi esse deum, id est saluatōrē.
Contrà impius dicit in corde, Non est deus.

Hospites atque aduenas.

Id quod confitetur Dauid psalmo 38. Aduena ego
sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei.

Non erubescit deus.

Deus in scriptura uocat se deum Abraham, deum
Isaac, & deum Iacob. satis etiam his appellationibus
cōmendans nobis fidem, quod ipse sit deus credentiū.

Vnde illum etiam.

Resurrectionē nō solum intellige corporū, sed etiā
liberationem, quoties ex horrore mortis & inferorū
reducimur in uitam, spiritus consolatione.

ANNOT. IOANNIS POMERANI

Et adorauit fastigium uirgæ.

Hieronymus legit, adorauit Israël dominum, cōuersus ad lectuli caput. Vides hic in patribus fuisse, ut fidem Christi, ita & crucem.

Oberrauerunt in ouillis & caprinis pellibus.

Vt Helias, & centum prophete, quos Abdias occultauit, 3. Regum 18.

Consummarentur.

Eadem Christi oblatione & nos illi sanctificamur, & eundem diem retributionis simul expectamus.

C A P V T X I I .

Deposito onere omni, & tenaciter inhærente peccato.

Quia uidemus quotquot saluati sunt, fide saluatos, deponamus & nos per fidem omne onus consciencie, & semper oppugnantis nos peccati, id est infidelitatis: & per tolerantiam curramus ad propositū bonū: non eligentes nobis modū, uiam, sed solū respicientes in modum, uiam, & doctrinam gymnasiarchæ & agonothei nostri Christi: id est, sola fide sequamur eum, qui dux noster est in stadio quo curramus, quocūq; & quacūq; ratione duxerit, sicut secuti sunt ueteres, de quibus supra dictum. Atq; hæc est
crux

crux, quæ fidei comes est, ut hic elegantissime describitur. Hic nihil Christo duce aberrabis, dum non facis uias tuas, ut Esaias 58. dicit. Est enim dux fidei, id est, initium & progressio omnis nostri boni: est & consummator omnis nostræ salutis, ut cognoscas nihil relinqui nostris uiribus. Quapropter monet diligenter hic author, ne deficiant propter temporales afflictiones à fide & Christiana uita, quam fides secum affert: ut uel ex hoc uno loco uideas, quò tota spectet epistola, &c. Item tenaciter, inquit: tenacissime enim semper nobis inhaeret peccatum, ac solícite. Christus autem deposuit illud.

fides
dux
est

Nondum usq; ad sanguinem restitistis.

Iam aliquibus ex uobis sunt ablata bona, & capti coniecti in carceres, tamen nondum sensistis mortem, qua testaremini Christum. Item: Flagellat autem omnem filium, &c. Et quod Paulus dicit: Omnes qui pie uiuunt in Christo, persecutionem patientur. Qui non uolunt castigari, spurij sunt.

Sed molestiæ, &c.

Aliquando homini uidetur in tētatione quod sit derelictus à deo. Item alludit ad ea quæ dicuntur Esaiæ 35. de confortatione.

Manus remissas.

t

ANNO. IOANNIS POMERANI

Id est, quando incipitis languescere, in deo cōfortemini. Sunt autem hæc methaphorice dicta.

Non enim reperit pœnitentia locum.

*Flau
pœni
tenti*

Pœnitentia Esau & eiulatus, proprie est pœnitentia impiorum, quæ coram deo non est pœnitentia. Sic quidem dolent damna rerum, & animi angustiam, in quam sentientes iam dei iudicium inciderunt, à qua angustia si possent liberari, in æternum deū contemnerent: id quod historia aperte declarat. Qui enim sic coram patre fleuerit eiulatu magno, abiit, & solo contemptu patris duxit patri inuisam uxorem tertiam. Sic & Cain uolebat abesse tremorem in quem incidisset, sed ueniam delicti ex animo rogare non potuit. Sic Saul in angustia deprehensus non deprecatus est, ut remitteretur contemptus dei, qui tamen angustiam uoluisset abesse: & cum non aliud uideret remedium, gladio uitam abruptit, sicut Iudas laqueo. Quis nō uidet Iudæ tunc doluisse factum? quia iudicio dei intusangebatur, qui tamen peccati ueniam rogare non potuit. Ista horrenda exempla perterreant illos, qui pœnitentiam putant esse in manu sua quoties uoluerint, quasi fides, qua sola liberamur, sit iustitia humana, & non potius dei. Nota est pœnitentia Pharaonis, qui quoties flagellabatur à deo, postulabat ut rogaretur pro liberatione: sic & dæmones uellent liberari, qui

*pœnitentia
Pharaonis*

tamē delicti ueniam rogare non possunt. Sic & fatuæ uirgines uellent quidem intrare ad nuptias, sed fatuitatis suæ, id est, infidelitatis (quemadmodū est in psal. 13. Dixit insipiens, &c) ueniam non rogant. Quin & alibi scribitur, nihil aliud norunt, quā sua merita. Sanctæ uirgines sine oleo, speciosi illi hypocritæ: Domine, inquit, nōne in nomine tuo prophetauimus? & alia quedam.

Videte ne aspernemiini eum.

Comparat ea quæ facta sunt in confirmatione uetere legis satis horrenda cum gratia, quæ fit nobis in confirmatione regni cœlorum inuisibilis, quando credimus, ut inferat idem quod sepe ante, si terrena quæ tunc uidebantur, quamuis dei erant, & cœlis erant, contemni impune non potuerunt: quanto magis hæc, quæ nō sunt huius mūdi, nō possunt impune contemni?

Cuius uox tum concussit terram.

Hoc impletum est, quando magna orbis commotio ne prædicatus est Christus Iudæis & gentibus: quam commotionem adhuc uidemus, donec penitus pereat huius mundi figura, & regnum omne detur populo sanctorum, secundum Danielis prophetiam. Cultum illum dei externum necesse fuit quādoq; perire. Nam erat in elementis huius mundi, quæ pereunt. Regnum uero quod in solo spiritu est, perire non potuit.

peritui
rui

Fraterna charitas maneat.

PAraneses Christianissimos in hoc capite scribit.

Iesus Christus heri & hodie.

Id est, quapropter nihil metuite, ne doctrina Christi mutetur aut pereat, quemadmodum impij dicunt.

Habemus altare, de quo, &c.

Christia- Altare inuisibile est Christus, qui idem supra ponti-
norū unum fex est. Nullam oblationem suscipit deus, nisi in hoc al-
altare est tari, id est per Christum: quemadmodum Petrus di-
Christus. cit epistola 1. cap. 2. Nullæ preces suscipiuntur, nihil recipimus à deo, nisi in hoc altari. Si quid, inquit, petieritis patrē in nomine meo, dabit uobis. Et ne hic somniet aliud altare (quanquam & ipsa uerba clara sint) non hic dici de lapidibus unctis, sed de altari, quod aliud est quàm legis illud ueteris, Author se infra exponit, dicens: Per ipsum igitur offerimus, &c. Sed neq; de sacramento Eucharistiæ hic dici clarum est, cum de manducatione loquitur ex altari: quoniam Christiani præter Christum aliud altare non habent. Ad uenerandum illud corporis Christi sacramentum sumendum non opus est altari, nisi illis qui sacrificium ex testamento Christi fecerunt. Externum sacramentum

est, externis tractatur manibus, in externo aliquo loco: ad quod nihil retulerit, siue lignea sit, siue lapidea mensa: nisi dicas Christum peccasse, qui in lignea mensa creditur coenasse: aut peccatum esse, quādo morituris datur sacramentum in suis ædibus, &c. Aduerte uero diligenter, quod dicit ex hoc altari non esse fas ut edant, qui tabernaculo deseruiūt. In lege qui seruebant altari, uiuebant de altari, sicut & Paulus citat 1. Corinth. 9. Simile adducens, ut ostendat ministris uerbi licere uiuere ex sumptu auditorum. Edebant illi ex carnibus & panibus oblati: ex hoc autē altari Christo, nemini licet edere, imò nemo potest edere, qui tabernaculo Moysi deseruit: id est, qui cultum dei in rebus externis huius mundi deputat: qui per iustitias & opera legis quærit salutem: multo minus qui per opera traditionum humanarum. Quod ut intelligas, uide ea quæ scribuntur Ioannis 6. Hoc est opus dei, &c. Id quod hic aptissima figura, & nō aliò spectant, author ostendit ex Numerorum 19. Nam dum Christus introiuit in sancta inuisibilia per proprium sanguinem, uoluit corpus suum extra ciuitatem incendi deo in cruce in holocaustū, suauissimum quidem deo, sed tamen ignominiosum mundo: sicut tunc corpora animantium pro peccato immolatorum, per quorum sanguinem introiuit pontifex in sancta, non cremabantur cum gloria in altari legis, sed cum ignominia

ANNOT. IOANNIS POMERANI.

eijciebantur extra castra, & cremabantur, ita ut
etiam crematores immundos crederent: quia adhuc
figura erat. Exeamus igitur, inquit, cum Iesu, extra
elementa huius mundi, ignominiam mundi fe-
rentes (dum interim gloriosi sunt mundo
hypocritæ, & iustitiarij ses-
cundum mundi ele-
menta) ut tandem toti huic mundo
cum Christo moriamur.

Annotationum Ioannis Bugenhagij
Pomerani in epistolas
Pauli,

F I N I S.

RESVRRE

CTIO ET ASCENSIO DOMINI

ni nostri Iesu Christi, secundum quatuor Euang-
gelistas, per Ioannem Bugenhagium
Pomeranum.

Christus mortuus est pro peccatis no 1. Cor. 15.

stris, secundum scripturas: & sepul-
tus est, & resurrexit tertia die, secū-

dum scripturas. Hunc deus suscitauit Act. 10.

tertia die, & dedit eum manifestū fi-

eri, non omni populo, sed testibus præordinatis à deo,

apostolis, qui comederunt & biberunt posteaquàm

resurrexit à mortuis, unà cum illo: quibus tūc seipsum

exhibuit uiuentem cum pluribus argumētis, dum per

dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis Act. 1.

de regno dei. Et præcepit eis, ut prædicarent populo,

ac testificarentur quod ipse sit ille qui constitutus erat Act. 11:

à deo iudex uiuorū ac mortuorum. Huic omnes pro-

phetæ testimoniū ferūt, quod remissionē peccatorum

accepturus sit per nomē eius, quisq; crediderit in eū. Act. 4.

Hic est lapis ille, q̄ reiectus est ab ædificantibus, qui fa-

ctus est in caput anguli, neq; est in alio quoquam salus.

Nec enim aliud nomē est sub cœlo datū inter homines Act. 2.

in quo oporteat nos saluos fieri. Vt uero solutis do-

CONCORDIA

loribus mortis, quatenus impossibile erit teneri illum ab ea, suis apparuerit, ex euāgelicis literis, quantum nobis licet, iam aperiemus.

Placuit primum hanc præfationem ex Paulo & actis apostolicis præmittere. Aduerte uero, Euangelistas non omnes omnia scribere, sed singulos quod ipsis uisum est: & sepe dum gestam rem scribunt, ordinem rei gestæ non curant, neq; dicunt. Idcirco quod alij obscurius, alij clarius dixerunt.

CVM PRAETERISSET SABBATUM, Maria Magdalene, & altera Maria quæ Iacobi dicitur, & Salome, & Iohanna, & cætera cū eis erant, quæ uenerant cum Iesu de Galilæa, emerunt & parauerunt aromata, ut uenirent & ungerent Iesum. Nam sabbato quieuerant secundum præceptum.

Sabbatum præterierat. In uespera sabbati tūc emerunt & parauerunt, quia operari licebat. In uespera autem feriæ sextæ nihil parauerant: quod est contra Bedam, quia secundum Lucam sabbatum post sepulturam Christi illucescebat, & siluerunt propter præceptum, quod est Leuitici. 23. A uespera usq; ad uesperam celebrabitis sabbata uestra.

VESPERA AVTEM SABBATORVM, quæ luceſcit in unam sabbatorum: id est, mane profundo crepusculo, cum adhuc essent tenebræ, primo die sabbatorum

sabbatorum, siue ut Marcus ait, exorto sole, summo diluculo diei primi sabbatorum ueniunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata.

Vespera autem, &c. id est, in nocte dum transisset sabbatum, quæ nox uergit in dominicam. Quod uero Marcus dixit, Exorto sole, scilicet apparēte die, quod fit sole uicino: alioqui non præmisisset, summo diluculo, quod & Augustinus adnotauit de concordia Euangelistarum.

ET ECCE TERRAE MOTVS factus est magnus. Angelus enim domini descendit de coelo, & accedens deuoluit lapidē ab ostio, sedebatq; super eo: erat autē aspectus eius sicut fulgur, & uestimentū eius candidum sicut nix. Præ timore autem eius, concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui.

Sicut moriens commouit terram, ita & resurgens. Noluit enim ignorare terram qd' fiebat in eius salutē.

MVLIERES AVTEM DICEBANT adinuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumēti? Nam erat magnus ualde: & cū respexissent, uident lapidem esse reuolutum à monumento, & ingressæ in monumentum, non inuenerunt corpus domini Iesu. Et factum est dū mente cōsternatæ eunt de hoc, ecce duo uiri steterunt iuxta illas in uestibus fulgurantibus (id est, instar fulguris micantibus) Cum expauiissent autē, & declinauerunt uultum in terrā,

CONCORDIA

dixerunt ad illas: quid quæritis uiuentem cū mortuis?
(quasi adhuc inter mortuos sit qui uerè uiuit) non est
hic, sed surrexit. Recordamini ut dixerit uobis, cū ad
huc in Galilea esset, dicens: qd' oportuerit filiū homi-
nis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifi-
gi, & die tertia resurgere. Et recordatæ sunt uerbo-
rum eius, & regressæ à monumento nunciauerūt hæc
omnia illis undecim, & cæteris omnibus, & dicebant
ad apostolos hæc: & uisa sunt apud illos ceu delira-
mentum uerba illarum, neq; crediderunt illis. Currit
uero Maria Magdalene, & uenit ad Simonem Petrū,
& ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus,
& dicit illis: Sustulerunt dominum è monumento, &
nescimus ubi posuerunt eū. Surgēs ergo Petrus exiit,
& ille alius discipulus: & uenerunt ad monumentū.
Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus
præcurrit citius Petro, uenitq; prior ad monumentū:
& cum inclinasset, uidit posita linteamina, non tamen
introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eū, & in-
troiuit in monumentum, & uidit linteamina sola po-
sita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cū
linteaminibus positum, sed separatim inuolutū in unū
locum. Tunc ergo introiuit & ille alius discipulus,
qui uenerat prior ad monumentum, uiditq; & credi-
dit: nondum enim nouerant scripturam, quod opor-
tuisset eum à mortuis resurgere. Discipuli ergo mi-

antes quod acciderat, abierūt rursū ad semetipsos
(id est ad domum suam)

MARIA AVTEM STABAT AD MONUMENTUM foris plorans: dum ergo fleret, inclinavit se in monumentum, & uidit duos angelos amictos albis, sedentes unum ad caput, & alterum ad pedes, illic ubi posuerant corpus Iesu. dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt dominum meum, nec scio ubi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantem, nec sciebat quod Iesus esset. dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni, qd' dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum.

Iesus fide tangitur, ut legis de muliere fluxū sanguinis patiente. Prohibita ergo est Maria ne tangeret, quia non credidit Christum glorificatum: hoc est quod addit: nondum enim ascendi ad patrem, hoc est, ascendi quidem, & glorificatus sum: tibi uero non ascendi, hoc est, tu ipsum hoc nondum credis.

SED VADE AD FRATRES

meos, & dic eis.

Vides, quod parto regno Christus glorificatus non

CONCORDIA

erubescit nos fratres appellare, sicut exponit epistola ad Hebræos cap. 2. ex psalmo 22.

ASCENDO AD PATREM MEVM,
& patrem uestrum: & deum meum, & deū uestrum.

Vt natura filius patrem, ut autem uere homo deum suum appellat. Hæc Cyrillus. Ego autem intelligo hic quoq; Christum appellare patrem suum, quod secundum humanitatem quoq; adoptatus sit: nam protinus nos sibi comparat, cum addit: & patrem uestrū. Hinc fratres appellauit supra.

Ex Mar. HAEC EST ILLA Maria Magdalene, de qua Iesus eiecerat septem demonia: qui cum surrexisset, apparuit primum mane primo die sabbati. Illa autē profecta renunciauit discipulis, qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus, quod uidisset dominum, & ea dixisset sibi. Et illi cum audissent, quod uiueret, ac uisus esset ab illa, non crediderunt.

Ex dispensatione dominus, non in debita corporis sui gloria, sed in prima figura cernebatur, ne aliud corpus quàm de uirgine assumpsit, surrexisse putares, ne aliud quàm quod crucifixum & mortuū fuit: alioqui in gloria resurrectionis suæ cerni non potuisset: quod facile intelliges ex Matt. 17. ubi clarificato corpore gloriam resurrectionis præostendit.

ET ILLI CVM AVDISSENT, &c.

Non mox neq; resurrexit, neq; ascendit, ut & mors eius & resurrectio satis probarentur.

Marcus.

INGRESSAE AVTEM mulieres in monumentum, uiderunt adolescentem sedentem à dextris, amictū stola candida, & expauerunt. Erat autem angelus domini. At ille dicit eis: Nolite timere uos, scio enim quod Nazarenum, qui crucifixus fuit, quæritis: non est hic: surrexit enim, sicut dixit: uenite & uidete locū, ubi posuerant dominum, & abeuntes citò dicite discipulis eius, & Petro.

Petrum seorsum nominat angelus: alioqui quia negauerat Christum, putasset se numero discipulorum non contineri.

QVOD SVRREXIT à mortuis. Et ecce præcedet uos in Galileā, illic eū uidebitis, sicut dixit uobis: ecce dixi uobis. Et abeuntes celeriter fugerunt à monumento cū timore & gaudio magno, & currebant, ut renunciarent discipulis eius. Habebat autem illas tremor & stupor, neq; cuiq; quicquam dicebant: timebant enim. Cum autem issent ad renunciandum discipulis, ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem acceperunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere: Ite, renunciate fratribus meis, ut eant in Galileam, & ibi me uidebunt.

Hæ foemine quia credunt & adorant, à tactu non

CONCORDIA

prohibentur.

QVE CVM ABISSENT, ecce quidā ē custodibus uenerunt in ciuitatem, ac renunciauerunt principibus sacerdotū omnia quæ acciderant. Et congregati cum senioribus, consilio habito pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit sub præsidente, nos persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatus est hic sermo usq; in hodiernum diem.

Discipuli territi ante Christi mortem, quomodo firarentur corpus custodientibus militibus, sigillato sepulchro? aut quomodo non excitati sunt milites, tanto lapide à loco deuoluto? aut quomodo non cum linteis ablatum est corpus? aut quomodo ē glutinosa myrrha corporis uestimēta auferri potuerūt? Inuiti ergo confitentur nobiscum, Christū in sepulchro non esse. unde canitur: Dicant nunc Iudæi, &c. Manet Iudæis mendacium, nobis ueritas. Augustinus in psalmum 55. Tales erant cæci Iudæi, ut crederent dicto omnino incredibile. Crediderunt testibus dormientibus: aut falsum erat quod dormierant, & mendacibus credere non debuerunt: aut uerum erat quod dormierant, & quod factum est, nescierunt.

VISVS QVOQVE EST.

Cæphe dominus

1. ad Corin. 15. ipsa die resurrectionis, Lucae ultimo.

DE VESPERA DIEI resurrectionis.

ET ECCE DVO EX ILLIS ibant eodem die in castellū, qd' aberat spacio stadiorū sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus. Et reliqua in Luca.

Et surgentes eadem hora (illi duo) regressi sunt Hierosolymam, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Surrexit dominus uere, & apparuit Simoni, id est Petro.

Cum Ioannes dicat, Thomā abfuisse: Augustinus de concordia euangelistarū putat ita solui questionem, quod abierit Thomas antequam uisus ueniret. Ego sic soluo, quod undecim positum sit pro Apostolis. Nam sub eo nomine tūc continebantur, qui antea dicebātur duodecim. Et ipse Paulus sub nomine duodecim appellat apostolos, 1. ad Corin. 15. Deinde, inquit, uisus est illis duodecim: ut constanter secundum Erasmiū græca habent, quod apud latinos data opera uersum est in undecim, ab his qui hunc morem appellationis non attenderūt. Ioannes quoq; dicit: Thomas unus ex duodecim: id est, unus ex apostolis, &c.

ET IPSI NARRABANT quæ gesta erant in uia, quod & quomodo fuisset agnitus sibi ex fractione panis, nec his illi crediderunt. Erat autem uespera die illo, quæ erat unus sabbatorum, & fores erant

CONCORDIA.

Ex Marco. clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum. Dum autem hæc loquuntur, uenit Iesus ipse discumbentibus illis, & stetit in medio illorū, & dicit eis: Pax uobis: & exprobrauit illis incredulitatem suam, & cordis duriciem, quod his qui se uiderant, nō credidissent.

PAX VOBIS.

Decet pacis largitorē hæc salutatio, cuius filij sunt pacifici, Matthæi 5. Ipse est pax omnium, pacem reliquerat, pacem reportat.

Lucas. **EXPAVEFACTI** uero, & cōterriti existimabant se spiritū uidere. & dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus uestris? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostēdit eis manus & pedes, & latus suum. Gausi sunt ergo discipuli uiso domino. Dixit ergo eis iterū: Pax uobis: sicut misit me pater, ita & ego mitto uos.

Sicut, &c. Nemo sibi assumat, &c. ad Hebræos 5. Sicut, inquit, &c. quo apostolatus ministeriū & magnitudinem potestatis eorum aperit. Sicut, id est ad uocandos peccatores in pœnitentiam, ad curandos mente & corpore egrotos, ut non uestrā, sed mittentis faciat uoluntatem.

HÆC CVM dixisset, stauit in eos, & dicit eis:
Accipite

Accipite spiritum sanctum. Quorumcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis: quorumcunq; retinueritis, retenta sunt.

Accipite spiritum sanctū. Frustra de potestate quidam superbiunt absq; spiritu.

ADHVC autem illis nō credentibus prae gaudio, & mirantibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi attulerunt ei partem piscis assi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, & in conspectu illorum comedit. Et dixit ad eos: Hæc sunt uerba, quæ locutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum, quod necesse foret impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Mosi, & prophetis & psalmis de me. Tunc aperuit illorū mentem, ut intelligerent scripturas. Et dixit eis: Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari sub nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, initio factō ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horum.

IN OCTAVO PASCHAE.

THOMAS autem unus ex duodecim, qui dicitur didymus, nō erat cum eis, quando uenit Iesus, &c. Ioannis 20. usq; in finem capitis.

Thomas utiq; accepit spiritum sanctum secundum intentionem dantis Christi. Lege simile omnino Numeri 11.

CONCORDIA

HISTORIA POST HEBDOMA- DAM, SEV OCTAVAM PASCHAE;

POSTEA in Galilea manifestavit se iterū Iesus
ad mare Tyberiadis: manifestavit autem sic, &c. Ioan-
nis 21. Hac iam tertia uice manifestatus est Iesus disci-
pulis suis, cum surrexisset à mortuis. Cum ergo pran-
dissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis diligis
me plus his? &c. usq; in finem capitis.

Vndecim autē discipuli abierūt in Galileam, in mon-
tem ubi cōstituerat illis Iesus, & uisus est plus quā
quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent
usq; adhuc, quidam autem dormierunt. Et cum uidis-
sent illum, adorauerunt eum, quidam autem dubitaue-
runt. Et accedens Iesus locutus est eis, dicēs: Data est
mihi omnis potestas in cōelo & in terra. Ite ergo in
mundū uniuersum, & prādicantes euangeliū docete
omnes gentes. Baptisate eos in nomine patris & filij
& spiriūs sancti: docentes eos seruare omnia, quaecūq;
prācepi uobis: id est, non debetis prādicare ex capite
uestro, sed quod audistis ex me.

Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad
consummationē seculi. Qui igitur crediderit & bapti-
satus fuerit, saluus crit: qui uero non crediderit, con-
demnabitur. Porro signa eos qui crediderint, hæc sub-
sequentur. Per nomen meū demonia eiicient, linguis
loquentur nouis, serpentes tollent, & si quid lethale

hberint, non nocebit eis: super egrotos manus impo-
nent, & bene habebunt.

Deinde uisus est Iacobo, 1. Corin. 15.

SVMMA HISTORIAE RESVRRE-
CTIONIS CVM HISTORIA
ASCENSIONIS.

Itaq; antequam sursum assumptus est, apostolis se- Act. 1.
ipsum exhibuerat uiuentē, postea quā supplicio fu-
isset affectus, idq; compluribus argumentis, dum per
dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis
de regno dei, aperiens illis mentem, ut intelligerent
scripturas. Et congregans illos in idem loci, praecepit
eis, ne discederent Hierosolymis, sed ut expectarent
promissum patris, dicens: Ecce ego mitto (Lucæ ul-
timo) promissum patris mei super uos, de quo audistis
ex me. Vos autem sedete in ciuitate Hierusalem, quo-
adusq; induamini uirtute ex alto. Quoniam Ioannes
baptizauit quidem aqua, uos autem baptizabimini
spiritu sancto post dies hosce nō multos. Illi igitur ubi
conuenissent, percōtabantur illum dicentes: Domine,
num in tempore hoc restitues regnum Israēli? De re-
gno carnali intelligitur, quod erat tunc extinctum.
Et respondet sic dominus, ut intelligas regnum illud
Israēli restituendum plene & perfecte, hoc est populo
credenti in resurrectione nouissima.

DIXIT AVTEM AD ILLOS, NON

CONCORDIA

est uestrum nosse tempora, & articulos temporum, quos pater in sua ipsius constituit potestate: sed accipietis uirtutem, posteaquàm spiritus sanctus aduen-
rit super uos, & eritis mihi testes, non solū Hieroso-
lymis, sed in uniuersa Iudæa Samaria que, deniq; usq;
ad extrema terræ.

Luce ulti.

Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & sublati
in altum manibus suis, benedixit eis: id est bene prece-
tus est eis. Et factum est dum benediceret illis, iam sa-

Act. 1.

tis eis post resurrectionem locutus, recessit ab eis. Et
uidentibus ijsdem, in altum sublatus est, & ferebatur

Mar. ulti.

in cælo, & nubes subduxit illum ab oculis eorum, &
consedit à dextris dei. Cumq; essent defixis in cælum
oculis (*Act. 1.*) eunte illo, ecce uiri duo adstiterūt illis
amicti uestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi,
quid statis intuentes in cælū? Hic Iesus, qui assumptus
est à uobis in cælum, sic ueniet quemadmodum uidistis
eum euntem in cælum. Tunc ipsi adorato eo (*Acto-
rum 1. & Luce ultimo*) reuersi sunt cum gaudio ma-
gno Hierosolymam à monte qui uocatur Oliueti, qui

Act. 1.

abest ab Hierosolymis iter sabbati (Iter sabbati est,
quantum licet Iudæis in sabbato ire) Et cum introis-
sent, ascenderunt in coenaculum, ubi mansitabant &
Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas, Philip-
pus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iaco-
bus Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi filius,
qui oēs perseuerabāt unanimiter in deprecatione, &

obsecratione

obsecratione cum mulieribus & Maria matre Iesu, cumq; fratribus illius (id est, cognatis) & erant semper in templo laudātes & benedicētes deum, Amen.

ET IN DIEBUS HIS EXVRGENS Petrus in medio discipulorum dixit (eratq; turba hominum fere centum uiginti) Viri fratres, &c. De electione Mathie Actorum primo.

Et dum implerentur dies pentecostes, erant omnes unanimiter in ipso eodē loco: & factus est repente de cœlo sonitus, tanquam impetus uenientis flatus uehementis, &c.

Signa de cœlo apparent, ubi confirmatur in monte Sion Euangelium: sicut olim signa de cœlo monstrata sunt, ubi confirmabatur lex in monte Sina. Sed hic datur spiritus, qui per legem non dabatur. Hic resipiscūt & conuertuntur ad deum homines, qui in latione legis territi fugiebant à deo. De ista lege spiritus prædixit Esaias & Micheas: De Sion exhibit lex, & uerbum domini de Hierusalem, &c. Act. 2.

Lege totum librū Actorum apostolicorum, & apostolorum scripta, & cognosces quæ operati sint discipuli, induti uirtute ex alto: quæ omnia his paucis Marcus comprehendit: Illi uero egressi prædicauerunt ubiq; domino cooperante, & sermonem confir-

CONCORDIA

mante per signa subsequencia.

Paucis huius meae concordiae te reddo certiores, in qua non Augustinum, non Hieronymum, non Ambrosium secutus sum, licet quaedam annotarim, sed ipsa Euangelia. Et non parum uideo adiuuissse eos, qui suscipiuntur euangelistas contraria scripsisse, ita ut etiam olim secundum Hieronymum quidam non receperunt Marci caput ultimum, quasi ceteris euangelistis aduersum, quod non est. Sic ergo tempus primae uisionis sepulchri, quando uenerunt mulieres, omnes euangelistae concorditer scribunt. Deinde uariae scribuntur illarum uisiones, sed duabus historiis tantum comprehenduntur. Alteram scribunt Lucas & Ioannes, alteram Matthaeus & Marcus. Sed quod illam faciant priorem, Marcus cogit dicens: primum apparuit Mariae Magdalene. Ecce habes in concordia paucis, quod maxime uidebatur diuersum. Ita nihil offenderis, neque in uariis angelorum uisionibus, neque in alijs gestis, quae alioqui apparebant diuersa, dum tamen angelum aspectu horrendum, qui sedebat super lapidem, solis militibus apparuisse in Mattheo intelligas. Sed cur iterum Maria Magdalene uadit, quae iam uiderat dominum resurrexisse? Dico, cum alijs uadit, & sepe uidere cupit quem uiderat, aut saltem sepulchrum uidere cupijt, quod obiter quasi dixit

Matthaeus

Matthæus. Vnde non tam ipsa, quàm sociæ adhuc dubitantes de eo quod fortè reuelarat eis Magdalena, audiunt: Non est hic, uenite, &c. Itaq; nō erit necesse plures suspicari Marias Magdalenas in euangelistis. Est autem hæc Maria Magdalene Galilea. Maria uero soror Lazari nunquam in euangelicis literis inuenitur aperte Magdalene uocitata, quæ etiam non Galilea, sed Iudæa est.

Apostolis uero congregatis, sed tamē absente Thoma, apparuit in uespera. Secūdo, præsentē Thomam in octauo die à resurrectione. Tertio, paucioribus post hebdomadam paschæ in Galilea ad mare Tyberiadis. Vnde Ioannes: Hac iam tertia uice, &c. Qui ordo ab Ioanne descriptus, manifeste cogit, ut post hæc omnia intelligam factum, quod Matthæus de monte Galilææ scribit, ubi credo adfuisse plus quàm quingentos fratres, de quibus Paulus scribit: Quis enim discipulorum illic non cupijt adesse, ubi suum Christum adierat appariturum, rumore iam inter illos peruagante ex relatione angelorum, mulierum, Christi discipulorum, & ex recordatione uerborum, quæ Christus prædixerat, maxime cum etiam certum montem illis constituerit? ut Matthæus scribit. Credo etiam certum diem. Suspicio autem montem Thabor fuisse, in quo antea specimen resurrectionis suæ dederat. Nō

CONCORDIA

uoluit tam multis apparere, antequàm ad multos sua
ma patrata resurrectionis peruenisset. Et Matthæus
quoque subindicat alios affuisse quàm apostolos, dicēs:
Quidam autem dubitauerunt. Quis, quæso, tunc apo-
stolorum dubitauit: qui antequàm in Galilæam irent,
Hierosolymis omnes crediderant? Quapropter non
recte intelligunt de die ascensionis, quod Marcus scri-
bit: Nouissime, siue deinde, recumbentibus illis undecim,
&c. eo quod sequitur: Postquàm locutus est eis,
assumptus est in cælum, &c. Nam in uespera diei re-
surrectionis factum est: quod & Augustinus dicit de
concordia euangelistarum. Et non attendunt Mar-
cum ab eo loco scribere non continuam historiam, sed
breuiter comprehendere, quid ante ascensionem ges-
serit dominus, aut dixerit. Nam illa uerba, Euntes in
mundum uniuersum, &c. apparent ex Matthæo dis-
cta in monte Galilææ, nisi sæpius dicta intelligas.
Quod uero sequitur: postquàm locutus, &c. non intel-
lige mox post prædicta uerba, sed post omnia uerba,
quæ loquebatur per dies quadraginta, secundum Lu-
cam in Actis. Nisi etiam intelligas discipulos mox à
monte Oliueti egressos ad prædicandum ubique, quia
sequitur: Illi autem profecti, &c. quod uetant Acta apo-
stolorum. Epitomen ergo scripsit illic Marcus gestorum
à Christi resurrectione, Quin & ipse Lucas ita
contextu

contexit Euangelium, ut putes post diem resurre-
ctionis nocte sequenti Christum ascēdisse. Et nisi idem
unico uerbo in Actis dixisset, per dies quadraginta:
adhuc nesciretur, quo die Christus ascendisset. Itaq;
nusquā magis apparet ut hic, quā multa de-
sint ex omnibus Christi gestis, quorum euange-
listæ omnes uix epitomen scripserunt, ut
etiam Ioannes in fine sui libri
fatetur.

F I N I S.

BASILEAE, MENSE
IUNIO,
ANNO M. D. XXIIII.

Germer

